

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN
PSİKOBIYOĞRAFİSİ

Aynil SUNAY

2501171467

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. Mehmet ATALAY

İSTANBUL-2022

ÖZ

NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN PSİKOBİYOĞRAFİSİ

AYNİL SUNAY

Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet devrinin sanat ve fikir alanında önemli simalarından olan Necip Fazıl Kısakürek'in yaşamını, psikobiyografik perspektifle yorumlayarak eserlerinde serdettiği ifadeler, girdiği mücadele ve benimsediği ideoloji çerçevesinde tahlil etmeye çalışmaktır. Psikolojinin alt dalı olan psikanalizin kavram ve varsayımları temel başvuru kaynağı olmak üzere literatür taramasında edinilen bilgilerle Necip Fazıl'ın yaşamı incelenmiştir. Yöntem olarak psikanalitik kuram esas alınmıştır. Sigmund Freud'un kurduğu, zamanla farklı bakış açılarıyla zenginleştirilen psikanalitik kuram, bağdaştırdığımız bileşenleriyle çalışmamızda adeta takım çantası olarak işlev görmüştür. Sanatçı ve aksiyoner kimliğiyle kendinden söz ettiren bir fikir adamının yaşam öyküsünün ortaya konulması ve dini dönüşümü üzerinden kişiliğinin, temel dinamikler ve destekleyici mahiyetteki kaynaklar ışığında gelişimsel bir bakışla analiz edilmesi amaçlanmıştır. Belirlenen temalar çerçevesinde Necip Fazıl'ın yaşam örgüsünde iç dünyasına yönelip, tutarlı açıklamalar getirilmiş ve yorumlama faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak psikobiyografik bakışla literatürden edinilen veriler yardımıyla geçmiş yaşantılarında, ilerleyen yıllardaki yönelim, karar ve manevralarına basamaklık ederek motivasyon kaynağı oluşturan duygu, güdü, psikolojik tandanslı öğeler tespit edilmiştir. Eserleri ve onun hakkında kaleme alınan kaynaklar baz alınıp psikolojinin sunduğu kavramsal çerçeve ve teorik yapı, kendi betimlemeleriyle karşılaştırmalı incelenerek davranışlarının ve söylemlerinin, iç dünyasındaki bağlantı noktaları ve satır aralarındaki yansımaları belirlenmiştir. Din psikolojisi çerçevesinde dini dönüşümü ve nesne ilişkileri kapsamında bağlanma figürlerine değinilerek Abdülhakim Arvasî'yle özdeşimi analiz edilmiş, ben algısının, yalnızlığının, öfkесinin, kahramanlık idealinin dini temayülleriyle paralel olarak dönüştüğü saptanmıştır. Araştırma sonucunda esas aldığımız kuramın, Necip Fazıl'ın hayatında gerçekleşen hadiselerde ve dönüm noktalarında önemli ölçüde izdüşümlerinin olduğu görülerek incelenen temaların, söz konusu kuramla örtüştüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikobiyografi, Psikanalitik Kuram, Necip Fazıl Kısakürek, Necip Fazıl Biyografisi, Sigmund Freud.

ABSTRACT
NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN PSİKOBİYOĞRAFİSİ
AYNİL SUNAY

The aim of this study is to try to analyze the life of Necip Fazıl Kısakürek from a psychobiographical perspective. The life of Kısakürek was examined with the knowledge gained with the concepts and assumptions of psychoanalysis. The method is based on psychoanalytic theory. The psychoanalytic theory established by Sigmund Freud has functioned as a toolkit in our work with the components we have associated. It is aimed to reveal the life story of an intellectual who stands out with his artist and actioner identity and to analyze his personality with a developmental perspective through his religious transformation. With certain themes, Kısakürek's inner world was directed, explanations were made and interpretation activity was carried out. As a result, with the help of the data obtained from the literature with a psychobiographical perspective, emotions, motives, and psychological traits were identified in his past experiences, which constitute a source of motivation by stepping up his orientation, decisions and maneuvers in the following years. Based on his works and the writings about him, the conceptual framework presented by psychology was compared with his own descriptions, and the connection points in the inner world of his behaviors and discourses were determined. Within the framework of the psychology of religion, his identification with Abdülhakim Arvasi was analyzed by referring to his religious transformation and attachment figures within the scope of object relations, and it was determined that his self-perception, loneliness, anger, and heroic ideal were transformed in parallel with his religious tendencies. It has been observed that this theory has significant projections on the events and turning points in the life course of Kısakürek, and it has been realized that the examined themes overlap with the theory in question.

Keywords: Psychobiography, Psychoanalytic Theory, Necip Fazıl Kısakürek, Necip Fazıl's Biography, Sigmund Freud.

ÖNSÖZ

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında farklı zaviyelerden açtığı pencerelerle adından söz ettiren Necip Fazıl Kısakürek, çok yönlü kişiliği ve bilhassa çeşitli sanat çevrelerinin ilgisine mazhar olarak sanatı, kişiliği ve ideolojisiyle yaşadığı döneme ve sonrasına derin izler bırakmış bir fikir adamıdır. Çalışmamız, ülkemiz için önemli bir şahsiyet olan Necip Fazıl Kısakürek'in psikobiyografisini konu edinmektedir. Bu çalışmanın amacı, Necip Fazıl Kısakürek'in yaşamının psikanalitik teorinin kavram ve varsayımları ışığında psikobiyografik açıdan açıklanması ve değerlendirilmesidir. Çalışmamız dört ana bölümden oluşan bir literatür taramasına dayanmaktadır. Giriş kısmı çalışmanın konusunu ve önemini, birinci bölüm kavramsal çerçeveyi oluşturan psikolojik temel varsayımları, ikinci bölüm psikobiyografinin tanımı, tarihçesi, sınırlılıkları ve din psikolojisi alanıyla kesişen yanlarını, üçüncü bölüm Necip Fazıl Kısakürek'in hayatını ve dördüncü bölüm ise onun yaşamında psikobiyografik bir bakış açısıyla ortaya konan tahlilleri ihtiva etmektedir.

Çalışmamızın önemi Necip Fazıl Kısakürek'in psikobiyografisi üzerinden tümevarımsal bir yaklaşımla yaşamda ana motivasyon kaynaklarına ışık tutarak bireyin hayat yolculuğunda kendini tanıması, anlaması ve değerlendirebilmesi için yol haritası çizip, ipuçları verme vazifesini üstlenmesidir ve literatürde bu konuda yazılmış az sayıdaki eser arasında alana yeni bir soluk getirip katkıda bulunması umulmaktadır.

Çalışmamda henüz yolun başında konumu seçerken kendisinden ilham aldığım ve benden birçok konuda yardımını esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Mehmet ATALAY'a ve bu süreç içerisinde dört bir koldan seferber olup maddi manevi desteklerini her zaman hissettiğim dostlarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte fedakârlığın vücut bulmuş hali olan oğullarım Tarık Aras ve Taha Berk SUNAY'a, içinde bulunduğum yolculukta beni her zaman destekleyen ve yanımda olduklarını hissettiren değerli eşim Osman SUNAY'a, ANNEM ve BABAM'a tüm kalbimle minnettardım. Yapmış olduğum çalışmayı, sevgili aileme ithaf ediyorum...

Aynil SUNAY

Yalova, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PSİKANALİTİK KURAM VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Temel Varsayımlar.....	5
1.1.1. Psikolojik Determinizm.....	6
1.1.2. Bilinçdışı Süreçler	7
1.1.3. Dürtüler	8
1.2. Psikanalitik Gelişim Teorisi	10
1.2.1. Oral Dönem	11
1.2.2. Anal Dönem	13
1.2.3. Fallik Dönem.....	15
1.2.3.1. Ödipus (Oedipus) Kompleksi	16
1.2.4. Gizil Dönem	19
1.2.5. Genital Dönem	19
1.3. Psikanalitik Kişilik Kuramı	21
1.3.1. Topografik Kişilik Kuramı.....	21
1.3.2. Yapısal Kişilik Kuramı.....	23
1.3.2.1. Id.....	24
1.3.2.2. Ego.....	25
1.3.2.3. Süperego	28
1.4. Ego Psikolojisi	31
1.4.1. Savunma Mekanizmaları.....	32
1.4.1.1. Bilinçdışı Bastırma (Repression).....	33
1.4.1.2. Yadsıma (Denial).....	34
1.4.1.3. Yansıtma (Projection).....	34
1.4.1.4. Neden Bulma (Rationalization).....	35

1.4.1.5. Dışsallaştırma (Externalization)	36
1.4.1.6. İçselleştirme (Introjection)	37
1.4.1.7. İçe Alma (Incorporation).....	38
1.4.1.8. Ödünlenme (Compensation).....	38
1.4.1.9. Yüceltme (Sublimation)	39
1.4.1.10. Yer/Yön Değiştirme (Displacement).....	39
1.4.1.11. Özdeşim Kurma (Identification).....	40
1.4.1.12. Karşıt Tepki Oluşturma (Reaction-Formation)	40
1.4.1.13. Duygusal Soyutlanma (Emotional Insulation)	41
1.4.1.14. Yapma Bozma (Undoing).....	42
1.4.1.15. Dönüştürme (Conversion)	42
1.4.1.16. Çilecilik (Asceticism)	43
1.5. Nesne İlişkileri	43
1.5.1. Bağlanma Kuramı	45

İKİNCİ BÖLÜM

PSİKOBİYOĞRAFI SANATI

2.1. Psikobiyografinin Tanımı Ve Tarihçesi	48
2.2. Psikobiyografinin Amacı	54
2.3. Psikobiyografinin Zorlukları	54
2.4. Psikobiyografide Din Psikolojisinin Yeri	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN HAYATI VE SANATI

3.1. Kısakürekler Sülalesi	57
3.1.1. Dedesi	58
3.1.2. Büyükannesi	60
3.1.3. Babası	62
3.1.4. Annesi	65
3.1.5. Kız Kardeşi Selma	67
3.2. Çocukluk Dönemi.....	69
3.3. Eğitim Hayatı.....	70
3.4. Fikriyatı Bağlamında Yaşam Dönemleri	74

3.4.1. Arayış Dönemi.....	74
3.4.2. Adanış ve Çile Yılları.....	76
3.4.3. Aksiyon Yılları.....	78
3.5. Yayın Hayatı.....	79
3.5.1. Ağaç Dergisi.....	81
3.5.2. Büyük Doğu.....	82
3.5.3. Borazan Dergisi.....	83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN YAŞAMINA

PSİKOBİYOĞRAFİK BAKIŞ

4.1. Kahramanlık İmgesi.....	84
4.2. Liderlik.....	96
4.3. Kaygı.....	99
4.4. Ölüm.....	100
4.5. Özdeşim.....	104
4.6. Yalnızlık Ve Anlaşılamamazlık.....	106
4.7. Hezeyanlar.....	114
4.8. Öfke.....	115
4.9. Narsisizm.....	118
4.10. Ben Algısı.....	121
4.11. Abdülhakim Arvasî Ve Dinî Dönüşüm.....	124
4.12. Çilecilik.....	128
4.13. Suçluluk Duygusu.....	131
4.14. Nesne İlişkileri.....	135
SONUÇ.....	139
KAYNAKÇA.....	145

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
A.y.	: Aynı yer
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
p.	: Page (Sayfa)
s.	: Sayfa
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
Vol.	: Volume (Cilt)
Yay. haz.	: Yayına hazırlayan

GİRİŞ

Necip Fazıl Kısakürek, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyat ve fikir dünyasının önemli şahsiyetlerinden biridir. ‘Kaldırımlar Şairi’, ‘Üstad’, ‘Sultanu-ş-şuara’ gibi unvanlarla anılması, onun tüm ülke çapında ne denli büyük bir kabul gördüğünü işaret etmektedir.¹ Yaşamı boyunca birçok farklı mecrada adından söz ettirmiş ve toplumun nabzını tutmuştur. Sanatında ruhçu ve bireysel öğelerin öne çıkmasının yanı sıra topluma bakan yönüyle de temsil makamında kendisini konumlandırmış ve eserlerini bu planda şekillendirmiştir. İnsanı sosyal ve bireysel sorunlarıyla kavrayıp bunları alışılmamış biçimde görüngüler ve imajlarla gün yüzüne çıkarma becerisi, Necip Fazıl Kısakürek’in sanatındaki ana karakteristiklerdendir.²

Sanat hayatını ele alırken fikir dünyasını ve siyasi hayatını da göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Yaşamı boyunca çalkantılı bir süreç geçiren Necip Fazıl, sorgulamalar, yargılanmalar ve hapis süreçlerini kademe kademe tecrübe etmiş ve ideolojisindeki çalkantılara yön verirken dümeni çoğu zaman metafizik boyuta kırmıştır. O, aynı zamanda entelektüel tarafı yanında, sisteme yönelttiği eleştirilerle ve sistem tarafından maruz bırakıldığı davalar, mahkemeler ve hapis cezalarıyla hayatı çileye dönen siyasi bir kişiliktir.³ Onun mücadelesi ve çalışmaları, günümüz toplumunun sosyal ve siyasi dinamiklerine sirayet etmiş, İslam çatısı altında şekillendirdiği ideolojisi nesiller üzerinde kalıcı izler bırakmıştır. Hayatı gelgitlerle dolu, düşüncelerini ve duygularını açıkça dile getirmekten çekinmeyen, lafını esirgemeyen çok yönlü bir fikir adamıdır. Genel anlamda İslam’ı hayatın farklı alanlarına nüfuz etmiş bütüncül bir din olarak algılamaktadır. Heyecanlı ve mücadele anlayışına uygun dili, kendinden sonraki dönemde de bilgi ve duygu anlamında İslamcılarını desteklemeye devam etmiştir.⁴

Onun yaşamının ve düşünce dünyasının psikoloji ekseninde ele alınması, tarihe mâl olmuş olan bir şahsiyetin ana kliklerini ortaya çıkarmak ve tutumlarının,

¹ Hümeyra Hancıoğlu, “Necip Fazıl Kısakürek’in Şiirlerinde Temalar”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 4.

² Mehmet Akif İnan, “Necip Fazıl Kısakürek”, **Mehmet Akif İnan Eserleri**, Yay. haz. Hıdır Yıldırım, C.III, Ankara, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2015, s. 81.

³ Suat Ak, **Necip Fazıl ve Büyük Doğu**, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2016, s. 9.

⁴ Mustafa Tekin, “Necip Fazıl Kısakürek’te İslamcı Refleksler”, **Necip Fazıl Kitabı**, Ed. Asım Öz, İsmail Kara, Aykut Ertuğrul, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2015, s. 460.

söylemlerinin ve davranışlarının derinindeki odakları analiz etmeye çalışmak anlamına gelecektir. Bu bağlamda öncelikle psikoloji ilminin tanım olarak hangi anlamları bünyesinde taşıdığına bakmak gerekmektedir. Psikoloji, “*insan davranışının altında yatan temel nedenleri bulmaya çalışan bilimsel çabaya verilen addır.*”⁵ Oldukça basit formlu davranışlardan, çok karmaşık davranışlara kadar uzanan geniş bir yelpazede kapsamlı bir alandan müteşekkildir. Psikoloji hayatın hemen her alanında varlığını hissettirmektedir. Bu bilim dalı, kişinin farklı türdeki davranışlarını devamlı olarak incelemektedir ve kişiye kendi davranışlarını daha iyi anlayabilme olanağı vermektedir.⁶ Psikolojide insan davranışları incelenirken farklı kişilik kuramları geliştirilmiştir. Bunlardan biri de Freud’un geliştirmiş olduğu kişilik kuramıdır. Psikoloji biliminin alt dalı olarak kabul gören ve Freud’un öne sürmüştüğü psikanalitik teori ise, insanın içinde yaşamış olduğu toplumla sürekli olarak bir etkileşim ve alış veriş halinde olduğunu ve birey ve toplumun birbirlerinden etkilendiğini ileri sürerek bu etkileşimi insanın psikososyal boyutu olarak ele almaktadır.⁷ Dolayısıyla Necip Fazıl’ın yaşam sürecinin, yaşadığı toplumu besleyen ve ondan beslenen çift yönlü bir akışla ele alınması psikobiyoğrafik açıdan da sağlıklı tahliller yapılmasına katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın konusu, ülkemizin önemli fikir adamlarından biri olan Necip Fazıl Kısakürek’in iç dünyasıdır. Konunun öznesi olarak Kısakürek’in seçilmesinin nedeni, hayatında radikal kırılma noktalarının olması ve bu durumun dinî eğilimlerle ilişkili hali, çok yönlü bir kişilik yapısının ön plana çıkması, geniş bir yelpazede eserler ortaya çıkarması ve toplum nazarında yoğun bir teveccüh görmesidir.

Çalışmanın önemi, Necip Fazıl Kısakürek’in kişiliği üzerinden insanın davranışlarının, tutumlarının ve söylemlerinin zemininde yatan dinamikleri ortaya çıkarma misyonu taşıması, yaşamda ana motivasyon kaynaklarına ışık tutarak bireyin gelişim seyrinde kendini tanıması, anlaması ve değerlendirebilmesi için yol haritası çizme gayesi üstlenmesi ve öte yandan din psikolojisi literatüründe bu alanda bir

⁵ Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, 15. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2006, s. 22.

⁶ **A.e.**, s. 22.

⁷ Murat Beyazyüz, **Cemil Meriç’in Psikobiyoğrafisi**, 2. bs., İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, s. 53.

boşluğu doldurmasıdır. Bu sayede sonraki çalışmalara ışık tutmak ve yeni bir yaklaşım tarzı sunmak hedeflenmiştir.

Çalışmanın amacı, Necip Fazıl Kısakürek'in hayatı ve eserleri üzerinden kişiliğinin dönüşümünün bağlantılarını ortaya koyabilmek, özelde dini ekseninde şekillenen yaşamını psikobiyoğrafi bağlamında irdelemek ve kişilik gelişim sürecinde yaşamış olduğu olaylar ile dönüm noktalarının, hayattaki seçimlerine ve yönelimlerinin şekillenmesine ne boyutta etki ettiğini göstermeye çalışmaktır. Necip Fazıl'ın zihin dünyasındaki motivasyonların, onun sergilemiş olduğu farklı davranış ve tutumlar üzerindeki etkilerine cevap arama ve üstlenmiş olduğu misyonların iç dünyasındaki kaynak noktalarını ortaya çıkarma amacı güdülmüştür. Bu amaç doğrultusunda kişiliğinin analiz edilerek fikirlerinin şekillenmesinde ana motivasyon öğelerinin neler olduğu, ortaya koyduğu eserlerin nasıl oluştuğu, yaşadığı dini dönüşümün kaynaklarının bilinçaltında hangi noktalarla ilintili olduğu sorularına yaşayıp büyüdüğü çevre göz önüne alınarak cevap aranacaktır.

Çalışmada yöntem olarak psikanalitik teori psikobiyoğrafik perspektifle Necip Fazıl'ın hayatına tatbik edilecektir. Bu minvalde başvurulmuş psikobiyoğrafi yöntemi, bireyin geçmiş yaşantılarının gelecekteki yaşamı ve davranışları üzerindeki etkilerini incelemeyi konu edinmektedir. Hayat öyküsü olan biyoğrafinin psikolojik tandanslı boyutu olarak da değerlendirebileceğimiz psikobiyoğrafik yöntemle, Kısakürek'in eserleri, söylemleri, davranışları ve tutumları özünde bilinçaltı formlarına ulaşılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda bir şahsiyetin kritiğini yaparak onu anlamaya çalışmak asıl hedef olarak görünüyorsa da asıl varılmak istenen temel nokta, tümevarımsal bir ilkeyle insanı anlamaya, anlamlandırmaya ve açıklamaya çalışmaktır.

Bu çalışma kavramsal bazlı olup dökümantasyon yöntemiyle hazırlanmıştır. Yazarın yapıtları ve bilhassa otobiyografileri esas alınmış, farklı mecralardaki eserlerine ulaşabilmek için veri tabanlarında arama yapılmış ve birçok kütüphanede araştırma gerçekleştirilmiştir. Kendisiyle alakalı içerikler taranarak veriler analiz edilmiştir. Röportajları, TV filmleri ve sosyal medya içerikleri titizlikle incelenmiştir.

Araştırmamızın konusu, amacı, önemi ve yöntemini aktardıktan sonra yapısal açıdan tezimizi tanıtacak olursak, çalışmamızda giriş ve sonuç bölümü dışında dört ana bölüm yer almaktadır. Kavramsal çerçevenin çizildiği birinci bölümde, psikanalitik teoriyle ilgili olarak temel varsayımlardan bahsedilerek çatı kabul ettiğimiz kuram üzerinden psikanalitik gelişim teorisi ve psikoseksüel gelişim kuramı ele alınmıştır. Yine bu bölümde, ego psikolojisi başlığı altında savunma mekanizmalarının tanım ve açıklamalarına yer verilmiş ve son olarak ise nesne ilişkileri konusu bağlanma kuramı zaviyesinden incelenmiştir. İkinci bölümde psikobiyoğrafi kavramının, sanata bakan yönü de vurgulanarak tanımı verilmiş ve tarihçesi hakkında açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra bu dalın, amacı, zorlukları ve son olarak din psikolojisindeki yerine literatür verilerine dayanılarak değinilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde, Necip Fazıl Kısakürek'in yaşamı, ailesi, eğitim ve sanat hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamızın dördüncü bölümünde, Necip Fazıl Kısakürek'in hayatı, psikobiyoğrafik yönden incelenerek kahramanlık, liderlik, kaygı, ölüm, özdeşim, yalnızlık ve anlaşılabilirlik, hezeyan, öfke, narsisizm, ben algısı, dini dönüşüm, çilecilik ve suçluluk ve nesne ilişkileri tema başlıkları altında incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise; çalışmada kurulmuş olan bağlantılar ve elde edilen bilgilerden çıkarımlar yapıp tahlil edilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca daha sonraki çalışmalara fayda sağlayacağı düşünülen bazı önerilerde de bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

PSİKANALİTİK KURAM VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Temel Varsayımlar

Psikanaliz, kavram olarak 19. Yüzyılın sonlarına doğru Sigmund Freud tarafından ortaya atılmış ve çıktığı günden itibaren neredeyse tüm dünya çapında ilgi görmüştür.

“Psikanaliz, Dr. Sigmund Freud tarafından önerilen ruhsal hastalıkları sağaltma yöntemi,⁸ bir insan gelişimi ve davranışı teorisidir. Başlangıçta Freud tarafından ortaya atılan psikanalitik teorisinin daha sonra farklı birçok versiyonunun ortaya çıkmış olmasına rağmen, hepsinin ortak noktası kişiliğe, kişiliğin gelişimine ve davranışlara dinamik bir bakış açısından bakmalarıdır. Hepsi de çocukluk döneminin ve bu dönemde yaşanan deneyimler ile bilinçdışı etkenlerinin hem kişiliğin hem de patolojinin gelişmesinde belirleyici bir rol oynadığını savunur.”⁹

Bu kavram, ruh tahlili ve ruhun derinliğine inme anlamına gelmektedir. Genel anlamda psikanaliz, kendi derinliği ve genişliği içerisinde bireyin genellikle bilinçdışında kalan ya da bilinçdışından kaynaklanan ruhsal olaylarını veya insanın bilinçdışı derinlikleriyle olan ilişkisini araştıran bir bilim dalıdır.¹⁰ İlk planda ruhsal bozuklukların özellikle de nevrozların sebep olduğu ruhsal bunalımların düzeltilmesinde kullanılan psikoterapik bir tedavi metodudur. Fakat zamanla pratikteki kullanımı evrim geçirmiş ve psikanaliz partisiz ve taraf tutmayan bir alet olarak dünya görüşü bağlamında şekillenen bir ekol haline gelmiştir.¹¹

1850’li yıllara değin, bilimsel araştırmanın nesnesi olamayan insanı, bilimsel araştırma konusu yapan psikanaliz dikkatleri üzerine çekmeye başlamış ve 20. yüzyılda insanla ilgili pek çok uğraşının psikanalizle bağlantılandırılmasının önu

⁸ Orhan Hançerlioğlu, **Ruhbilim Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1988, s. 310.

⁹ Selçuk Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2000, s. 619.

¹⁰ Kerim Yavuz, **Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1987, s. 7.

¹¹ **A.e.**, s. 8-9.

açılmıştır. Öyle ki, psikanaliz, antropolojiden edebiyata, tarihten sosyolojiye kadar birçok bilim alanını etkilemiştir.¹²

Psikanalitik kuramın farklı veçheleri bize insanın gelişimi ve değişiminin bir yorumunu sağlamaktadır. Bunlar, bir şeyin kaçınılmaz şekilde bir diğerine yol açtığı nedensel kuramlar değil, üzerinde insan yaşamları tarafından tutulmuş olan yolları işaretleyebileceğimiz ayrıntılı haritalardır, yaşamlarımızı anlama yollarıdır.¹³ Esasen Freud'un yaklaşım tarzlarından biri de nedenlerin ve arzuların her zaman geçmişte aranmasıdır. Ona göre hastalığın ya da isteğin kökü, mazidedir. Başa gelen bir durumdan geçmişin sorumlu olduğu kanısına inançla Freud, bir defa insanın başından geçen vakaların o insanda yaşamaya devam edip gün yüzüne çıkacağını dile getirmiştir.¹⁴

Freud'a göre psikanaliz her türlü ifade ve davranışın arkasına gizlenen ve bilincin kabullenmekte zorlandığı muhtevayı gün yüzüne çıkarmayı ve bunları bilinç düzeyinin bir parçası haline getirmeyi hedeflemektedir. Bu amaç da sosyal konumu ne olursa olsun her insan üzerinde benzer huzursuzluk ve endişeye kapı aralamaktadır.¹⁵

1.1.1. Psikolojik Determinizm

Psikolojik determinizm, psikolojik zihinsel süreçlerde her zaman bir nedenselliğin hüküm sürdüğünü ileri sürmektedir. Bu bağlamda, insanın tüm davranışları bir anlam taşımaktadır. Zihinsel işleyişin ürünü olan davranışlar daha öncekilerden bağımsız ve rastgele meydana gelen süreçlerin dışı vurumu değildir. İnsan zihninin görünen işleyişi, esasında görünmeyen birçok sebebe, yine görünmeyen birçok yasa ile bağlıdır.¹⁶

Ruhsal yaşamdaki olayların determinizm (gerekircilik) ilkesi doğrultusunda gerçekleştiğine yönelik kuvvetli inanç, psikanalistlere özgü niteliklerdendir. Ruhsal yönden dışavurumlarda ehemmiyetsiz, keyfi ya da tesadüfi bir şey söz konusu

¹² Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 19.

¹³ Ian Craib, **Psikanaliz Nedir?**, Çev. Ali Kılıçlıoğlu, 3. bs., İstanbul, Say Yayınları, 2011, s. 25.

¹⁴ Yavuz, **Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri**, s. 13.

¹⁵ Cihad Kısa, "Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 15.

¹⁶ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 20.

olmamaktadır; genel olarak psikanalistler, bir sebebe bağlanmamış olayları, yeterli nedenler bularak izah etmeye çalışmaktadır.¹⁷

1.1.2. Bilinçdışı Süreçler

Nedensellik ilkesinin tamamlayıcısı olan ikinci varsayım ise bilinçdışı süreçlerin varlığı varsayımıdır. Bu varsayımına göre; insan zihinsel süreçlerin sadece sonucundan haberdar olmaktadır, sürecin işleyişi ise bireyin farkındalık sınırlarının dışında kalmaktadır. Dolayısıyla bilinçdışı süreçlerle kastedilen durum, insanın davranışlarının bilinç alanında olduğu ancak davranışları şekillendiren süreçlerin bilinçdışı var olduğudur.¹⁸ Bilinç, *“kendimizi ve çevremizi, algıların, anıların ve düşüncelerin farkına varacak şekilde gözlemeyi ve kendimizi ve ortamımızı, davranışsal ve bilişsel faaliyetleri başlatabilmemizi ve sona erdirebilmemizi sağlayacak şekilde denetlemeyi”*¹⁹ içermekte, psikanalitik kuramda ise *“kişinin belli bir anda farkında olduğu şeylerin tamamını kapsayan ruh durumu”*²⁰ anlamına gelmektedir. Bilinçdışı süreçler ise; yaşamda, kendileri bilinçli hale gelmemesine karşın sıradan düşüncelerin oluşturabileceği bütün etkileri yaratabilen oldukça güçlü zihinsel süreçlerdir.²¹ Psikanalitik teori bağlamında bilinçdışı şu şekilde tanımlanmıştır:

“Freud’un topografik ruhsal yapı modelindeki üç bölümden en derinde, normal bilinç süreçleriyle ulaşılamaz en zor olan kısmı. Bu kısım, istenilmediği, kabul edilmediği, yasaklandığı (dolayısıyla kaygı uyandırdığı) için bastırılan veya unutulmuş ve bu nedenle doğrudan erişilemeyen anıları, duygusal çatışmaları, arzuları, dürtüleri olduğu kadar saldırganlık, cinsellik, vb. gibi temel biyolojik içgüdüleri ve etkileri de içinde barındırır.”²²

¹⁷ Sigmund Freud, **Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış**, Çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 1998, s. 49.

¹⁸ Beyazyüz, **Cemil Meriç’in Psikobiyografisi**, s. 21.

¹⁹ Rita L. Atkinson, vd., **Psikolojiye Giriş**, Çev. Yavuz Alogan, 2. bs., Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2002, s. 192.

²⁰ Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, s. 132.

²¹ Sigmund Freud, **Metapsikoloji**, Çev. Emre Kapkın ve Ayşen Tekşen, 2. bs., İstanbul, Payel Yayınevi, 2013, s. 340.

²² Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, s. 133.

Çocukken yaşananlarla, erişkin yaşamında karşılaşılanlara gösterilen zihinsel tepkiler arasında hiçbir benzerlik olmadığı yanılması, bu olayların esasında bilinçdışında aynı süreçlerle ilişkilendirildiğinin fark edilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Freud, düşüncelerin bilinçli forma girmeden önce içinde buldukları hali ‘bastırma’ olarak adlandırmaktadır ve dolayısıyla bilinçdışı kavramını, bastırma kuramından elde ettiğini dile getirmiştir. Bastırılmış olan bilinçdışının varlığının yanında bir bilinçdışı alanı daha mevcuttur; böylelikle biri gizli ama bilinçli hale uygun olan ve bastırılmış olan (bilinç öncesi), diğeri ise kendi başına, fazla ses çıkarmadan bilinçli hale gelmeye uygun olmayandır (bilinçdışı). Bu bağlamda betimsel manada iki fakat dinamik anlamda yalnızca bir tür bilinçdışının varlığının kabulüyle bilinç, bilinç öncesi ve bilinçdışı olmak üzere üç terim literatürde yer almaktadır.²³ Bilinçaltı; dikkatimizi toparlayamadığımız algıları, bazı otonom hareketleri, fikir çağrışımlarını, hatta bir anda olgunlaşıp bilinç alanında yerini alan düşüncelerimizi kapsamaktadır. Bilinçdışı ise, toplumun kabul etmediği arzuların bastırılması ve bilinç alanı dışında tutulması sonucu meydana gelmektedir. Ayrıca çocukluk dönemi travmalarının tümü bilinçdışının materyallerindedir.²⁴

1.1.3. Dürtüler

İnsandaki zihinsel işleyiş mekanizmasını analiz edebilmek için ön koşul, bu sistemin harekete geçirici unsurlarını tespit etmektir. Psikanalitik teoride dinamizmin enerji kaynağı olarak ‘dürtü’ denilen kavram ortaya konmuştur. Dürtüleri meydana getiren merkezi uyarılma, tıpkı bir elektrik devresinde kapasitörde biriken enerji gibi bekleyebilmekte, çalıştırılacak devreye göre değişen biçimde kullanılabilmekte ve bu enerjinin kullanımını belirleyen süreçler, bireyler arasında oldukça farklı seyredebilmektedir. Dürtü işleyişinde, dürtülerin meydana getirdiği gerilimin giderilmesi zorunludur. Zamanında bir seçim yapılarak enerji bir şekilde kullanılmalı

²³ Freud, **Metapsikoloji**, s. 340-341.

²⁴ Saffet Murat Tura, **Freud’dan Lacan’a Psikanaliz**, 4. bs., İstanbul, Kanat Kitap, 2010, s. 53.

ve sistemdeki gerilim azaltılmalıdır; aksi halde sürekli uyarılmış olmanın yarattığı gerilim sistemde sorunlara yol açabilmektedir.²⁵

Çeşitli sebeplerle bilinçli biçimde baskı altında tutularak bilinçdışına itilmiş, doyurulmamış fakat doyum arayan içgüdüsel istekler, buna engel olmak isteyen dini, ahlaki, kültürel, sosyal ve başka türlü isteklerle sürekli olarak çatışma halindedir. Bilinçaltına itilmiş olan içgüdüsel istekler, orada etkili ve sürekli olarak yaşamaktadır. Bunlar zamanla yerini tutacak şeylere kayarak ahlaki ve sosyal faaliyetlere karışmaktadır.²⁶

Zihinsel süreçte dürtülerin başlatmış olduğu akış şu şekilde sıralanabilir; haz ilkesi doğrultusunda dürtülerin oluşturduğu enerji ve bu enerjinin oluşturmuş olduğu gerilim, enerjinin herhangi bir şekilde kullanımı ve sonuç olarak gerilimin ortadan kalkmasıdır. Tüm bu akış çerçevesinde zihinsel işleyişin ana amacı ise, dürtüleri doyuma kavuşturmak, yani dürtülerin oluşturduğu enerjinin yarattığı gerilimi ortadan kaldırmak ve bu gerilimin sonuçlarından zihinsel aygıtı korumaya çalışmaktır.²⁷

Bir elektrik devresindeki işleyişe benzeterek açıklamak gerekirse, sistemde oluşan ya da sisteme giren enerjinin bekletildiği, depolandığı, bağlandığı kondansatörler, bu enerjinin oluşturacağı gerilimi azaltmaktadır. İşte buradan hareketle, elektrik devresindeki kondansatörlerin zihin sistemindeki karşılığı ‘psikolojik nesne’lerdir. Zihinsel süreçlerde, bireyin ilişki içinde olduğu canlı-cansız her şey birer nesnedir. Tıpkı bir elektrik devresinde her bir kondansatörün, ortaya çıkan enerjiden aynı oranda faydalanamaması gibi, psikolojik nesnelere de enerji parçacıkları bağlanmaktadır. Sigmund Freud, bu ruhsal enerji kuantumlarına ‘kateksis’ (cathexis) adını vermiştir. Kateksis, zihnin dışında yer alan şeylerin zihindeki temsiline yönelen ya da bağlanan enerjidir. Kondansatör örneğindeki gibi kateksis yani zihinsel enerji, nesneye yüklenen öneme göre değişmektedir. Psikolojik nesnelere bağlanan kateksisler, homojen değildir.²⁸

²⁵ Beyazyüz, **Cemil Meriç’in Psikobiyografisi**, s. 22.

²⁶ Yavuz, **Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri**, s. 15.

²⁷ Beyazyüz, **Cemil Meriç’in Psikobiyografisi**, s. 22-23.

²⁸ **A.e.**, s. 23.

Tüm bu süreçlerin devamında dürtülerin çeşitlerinden bahsedecek olursak; bu hususta Freud'un yapmış olduğu ilk sınıflandırmada insandaki dürtüler 'eros' (cinsellik) ve 'yıkıcı içgüdü' (saldırganlık) olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır. O, libido terimiyle Eros'un kullanılabilir enerjisini ifade etmiştir. Saldırgan dürtülerden kaynaklanan enerji ise 'destrudo' olarak adlandırılmıştır.²⁹ Libido, özü itibarıyla cinsel kökenli olan içgüdülerin enerjisi anlamına gelmektedir.³⁰ Freud daha sonra bu iki dürtüyü biyolojik gerçekliklerle bağdaştırma gayesi içinde yaşam ve ölüm olarak tekrar isimlendirmiştir.

Bilinçdışında varlığını sürdüren dürtüler, sanıldığı gibi aksine onların zihinde çağrıştırdığı kutuplaşmış bir biçimde kategorize edilmemiştir. Zihnin bilinç bölgesi ile bilinçdışı bölgesinde işleyiş bakımından oldukça büyük farklar bulunmaktadır. Nasıl ki bilinç için yaşam ve ölüm birbirinin zıddı ve iki ayrı kutup olarak tasavvur edilirse de, bilinçdışı için bu durum bu şekilde işlememektedir. Bilinçdışı için hiçbir kategorizasyon veya koordinasyon yoktur, eş zamanlı olarak her dürtü doyum arayışında olabilmekte üstelik dürtülerin doyum arama sırası ya da önceliği söz konusu olmamaktadır. Ayrıca her dürtü, bir diğerinden etkilenmeden ortaya çıkabilmekte ve bu dürtülerin oluşturduğu gerilim birbirlerinin içinden geçmiş olabilmektedir. Cinsel ve saldırgan dürtüler, her ikisinin de eşit oranda bulunma zorunluluğu olmadan birbiriyle karışmış halde, zihinsel faaliyetin temelini oluşturmaktadır. Bilinçdışında zıtlıklar bir kriter değildir, en zıt görünen dürtüler yan yana filizlenip aralarında bir mantık ilişkisi aranmaksızın bağlantılandırılabilir, bilinç için farklılık olarak görülen durumlar bilinçdışında benzer kabul edilebilmekte bununla beraber bilinç için benzerlik olarak görülen unsurlar da bilinçdışı için zıtlık olarak görülebilmektedir.³¹

1.2. Psikanalitik Gelişim Teorisi

Psikanalitik teorinin temel ilkelerinden dürtülerin kaynağı ve gelişim süreci, kişilik gelişimi varsayımlarının şekillenmesini sağlamıştır. Freud, kişiliğin yaşamın ilk beş yılı içinde büyük oranda geliştiğini, daha sonrasında ise oluşan bu kişilik

²⁹ Patricia H. Miller, **Gelişim Psikolojisi Kuramları**, Çev. Zeynep Gültekin, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 2008, s. 158; Sigmund Freud, **Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış**, s. 81, 147.

³⁰ Tura, **Freud'dan Lacan'a Psikanaliz**, s. 56.

³¹ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 25-26.

taslağında yalnızca küçük değişiklikler olabileceğini ileri sürmüştür. Bu doğrultuda, keskin bir şekilde sınır koymaksızın ilk beş yılını tamamlayan çocuk, birçok değişim aşamasını ve zihinsel yapılanmasındaki birçok savaşı geride bırakmış durumdadır. Sonraki dönemde kişilik dengeli bir duruma gelmiş olur ancak bu denge hali geçicidir. Öyle ki, hemen herkesin gözlemleyebileceği kadar açık bir değişim ve dinamizm dönemi olan ergenlik onu beklemektedir. Bu dönemin dinamizmi, ivmesini gitgide kaybederek erişkinliğe değin varlığını sürdürmektedir ve erişkinlik döneminde yeniden bir denge durumuna kavuşulur. Psikanalitik teorinin insanın zihinsel gelişimi için öngörmüş olduğu bu dönemler birbirini takip eden bir sırayla hayat döngüsünde yaşanmaktadır.³² Freud'a göre, yeni doğan bir bebek farklı aşamalardan geçerek kişiliğini oluşturmaktadır. Bu aşamalar bedeninin belli bir uzvunun adıyla tanımlanan psikoseksüel aşamalar olarak ifade edilmektedir.³³

1.2.1. Oral Dönem

Psikanalitik gelişim teorisine göre kişilik gelişimindeki ilk aşama ve cinsel işlevde kümeleşmelerin ilk basamağı oral dönemdir.³⁴ Bu aşama yaşamın ilk yıllarını kapsamaktadır. Oral dönemde erojen bölge ağızdır, libido ağız yoluyla tatmin edilmektedir.³⁵ Ağız, dil ve dudaklar başlıca haz organlarıdır. Haz sağlama usulü etkin olarak 'içe alma'dır; ısırma ve çiğneme ile kendini göstermektedir. Enerjinin bir kısmı egoya, başka bir kısmı ise dış nesneye yönlendirilmiştir. Tipik savunma mekanizmaları, libidonun geri çekilmesini, yadsımayı, içe yansıtmayı ve yansıtmayı içermektedir. Bu dönemin kalıntılarını barındıran yetişkinlikteki karakter yapıları ve özellikleri ise; yapışkanlık, isteme, yapmacılık, ambivalans, gıpta, kıskançlık, alaycılıktan zevk alma ve kötümserliktir.³⁶ Oral dönemde ağza alma ve ısırma şeklindeki iki davranış türünün, kişiliğin ilk prototipik özelliği ile yakın ilişki içinde olduğu söylenebilmektedir. Bu iki davranışın erişkinliğe doğru evrilen formlarından bahsedilecek olursa, ağza alma davranışıyla elde edilen haz şekil değiştirerek bilgi

³² Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 26-27.

³³ Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, s. 412.

³⁴ Sigmund Freud, **Yaşamım ve Psikanaliz**, Çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, 2.bs., Say Yayınları, 1993, s. 67.

³⁵ Tura, **Freud'dan Lacan'a Psikanaliz**, s. 57.

³⁶ M. Deutsch ve R. M. Krauss, "Psikoseksüel Gelişim Evreleri", Çev. Bekir Onur, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.XIX, Sayı 1, 2019, s. 226-227.

edinme ya da alışverişle elde edilmeye çalışılması halini almaktadır. Isırma davranışıyla tatmin edilen dürtü ise, ilerde başkalarına karşı kırıcı, yıkıcı tepkilerle, iğneleyici bir mizah duygusuyla ya da tartışma düşkünlüğü ile elde edilmeye çalışılmaktadır.³⁷

Eline geçen her şeyi ağızına götüren çocuk, ağız ve dudakları vasıtasıyla eşyaları tanımaya çalışmaktadır. Tam bir narsisizm halinde olan çocuk, zihninde zamanla annenin ve diğer haz veren nesnelere imgelerini oluşturmaya başlamaktadır. Böylece narsistik libido, artan bir ivmeyle doyum veren nesnelere zihindeki imgelerine nesne libidosu olarak yatırılmaktadır ve nesne ilişkileri vasıtasıyla doyum sağlanmaya başlanmaktadır. Bu dönemde çocuk için haz veren nesne iyi, ihtiyaçları derhal karşılamayan nesne ise kötü formdadır. Bu sınıflandırma doğrultusunda çocuğun, iyi nesnelere kendi içine atarak kurmuş olduğu içe atım ve içe alım düzenekleri, ileriki yıllarda devreye girecek olan özdeşim düzeneğinin temelini oluşturmaktadır.³⁸ İçe yansıtılan nesne bende yeteri düzeyde güvenli bir halde kök saldığı takdirde, olumlu gelişmelere zemin hazırlanmış olmaktadır. Doyurucu memeye olan zihinsel ve fiziksel yakınlık, anne-bebek birliğini ve güven duygusunu yeniden tesis etmektedir.³⁹

Oral dönemde zihinsel işleyiş neredeyse tümüyle bilinçdışının egemenliği altındadır. Bilinçdışındaki dürtülerin bir an önce doyuma kavuşturulması, gerilimin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Çocuğun oral dönemde anneye tam olarak ortak bir yaşam ilişkisi içinde varlığını sürdürmesi ve annenin bütün dürtülerin doyurulma vasıtası olması hasebiyle zihinsel enerjinin neredeyse tamamı annenin zihinsel imgesine yatırılmaktadır. Bu dönemdeki bağımlılık, hayatın daha sonraki dönemlerinde de bir eğilim olarak varlığını sürdürmekte ve bireyin kaygılandığı ya da kendisini güvende hissetmediği dönemlerde tekrar açık seçik bir hale gelebilmektedir.⁴⁰

³⁷ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 28.

³⁸ Tuğba Yılmaz Esencan, Gülay Rathfisch, "Psikoseksüel Gelişim Kuramının Kadın Hastalıkları ve Doğum Hemşireliği Alanına Yansımaları", **KASHED**, C.III, Sayı 2, 2017, s. 75-76.

³⁹ Melanie Klein, **Haset ve Şükran**, Çev. Orhan Koçak, Yavuz Erten, 3. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2011, s. 20.

⁴⁰ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 28.

Oral dönemin sonlarına doğru çocukta, bağımlı olarak başlamış olduğu hayatın, bağımlı olduğu kişilerce tutarlı bir şekilde korunup gözetilmesi sonucunda özgüven duygusunun gelişmesi beklenmektedir. Bu dönemde gelişim gösteren özgüven, erişkinlik döneminde bireyin kendine ait zihinsel imajının da temel iskeletini oluşturmaktadır. Bu dönemde yaşanan kusurlu durumlar, ileride aşırı bağımlılık, sürekli alıcılık, edilgenlik şeklinde kendini gösterebilmektedir. Yine bu dönemde verilmeyi ve dolaylı yoldan vermeyi ziyadesiyle öğrenebilen bir çocuğun, annenin emziren rolünü benimseyip sürekli veren bir kişilik yapısı geliştirebilmesi de olasıdır. Tüm bu olasılıklardan hangisinin gerçekleşeceğini tahmin etmek imkânsızdır ancak genetik, biyolojik, çevresel şartların belirleyici bir rol üstlendiği tezi de ağırlığını korumaktadır.⁴¹

1.2.2. Anal Dönem

Anal dönem, çocuğun yürümeye, konuşmaya ve benliğini çevresinden ayrı olarak algılamaya ve düşünmeye başladığı, yavaş yavaş bağımsızca isteme ve davranma gibi ruhsal melekelerin temellenmeye başladığı ve ilk teşebbüslerin görüldüğü bir dönemdir. Psikanalitik teori bağlamında anal ve üretral bölgeler cinsel haz bölgeleri halini almaktadır.⁴² İki-dört yaş arasında çocuk, emme fiilinden ziyade dışkılamadan ve anal uyarılmadan zevk almaya başlamaktadır ve bu evreye anal evre dönemi denilmektedir.⁴³

Anal dönemde çocuk için ilk ciddi eğitim dönemi de başlamış olmaktadır. Bu dönemde çocuğa tuvalet eğitimi verenlerin tutumu, çocuğun ileride sahip olacağı kişilik özelliklerine etkide bulunmakta, oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Çocuk, hayatının ikinci yılında dışkısını ya da idrarını boşaltmaktan alacağı hazı ertelemesi gerektiğini öğrenecek ve bu öğrenme sürecinde, çevrenin çocuğa yaklaşımına göre bazı kavramların zihinsel tasavvurları da şekillenmeye başlayacaktır.⁴⁴

⁴¹ A.e., s. 28-29.

⁴² Esencan, Rathfisch, "Psikoseksüel Gelişim Kuramının Kadın Hastalıkları ve Doğum Hemşireliği Alanına Yansımaları", s. 76.

⁴³ Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, s. 412.

⁴⁴ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 30.

Çocuğun dışkısını ve idrarını tutabilmesi, annesinin istediği zaman ve yerde yapabilmesi sonucu çevreden büyük ilgi görmesiyle birlikte çocuk, toplumun iyi-kötü, doğru-yanlış ve ayıp gibi hükümleriyle karşılaşmaya başlamaktadır. Çocuk bu dönemde anal sadistik bir aşamadır; ters ve inatçıdır, dışkısını inat edip tutabilmekte veya beklenmedik bir yerde bırakabilmektedir. Ambivalans duyguların yoğun olduğu ve her davranışının olumlu ve olumsuz tarafları arasında bocalayan bir dönemde olan çocuğun oluşturmuş olduğu savunma düzeneklerinin yerleşmesi sonucu anal kişilik gelişmektedir. Freud'a göre anal dönemde çocuk dışkısını çıkarmaktan ve onu kontrol ederek tutmaktan zevk almaktadır. Anal işlevlerle alakalı edinmiş olduğu yetileri de çevresiyle iletişim ve etkileşiminde bir araç olarak kullanmaya başlamaktadır. Bu dönemde ailenin yanlış tutumları sonucunda anal saplanma ve aşırı boyutta titizlik, düzenlilik, cimrilik, inatçılık, kararsızlık gibi özellikleri barındıran anal kişilik özellikleri meydana gelebilmektedir. Tuvalet eğitimi kişilik özelliklerinin gelişim seyri açısından oldukça önem arz etmektedir; baskıcı ve cezalandırıcı bir yaklaşım anal kişilik özelliklerine sebep olabilmektedir.⁴⁵ Anal dönemde toplumun kabulleriyle tanışan çocuğun zihninde bu yargılar yer etmeye başlamıştır ve tüm bu değer yargıları ileride vicdanı oluşturmak üzere yavaş yavaş katılaşmaya ve şekillenmeye doğru yol almaktadır.⁴⁶

Bu dönemde çocuğa verilen tuvalet eğitimi sadece dışkının tutulmasını öğrenmekten ibaret değildir. Dışkısını tutmayı öğrenen çocuk, doğru zamanda ve doğru yerde dışkılamayı da öğrenmektedir. Dolayısıyla tuvalet eğitimi verenlerin katı, olumsuz ve cezalandırıcı tutumları, çocuk tarafından sadece dışkının tutulması gerektiği şeklinde bir mesaj olarak algılanmakta ve çocuk cezadan kaçınmak için bedeninin izin verdiği ölçüde dışkısını tutmaktadır. Hatta sindirim sistemi işlevleri dahi bundan etkilenmektedir. Bu tutumların zihinsel süreçler üzerindeki etkileri de diğer davranış biçimlerini şekillendirmektedir. Çocuk, katı ve cezalandırıcı tutum nedeniyle tutucu kişilik özellikleri edinmeye başlamaktadır. Ancak diğer taraftan

⁴⁵ Esencan, Rathfisch, "Psikoseksüel Gelişim Kuramının Kadın Hastalıkları ve Doğum Hemşireliği Alanına Yansımaları", s. 76-77.

⁴⁶ Beyazyüz, Cemil Meriç'in Psikobiografisi, s. 30.

çevrenin katı tutumuna ayak uydurmak yerine direnen çocuklar, dışkıyı en olmayacak yerlerde bırakma alışkanlığı da geliştirebilmektedir.⁴⁷

Anal dönemde anne ve çocuk arasındaki uyumlu ilişkilerin sürdürülebilmesi neticesinde, özerk bir birey olarak özgürce tercih yapabilme, bağımsızlığını sürdürebilme, suçluluk duygusu hissetmeksizin teşebbüslerde bulunabilme, vuku bulan olaylara karşı kararsızlık yaşamadan fiiliyata geçebilme ve fiillerin sonuçlarını her açıdan üstlenebilme, dik kafalı olmaksızın veya aşırı tavizler vermeksizin başka kişilerle işbirliği içinde olabilme yetenekleri kazanılmaktadır.⁴⁸

1.2.3. Fallik Dönem

Bu dönem, adını Latince penis anlamına gelen ‘phallus’ kelimesinden almaktadır. Bu döneme penisle ilgili bir isim verilmesinin nedeni, bu dönemde penisin hem kız hem de erkek çocuklar için başlıca ilgi nesnesi olmasıdır. Üç yaşına doğru cinsel organlar dürtülerin doyumu için aracı haline gelmeye başlamaktadırlar. Fallik dönemde çocuk iki farklı cinsiyet olduğunu fark ederek cinsel organlara dikkatini yoğunlaştırmaktadır ve farklı cinsiyetlerin farklı cinsel organlar tarafından belirlendiğini anlamaya başlamaktadır. Biyolojik cinsellik, kimlik oluşumundaki esas rolünü bu dönemde oynamaktadır.⁴⁹

Bu dönemdeki sorgulamaların da etkisiyle çocukta, kendi bedenine, cinsel farklılıklara, baba rollerine, çevredeki insanların kendi aralarındaki ilişkilere kısacası çevredeki her şeye karşı bir merak ve öğrenme arzusu doğmaktadır. Anal dönemdeki öğrenme sürecinde çocuk tamamen pasif durumdadır ve bilgiyi anne sütü gibi herhangi bir müdahale gerektirmeksizin olduğu gibi alıp kabul etmek durumundadır ancak fallik dönemdeki öğrenmede çocuk çoğunlukla aktiftir, soru sormakta, eşyaları karıştırmakta, incelemekte, gözlem yapmakta, sorularına bulduğu cevapların doğruluğunu sınamakta ve elde ettiği sonuçları hızla biriktirmeye başlamaktadır. Yine bu yaşlarda öğrenilen cinsel ayrılıklar ve cinsiyete has rollerle beraber cinsel kimlik

⁴⁷ A.e., s. 30-31.

⁴⁸ Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, 8. bs., İstanbul, Remzi Kitapevi, 1998, s. 37.

⁴⁹ Beyazyüz, **Cemil Meriç’in Psikobiyografisi**, s. 32-33.

duygusu gelişmektedir ve çocuğun toplumsal hayata adaptasyonu için önemli bir mesafe kat edilmektedir.⁵⁰

Tuvalet eğitiminin beraberinde gelen iyi-kötü, doğru-yanlış, sevap-günah terazileri, cinsellikle ilgili yasaklar ve değerlerin öğrenilmesiyle güçlenmektedir. Çevrenin alacağı tutum bu dönemde de gelecekteki kişilik için belirleyici olabilmektedir, bu dönemde cinsel organı hedef alan tehditler, suçlamalar ya da ceza söylemleri, ilerisi için çekingen, girişkenlikten uzak, ürkek bir kişiliğin temelini atmaktadır.⁵¹

Freud, birçok çocuğun üç yaş dolaylarında çocuksu cinsel araştırmalar evresinden geçtiğini işaret ederek bu yaş grubunda merak duygusunun kendiliğinden uyanmayıp, onun bencilce çıkarları için bir tehdit var olduğunda ya da dış eksenli deneyimlere dayanan bir korku yaşandığında tetiklenmenin söz konusu olduğunu dile getirmektedir. Bahsi geçen bu dönem, Ödipus (Oedipus) Karmaşası'nın yaşandığı fallik dönemdir.⁵²

1.2.3.1. Ödipus (Oedipus) Kompleksi

Psikanalitik teorinin en temel kavramlarından biri olan Ödipus (Oedipus) Kompleksi, fallik dönemde ortaya çıkmaktadır. Bu kompleks, çocukta cinsel yaşamın doruğu olmakla birlikte daha sonraki tüm dönemlere de kaynaklık teşkil eden bir düğüm noktası durumundadır. Ödipus (Oedipus) Kompleksi'nde libido, yalnızca anne-baba objesine bağlılık göstermekte ancak daha önceki obje yönelimlerinden bağımsız bir evreye geçilmektedir.⁵³

Freud, önceleri Ödipus (Oedipus) Kompleksi'nin yalnızca anormal zihinsel işleyişle ilgili olduğunu düşünüyorken, daha sonraları bu kompleksin normal gelişimin bir parçası olduğunu öne sürmektedir.⁵⁴ Ödipus (Oedipus) Kompleksi, farklı cinsten olan ebeveyne karşı cinsel duyguların ortaya çıkması ve bu cinsel duyguların

⁵⁰ A.e., s. 33.

⁵¹ A.e., s. 33-34.

⁵² Hediye Yılmaz Odabaşı, "İlk Psikobiyografi Çalışması Freud'un Leonardo da Vinci Eseri ve Psikotarih Üzerine", *Üsküdar University Journal of Social Science*, Sayı 11, 2020, s. 318.

⁵³ Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, s. 83.

⁵⁴ A.e., s. 66.

nesnesine daha yakın konumda olan aynı cinsteki ebeveyne karşı ise saldırgan duyguların zuhur etmesi ile başlamaktadır. Hatta bu durumun tam tersi şeklinde de cereyan edebilmektedir ki bu duruma da Ters Ödipus (Oedipus) Kompleksi denilmektedir. Ödipus (Oedipus) Kompleksi, ebeveyne karşı çocuğun zihninde gelişen çift yönlü bir dürtü ve duygu sürecidir. Kompleksin bir tarafında saldırganlık dürtülerinin hedefi olan babayı ortadan kaldırma ve annenin yanında babanın yerini alma isteği hüküm sürüyorken, diğer tarafında ise anneyi bertaraf etme ve babanın yanında annenin işlevlerini görme isteği yer almaktadır.⁵⁵

Psikanalizde bir başka kişiye duygusal bağlanımın dışavurumu olarak tanımlanan özdeşleşme, Ödipus (Oedipus) Kompleksi'nin gelişim seyrinde oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Babaya yönelik özel bir ilgi duyan erkek çocuk, ilerde ona benzemek, her açıdan onun gibi olmak ve onun yerine geçmek istemektedir. Bu doğrultuda çocuk babayla özdeşleşirken, bir yönüyle de anneye bir cinsel obje gözüyle bakmaya başlamaktadır. Böylelikle anne ve babaya yönelik birbirini etkilemeyen ve bir süre beraber varlık sürdürecektir olan iki farklı bağlanma baş göstermektedir. Nihayetinde ruhsal yaşamda meydana gelecek önlemez bütünleşme sonucunda bir araya gelmeleriyle Ödipus (Oedipus) Kompleksi doğmaktadır.⁵⁶

Anneye bağlanan bu yüksek orandaki kateksis nedeniyle hem kız hem de erkek çocuk, anneyi paylaşmak zorunda kaldıkları babanın zihinsel imajına libido yerine destrudo denilen saldırganlık dürtüsünden kaynaklanan enerjiyi bağlamaktadır. Babaya karşı devasa nefret ateşleri iç dünyada yansa da bunların yankılarının dışarıdan görülmesi tehlikeli olabilmektedir ve çocuk, bu nefretinin hedefi olan babanın üstünlüğünün, gücünün, kudretinin farkında olduğu için sürekli babasından bir tehlike geleceği endişesi taşımaktadır. Fallik gelişim döneminde, çocuğun zihinsel aleminde süregelen durumlardan habersiz olan babanın cezalandırıcı tutumlar takınması, çocuğun gelişiminde önemli etkiler yapmaktadır. Kıskançlığının ortaya çıkardığı nefrete bir rota çizemeyen çocuk, bu cezalandırıcı tutumları neticesinde babasında da kendisine karşı aynı nefretin olduğunu kabullenmektedir ve saldırgan babanın intikam almasından korkmaktadır. Dolayısıyla 'iğdiş edilme kompleksi' adı verilen ve

⁵⁵ Freud, **Metapsikoloji**, s. 358.

⁵⁶ Sigmund Freud, **Kitle Psikolojisi**, Çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Bozak Yayınları, 1975, s. 49.

babadan gelecek olan intikam hamlesiyle cinsel dürtülerin aracısı olan cinsel organlarının ortadan kaldırılacağı anlamına gelen durumun endişesini taşımaktadır. Ayrıca erkek çocuklar, kız çocuklar hakkında işledikleri bir kabahat yüzünden penislerini kaybettikleri fikrine varabilmektedir ve kızları aşağılık ve değersiz görüp onların kaderine ortak olmaktan çekindikleri için yetişkinlikte de devam edebilecek bir tutum olarak kızlardan uzak durabilmektedir.⁵⁷

Tüm bu korkularla baş edemeyen çocuğun, nihayetinde bu korkulara neden olan arzularından kurtulması gerekmektedir ve bilinçdışı, bütün zihinsel süreçlerin bodrum katı olduğu için çocuk bir kurtuluş yolu olarak bu arzularını bastırıp bilinçdışına uğurlamayı seçmektedir. Yaşadığı tüm zihinsel çatışmaları, arzularını bastırarak ya da çeşitli savunma mekanizmaları kullanarak bertaraf etmektedir. Babayla dövüşmek yerine ona benzemeye çalışan erkek çocuk, babayla özdeşleşme yoluna giderek, annesini babasına bırakmakta ve zamanı geldiğinde kendi kadını bulma fikriyle ödipal (oedipal) açmazdan kurtulmaya çalışmaktadır. Fallik dönemde ödipal (oedipal) kompleksi çözüme kavuşturamayan ya da yeterli seviyede bastıramayan bireylerin hayatında bazı ödipal eğilimler bilinçli ya da bilinçdışı olarak görülebilmekte ve buna karşı da bir takım savunma mekanizmaları geliştirilebilmektedir. Ödipus (Oedipus) ve iğdiş edilme komplekslerinin bireylerin günlük hayattaki pek çok davranışıyla, iş hayatıyla, otoriteyle ve devlet ve kanunlarla olan ilişkileriyle yakından ilgili olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁸ Freud, “*Oidipus kompleksi ne denli güçlü idiyse, otoritenin, din eğitiminin, derslerin, okunanların etkileriyle bastırılması ne denli çabuk olduysa, üstben de sonradan vicdan ya da bilinçsiz suçluluk duyguları halinde ben üzerinde o kadar şiddetle egemen olacaktır*”⁵⁹ ifadelerini kullanarak üstbenin egemenliğinde bu kompleksi bastırmanın rolüne dikkat çekmektedir.

⁵⁷ Beyazyüz, Cemil Meriç’in Psikobiyografisi, s. 35-37.

⁵⁸ A.e., s. 38-41.

⁵⁹ Sigmund Freud, **Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve Id**, Çev. Ali Babaoğlu, 3. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2011, s. 94.

1.2.4. Gizil Dönem

Yaşamın beşinci yılından itibaren fallik dönem sonlanmaya başlayarak kişilik gelişiminde cinselliğin uykuya daldığı bir dönem başlamaktadır. On-on iki yaşına değin süren ve cinselliğin bir köşeye gizlenmesiyle betimlenen bu döneme ‘gizil dönem’ adı verilmektedir. Gizil dönem, bilinçdışı süreçlerin geçici bir sessizliğe büründüğü, buna karşılık bilincin hakimiyetinde olan işlevlerin ise oldukça aktif olduğu bir dönemdir. Bu dönemde çocuğun algılama yeteneği artarak muhakemesi olgunlaşmakta ve böylelikle çevreyi, dünyayı, âlemi, soyut ve somut kavramları, toplumu ve toplumun kurallarını, insanları daha olgun bir biçimde tanıyarak gerçeğe uygun bir yorum sürecine girilmektedir. Gizil dönem tüm bu kriterlerin etkisi altında ergenliğin başladığı döneme kadar varlığını sürdürmektedir.⁶⁰

1.2.5. Genital Dönem

Bazı dürtülerin biyolojik olarak cinsel fonksiyonların gelişmesi akabinde tekrar uyanışa geçtiği dönem olan genital dönemde, gizil dönem öncesinde yaşanan çatışmalar, yönelimler, zihinsel gerilimler yeniden gündeme gelmektedir. Ancak bu sefer, ödipal (oedipal) duygular, gerçekle ve içinde bulunulan toplumla bağdaşık ve ilintili şekilde algılanan dünyaya adapte olup yeniden şekillenerek alevlenir. Daha önceki dönemlerde tamamıyla kendini merkeze koyup dürtülerini tatmin etme adımlarını takip eden çocuk, ergenlikte zihinsel enerjisini aktaracağı yeni ve gerçek nesnelere bulmaya başlamaktadır. Etkilerini Ödipus (Oedipus) Kompleksi’nin belirlediği bir biçimde karşı cinsle ilişkiler başlamakta ve toplu faaliyetlere ilgi ve uyum, meslek seçimi, hayat planlaması, ideallerin oluşması, yuva kurmaya dönük düşünceler bu dönemde meydana gelmektedir. Oral, anal, fallik dönemlerde rafa kaldırılan dosyalar, tekrar raftan indirilerek artık davaların kesin sonuçlara bağlanması gerekmektedir. İçeriden başkaldıran ve dışarıdan hayatın etkisiyle üstüne çullanan sorunlar karşısında ergenin bir iktidar kurması gerekmektedir. İktidar kurma gayesindeki birçok ergen, bu dönemde ciddi problemler yaşayabilmektedir. Öncesinde

⁶⁰ Beyazyüz, Cemil Meriç’in Psikobiografisi, s. 41.

yaşanan dönemlerin belirlediği kalıplar çerçevesinde ergenlik döneminde kişiliğin unsurları katılarak en son şeklini almaktadır.⁶¹

Psikanalizde ruhsal aygıtın gelişim modelinde bulunduğu dönemde bir nesneye yatırılmış libido, sonraki dönemlerde bu nesne ya da nesnelere ayrılarak yeni dönemin nesne ya da nesnelere yatırım yapmaktadır. Böylelikle dönemler arasında kesintisiz bir libido akışı olmaktadır.⁶² İnsanın gelişimi boyunca zihinsel enerji nesneden nesneye bir akış durumundadır. Başlangıçta kendi bedenine yatırılan libido, narsistik dönem sonrasında dış nesnelere taşınmakta hatta cinsel içeriğini kaybederek toplumsal ve kültürel nesnelere yönelerek yüceltilebilmektedir.⁶³

Bir gelişim döneminde herhangi bir nesneye ve dürtü tatmin biçimine bağlanmış olan zihinsel enerji, bir sonraki dönemde bu nesnelere ayrılarak yeni dönemin nesnelere ve doyum araçlarına kaymaktadır. Psikososyal gelişim süreçlerinden birinde şiddetli bir hayal kırıklığına uğrayan birey, libidinal tatmin için daha fazla doyum yaşadığı zamana gerilemektedir ve ‘saplantı’ denilen durum ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla örneğin şiddetli Ödipus (Oedipus) Karmaşası nedeniyle nesne libidosu, toplumsal nesnelere yönelmek yerine karşı cinsten ebeveyne bağlı kalmakta ve bu durum toplum duygusunun gelişimini engellemektedir.⁶⁴

Öte yandan zihinsel enerji, bazı çeşitli faktörlerin devreye girmesi sonucunda eski nesnelere doğru geriye kayacak bir biçime evrilebilmektedir. Cinsel içgüdüler, gelişim seyrinde pek çok pregenital örgütlenmeyle karşılaşabilmektedir ve libido, bu örgütlenmelere takılıp kalabilmektedir (fiksasyon) ya da sonradan baskılanmak istenildiğinde bu örgütlenmelere geri dönebilmektedir (regresyon).⁶⁵ Saplanma (fiksasyon), kişi belirli bir evrede zevk veren davranışa aşırı düşkünse ya da bu davranışı yapması aşırı şekilde engellenmişse ortaya çıkan bir davranıştır. Psikoseksüel gelişim aşamalarında, kişiye özgü nedenlerden ötürü bazı bireyler bu aşamaların herhangi birine saplanmaktadır. Birey, belli bir dönemde hoşlandığı beden

⁶¹ A.e., s. 42.

⁶² Odabaşı, “İlk Psikobiyografi Çalışması Freud’un Leonardo da Vinci Eseri ve Psicotarih Üzerine”, s. 325.

⁶³ Tura, **Freud’dan Lacan’a Psikanaliz**, s. 56.

⁶⁴ A.e., s. 14, 58.

⁶⁵ Sigmund Freud, **Psikanaliz Üzerine**, Çev. Kâmuran Şipal, 2. bs., İstanbul, Cem Yayınevi, 2000, s. 109.

faaliyetlerine bağlanmakta ve libidosu ya da yaşam enerjisi, o aşamada saplanıp kalmaktadır.⁶⁶ Zihinsel enerjinin yeni nesnelere çekilip tekrar eski nesnelere bağlanması anlamına gelen 'regresyon' (gerileme) ise, bireyin geride bıraktığı evre ve dönemlere ait olup ilkel ve çocuksu olarak nitelendirilebilecek davranış, düşünce ya da dışavurum şekillerinin iç ve dış zorlamalar, çatışmalar ve ruha binen fazla yükler neticesinde yeniden açığa çıkması, bireyin bunlara geri dönüş yapması olayıdır.⁶⁷ Cinsel içgüdülerin, realitenin kendilerine daha iyi bir doyum sağlayamadığı durumlarda realiteden kaçıp her vakit dolaysız doyum sağlayan bir duruma sığınmanın regresyonla yani cinsel yaşamın geride kalan ve doyuma ulaştırılmamış dönemlerine dönüşle gerçekleştiği görülmüştür.⁶⁸ Gerileme, ruhsal gelişim sürecini aksatan bir olgudur.

1.3. Psikanalitik Kişilik Kuramı

Sigmund Freud öncesi psikolojinin ilgi alanı bilinçtir. Freud, bilinçdışının varlığını keşfederek onun insanı zannedilenden daha fazla yönlendirdiğini ve ruhsal varlıkta çok daha ağırlıklı oranda bir yere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu minvalde, psikanaliz çerçevesinde kişilik kuramlarını kronolojik açıdan ilkin topografik kuram daha sonra yapısal kuram üzerinden inceleyeceğiz.

1.3.1. Topografik Kişilik Kuramı

Yapısal kuram öncesi ruhsal olayların anlaşılabilmesi için ağırlıklı olarak topografik kuram kullanılmıştır. Freud, bilinçlilikten ayrı tutulan sürece ve içeriğe bilinçdışı adını vermiştir. Bir dikkat çabası ile bilinçlendirilebilenleri ise bilinç öncesi olarak nitelemiştir. Esasında bilinç sistemi, zihinde var olanları içermektedir ve bilinç ve bilinç öncesi arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır.⁶⁹

Sigmund Freud'un sonraları fark edip vurgulamış olduğu önemli bir ayrım bilinç öncesi, bilinç ve bilinçdışı arasında var olduğunu ifade ettiği sınırlardır. Birbirinden farklı iki bilinçli olmayan süreç olduğunu ve bilinçdışının, iki ayrı sistemin

⁶⁶ Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, s. 412-413.

⁶⁷ Freud, **Yaşamım ve Psikanaliz**, s. 265.

⁶⁸ Freud, **Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış**, s. 63-64.

⁶⁹ Yıldız Akvardar v.d., **Psikanalitik Kurama Giriş**, 5. bs., İstanbul, Bağlam Yayınları, 2015, s. 66.

işlevi olarak bulunduğunu ifade etmiştir.⁷⁰ Bunlardan ilki, ‘bilinçdışı’ olarak adlandırılan ve bilinçliliğe kabul edilmeyecek olandır. İkincisi ise, belli şartlarda bilince ulaşabilen ‘bilinç öncesi’ süreçlerdir. Bilinçdışındaki süreçler, bilinç ve bilinç öncesi süreçlerinden farklı cereyan etmektedir.⁷¹ İlk süreç; tamamen bilincin ulaşamayacağı noktada konumlanmış olan ve bilincin dikkatiyle ulaşılp bilinç seviyesine çıkarılmayan süreçlerdir. Bu süreçlerin bilince çıkması, zihinsel işleyişte bazı kuvvetler tarafından güçlü bir biçimde engellenmektedir. Bu süreçler için ‘bilinçdışı süreçler’ ifadesi kullanılmaktadır.⁷²

İkinci süreç ise, bilinç öncesi süreçtir ve bu sistem, bilinç ve bilinçdışı sistem arasında bir berzah olarak görev yapmaktadır. Bilinç öncesi, bilince geçiş yolunu engellemektedir. Bilinçte ortaya çıkabilen ve herhangi bir anda tekrar ortaya çıkabilen, gizli olup güçlenir güçlenmez bilinçli hale gelebilen düşünceler için ‘bilinç öncesi’ kavramı kullanılmaktadır. Böylelikle ruhsal eylemdeki işlevsel ve devinimsel ilişkiler doğrultusunda bilinç öncesi etkinlik, bilince hiçbir güçlük çekmeden geçebilmektedir.⁷³

Bilinçdışı süreçler sonsuzdur ve düzenli mantık yasalarına uymamaktadır. Dolayısıyla devamlı olarak yeniden sembolleştirme süreçlerini içermektedirler. Dürtülerin uysallaştırılması gerekmektedir ve bu doğrultuda bilinçdışı ve bastırmanın mevcudiyeti, doğru bir adım olmaktadır. Bu adım, ruhta bir bölünme ve devamında ruhun diğer düzeylerinin de gelişmesini gerektirmektedir. Aslında psikanaliz kuramı bağlamında da bireyin basit bir düzlemde olmadığı ve sürekli olarak kendi içinde ve kendine karşı bölündüğü de hesaba katılmak durumundadır.⁷⁴

Freud, bilinç öncesi kavramını olgunlaştırdıktan sonra topografik kuramı da geliştirmeye başlamış ve daha sonrasında bilincin bölümleri ile id, ego ve süperegö kavramlarını açıklamaya çalışmıştır.⁷⁵

⁷⁰ Freud, **Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve Id**, s. 76.

⁷¹ **A.e.**, s. 45.

⁷² Beyazyüz, **Cemil Meriç’in Psikobiyografisi**, s. 44.

⁷³ Freud, **Metapsikoloji**, s. 52-55.

⁷⁴ Craib, **Psikanaliz Nedir?**, s. 55.

⁷⁵ Kenan Sevinç, “Freudyen Psikolojide Bilinçaltı ve Bilinçdışı Kavramları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar”, **Kilitbahir**, Sayı 15, Eylül 2019, s. 149.

1.3.2. Yapısal Kişilik Kuramı

Benlik kuramı, Sigmund Freud'un 1923'te formüle etmiş olduğu yapısal kuramın içinde yer almaktadır. Psikanalitik kuramda Yapısal Zihin Modeli olarak adlandırılan modele göre insan zihni id, ego ve süper ego olmak üzere üç temel birimden oluşmaktadır. Freud, yaşamının ileri dönemlerinde zihnin yeni bir yapısal tanımını yaparak örgütlenmemiş içgüdüsel eğilimleri id, örgütlenmiş gerçekçi kısmı ego ve ahlaki ve eleştirel işlevi ise süperego olarak adlandırmıştır.⁷⁶

Topografik yaklaşım; bilinçli ve bilinçdışı olma gözlemine dayandırılmışken, yapısal yaklaşım ise ruhsal içerik ve süreçlerdeki farklılıklara dayandırılarak altbenlik (id), benlik (ego) ve üstbenlik (süperego) olarak üç işlevsel yapıyla bağlantılandırılmıştır.⁷⁷ Altbenliğin, dürtülerin ruhsal temsilcilerini kapsadığını; benliğin bireyin çevreyle ilişkilerini yürütme işlevini üstlendiğini ve üstbenliğin ise zihnin ahlaki değerlerini, ideal ve amaçlarını kapsadığını söylemek mümkün olmaktadır.⁷⁸

Freud'a göre insan yaşamında kültürün ve dışarıdaki gerçek dünyanın istekleriyle, bireyin hazza dayanan içgüdüsel doğası arasında bir tezatlık vardır. Var olan bu durum her iki kutup arasında sürekli olarak gerginlik oluşturmaktadır. Yaşamın gerçeklerine uymak isteyen ben ile içgüdülere veya dürtülere dayalı istekler arasında çatışma hali bulunmaktadır.⁷⁹ Kültür, dürtü ve içgüdüler karşısında bireyin tek başına kalmasını istemediği için bir kontrol mekanizması kurmaktadır. Hâkimiyet sağlamaya çalışarak bireyi içgüdüsel taleplerinden vazgeçirmeye çalışmaktadır.⁸⁰

Yetişkin bir bireyin zihinsel süreçlerinin yansıması olan davranışlarının tümü, ifade ettiğimiz bu üç birim arasında vuku bulan çeşitli çatışmaların, kargaşa ve uzlaşmaların sonucudur. Sağlıklı bir zihin yapısında mevcut olan süregelen işleyişte id, ego ve süperego birbiriyle denge ve uyum içinde varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle, bu birimlerin birbirlerinden ayrı olarak düşünülmemesi ve davranışları belirlemede her

⁷⁶ Sigmund Freud, **Düşlerin Yorumu I**, Çev. Emre Kapkın, 2.bs., İstanbul, Payel Yayınları, 1996, s. 23-24.

⁷⁷ Akvardar v.d., **Psikanalitik Kurama Giriş**, s. 66.

⁷⁸ A.e., s. 67.

⁷⁹ Yavuz, **Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri**, s. 23.

⁸⁰ A.e., s. 24.

birinin değişen oranlarda katkıda bulunduğunun ve bu birimler arasında ortaya çıkabilecek nitel ya da nicel farklılıkların farklı kişilik tiplerinin ortaya çıkmasına sebep olduğunun göz önünde bulundurulması oldukça önemlidir.⁸¹

1.3.2.1. Id

Id, irademiz dışında bizi bir yöne ya da öbürüne iten, denetimimiz dışında olan ve onun tüm denetim ve saptırma çabalarımıza karşı gücünü yeniden gösterebilecek içteki bir şey duygusudur. Kökeni anlaşılmayan duygular yoluyla birçok biçimde yaşanabilir ve çoğu zaman da duygular için dış dünyada bir neden bulmaya çalışılarak ondan kaçınmaya çalışılır.⁸² Altbenlik (id), ruhsal yapının kabul edilemez karanlık tarafıdır.⁸³

Freud'a göre günlük hayatı örgütleyen, düzenleyen ve problem çözen bir kapasiteye sahip olan egoya karşıt olarak id, içgüdülerden kaynaklı ve ilkel düşünce sisteminin hizmetinde olan ve neredeyse kaotik bir görünümdeki birincil enerji kaynağı konumundadır. O'na göre id, kişiliğin karanlık ve ulaşılmaz kısmıdır, doyum isteyen arzuların potasıdır. Dürtülerin amacı ise her ne olursa olsun doyuma ulaşmaktır. Tamamen haz ilkesine göre işleyen id'in sisteminde akıl, mantık ve bilinç işlememekte ve birbirine karşıt ve çelişkili arzular bir arada bulunabilmektedir.⁸⁴

Freud'a göre id, kalıtsal olarak doğarken insana verili bir zihin alanıdır. Doğumdan itibaren bebeği, yalnızca doyuma ulaşmak amacıyla hareket eden içgüdüsel dürtüler yönetmektedir. Kısacası insan, tamamen id olarak doğmaktadır. Dolayısıyla ego ve süperego sonradan gelişen birimlerdir ve id, onların gereksinim duyduğu zihinsel enerjinin de kaynağını oluşturmaktadır.⁸⁵ Dürtülerin doğuştan var olduğu, benlik ve üstbenliğin ise doğum sonrası geliştiği kabul edilmektedir.⁸⁶

Nesnel gerçeklerle hiçbir bağı olmaksızın tamamıyla kendi kuralları ekseninde faaliyet gösteren id, içindeki enerjinin birikimine karşı oldukça duyarlı bir durumdadır.

⁸¹ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 46, 52.

⁸² Craib, **Psikanaliz Nedir?**, s. 56-57.

⁸³ Akvardar v.d., **Psikanalitik Kurama Giriş**, s. 67.

⁸⁴ Emine Ebru, **Sigmund Freud: Ruh ve Haz**, İstanbul, Kafekültür Yayıncılık, 2014, s. 100-101.

⁸⁵ **A.e.**, s. 101-105.

⁸⁶ Akvardar v.d., **Psikanalitik Kurama Giriş**, s. 67.

Gerilim ve gerilimin giderilmesi yoluyla elde edilen haz, id'in alanında gerçekleşmektedir. Id, haz ilkesine göre çalışmaktadır. Haz ilkesi, id'de gerilim yaratan enerjinin bir an önce boşaltılması ve haz elde etmek için tüm isteklerin o anda orada yerine getirilmesi talebini ifade etmektedir.⁸⁷ Bununla beraber uyarılmalar ve duygular, yalnızca algı sistemine ulaşarak bilinçli hale gelmektedir.⁸⁸

Fiziksel tepkiler, gerilim, sürekli hareket etme gereksinimi vb. durumlar, bir doyum ve boşalma talebinde olan id'den gelen mesajlara tepkilerdir. Birey, bilinçdışında ne olup bittiğinin farkında olamasa da, burada gözleri önünde olup bitenin etkilerinin ve belirli bir dürtünün varlığının farkındadır.⁸⁹ Altbenlik (id) esasında kaotik bir yapıdır, dürtülerin gücünden gelen enerjiyle doludur ve haz ilkesi doğrultusunda sürekli olarak dürtüsel boşalım ihtiyacı içindedir. Dolayısıyla mantıksal kurallar uygulanmamaktadır ve zamanın geçmesi, erteleme gibi kavramlar altbenlik (id) için bir hüküm ifade etmemektedir. Altbenlik (id), sürekli bir hareketlilik halinde olup boşalım kanallarını zorlamaktadır.⁹⁰ Id, özyaşamın devamlılığını tehdit edecek tehlikelerin hiçbirini umursamamaktadır, id'in taleplerine uyulması sonucu hiçbir şeye aldırmaşızın gerçekleştirilecek içgüdüsel tatminler, bireyi sıklıkla dış dünyayla tehlike çatışma ve yıkımlara kanalize etmektedir. Id'in dış dünya ile bağları kopuktur ve kendine has bir dünyası bulunmaktadır.⁹¹

Id'in bünyesinde doğuştan gelen dürtülerin yanı sıra sonradan eklenen unsurlar da yer almaktadır. Bu unsurlar, çocukluk çağından başlayarak hayatın hemen her döneminde bilinçaltına itilmiş yaşantılar, deneyimler ve duygulardan oluşmaktadır. Sonradan id'e eklenen bu unsurlar, id'in mekanizmasına adapte olarak içeriğindeki diğer unsurlarla karışmaktadırlar.⁹²

1.3.2.2. Ego

Her bireyde, zihinsel süreçlerin tutarlı bir örgütlenmesi anlamına gelen ego, bilincin bağlı olduğu bir mekanizmadır. Esasında ego, id'in algı sistemi aracılığıyla

⁸⁷ Beyazyüz, Cemil Meriç'in Psikobiyografisi, s. 46.

⁸⁸ Freud, Metapsikoloji, s. 348.

⁸⁹ Craib, Psikanaliz Nedir?, s. 57.

⁹⁰ Akvardar v.d., Psikanalitik Kurama Giriş, s. 67.

⁹¹ Freud, Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış, s. 147.

⁹² Beyazyüz, Cemil Meriç'in Psikobiyografisi, s. 46.

dış dünyanın doğrudan etkisi tarafından değiştirilmiş olan bölümüdür. Ego, dış dünyanın etkisini id ve eğilimleri üzerinde uygulamakta ve id'de kayıtsız şartsız hüküm süren haz ilkesinin yerine gerçeklik ilkesinin geçmesini sağlamaya çalışmaktadır. Ego, tutkuların temsilcisi olan id'in aksine, mantık ve sağduyuyu olarak çağrılabilir şeyleri temsil etmektedir.⁹³ Ego, gerçeklik ilkesinin bir gereği olarak id'de oluşan gerilimin hemen boşalmasını engelleyerek uygun zaman ve yerde, uygun bir nesne aracılığıyla boşaltılmasını sağlamaktadır.

Ego, zihinsel yapının ilk formundan hayatın ilk altı ayı içerisinde ayrılmaya başlayarak yaşamın üçüncü yılında sınırlarının büyük bir bölümü son halini almaya başlamaktadır. Gerçek dünyayla ilişkilerin yürütülmesiyle ilgili zihinsel süreçleri içeren ego, yetişkin bir bireyde hareketten konuşmaya, hissetmekten tepki vermeye kadar her türlü davranışta belirleyici bir roledir.⁹⁴

Ego, uyarılmaların dış dünyaya boşalmalarını, bütünü meydana getiren süreçlerin tümünü denetleyen ve düşlerde sansür uygulamayı sürdürmesine karşın geceleri uykuya dalan zihinsel bir ajandır. Akıldaki bazı belli eğilimlerin yalnızca bilinçten değil, başka etkinlik ve eylem şekillerinden de uzak tutulmasında başvurulan bastırma mekanizmaları da ego üzerinden gelişmektedir.⁹⁵

Ego, anında doyum için gereken içsel isteklerle, bireyi içsel dünya kadar tehdit eden dış dünya talepleri arasında dengeyi sağlayabilme teşebbüsü sırasında gelişmektedir. Tıpkı id gibi onun da bilinç ve bilinçdışı veçheleri bulunmaktadır. Ego ya da ben, bu iki sistem alanı arasında arabuluculuk yapmak amacıyla, bu sistemlerin birbiriyle mücadelesinden ortaya çıkmaktadır.⁹⁶

Çocukluk döneminde çevre, yalnızca id'in dürtülerini doyurduğu için önem arz etmektedir. Çocuğun çevreyle hızlı bir etkileşim sürecine girmesi ve sinir sisteminin gelişmesi bazı karmaşık uyum sistemlerine ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Ego işlevleri kademe kademe şekillenmeye başlar. Egonun oluşmaya başladığı ilk zamanlarda bireyin kendi bedeniyle ilgili edindiği tecrübeler büyük önem

⁹³ Freud, **Metapsikoloji**, s. 343, 351.

⁹⁴ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 47.

⁹⁵ Freud, **Metapsikoloji**, s. 343.

⁹⁶ Craib, **Psikanaliz Nedir?**, s. 58.

taşımaktadır. Bu deneyimlerin zihinsel süreçlerdeki payı hayat boyu devam etmektedir. Bedene atfedilen bu önemin nedeni ise yaşamın erken dönemlerinde hem dürtülerin doyurulmasına aracılık etmesi hem de ilk elem yaşantılarının sebebi olmasından dolayıdır.⁹⁷

Ego, id tarafından yüklenilmiş nesnelere özdeşimlerden kaynaklanıp daha sonra kaybolmaktadır. Ego, yoğun olarak sevilen nesnelere yitirilmesi ve yitirilmiş bu nesneyle özdeşim kurarak onu kendisinin bir parçası kabul etme sonucunda oluşmaktadır. Bu devrede, benliğin başat bir kısmı ve benlik duygusu, başlangıçtaki ilkel bir yas tutma sürecinin üzerine kurulmuştur.⁹⁸ Kohut'un benlik psikolojisi bağlamında öne sürdüğü anlayışa göre ise; doğumda bebeğin benliği yoktur fakat bakıcının ona davranış biçimi yoluyla bir benlik geliştirmektedir. Bu temel benliği, öz nesne olarak adlandıran Kohut'a göre, bebek bakıcıyı kendisinin bir parçası olarak görmektedir ve bu deneyim çocukluk hatta yetişkinlik dönemine kadar devam edebilmektedir.⁹⁹

Ego gelişim sürecinde, bedenden sonra çevreyle ilgili deneyim ve yaşantıların asıl rolü başlamaktadır. Çevredeki nesnelere, ego gelişimindeki en önemli rollerini 'özdeşim' adı verilen mekanizma aracılığıyla oynamaktadır. Özdeşim, düşüncelerin, davranışların, tepkilerin, duygu dışavurum biçimlerinin başka bir kişi hatta başka bir nesneyle aynı biçimde olması sürecidir. Bireyin özellikle yaşamın erken dönemlerinde çevredeki bir nesne gibi olmaya eğilimi bulunmaktadır ve bu eğilim ego işlevlerinin gelişiminde belirleyici olmaktadır. Hayatın ilk yıllarında daha yoğun olmak üzere özdeşim kurma hali ilerleyen yaşlarda da devam etmektedir.¹⁰⁰

Benlik denilen ruhsal yapı bir yandan dürtüsel doyumların değişik biçimlerde devamlılığını, bir yandan da dış dünya ile bağlantıları başlıca ve önemli oranda yürüten işlevler bütünüdür. Dürtü, tek başına, dış dünyanın gerçeğini, çevrenin beklentilerini ve tepkilerini hesaba katamaz. Bunu, benlik dediğimiz ruhsal işlevler topluluğu yerine getirmektedir. Benlik, dürtüsel doyum gerektiğinde erteler, onu çevre tarafından

⁹⁷ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 47.

⁹⁸ Craib, **Psikanaliz Nedir?**, s. 58-59.

⁹⁹ **A.e.**, s. 206.

¹⁰⁰ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 48.

kabul edilebilir formlar içine aktarır (yüceltir), gerektiğinde onları deforme eder veya bastırır. Dürtünün nesnesinin devamlılığını sağlamak için onun gerçeğini de hesaba katmaktadır.¹⁰¹ Benlik, dürtüyü çevrenin kabul edebileceği forma yükseltmektedir.

Esasında bastırılmış olan her şeyin bilinçdışında olduğu doğrudur ancak bilinçdışında olan her şey bastırılmış değildir; nitekim egonun bir bölümü de bilinçdışındadır.¹⁰² Egonun iç ve dış olmak üzere iki kısımdan oluştuğu kabul edilmektedir. Zihinsel yapının yürütücü fonksiyonlarından sorumlu olan ise bilinçli kısımdır. Sürekli olarak id ile temas halinde olan iç kısım, bilinçli zihin süreçlerinin algılama alanı dışında kalmaktadır. Egonun bilinçdışında kalan iç kısmı, savunma mekanizmalarını uygulama vazifesini yapmaktadır, dolayısıyla bilinçdışındaki dürtülerin baskısına savunma mekanizmaları vasıtasıyla tepki vererek bu dürtülerin belirli kurallar çerçevesinde egonun bilinçli tarafına geçmesine müsaade etmektedir. Dolayısıyla ego, yalnızca id'i kontrol altında tutmakla kalmayıp dışarıdan gelen uyarıları da algılayıp yorumlayarak zihinsel aygıtı bu uyarıların etkilerinden korumaya çalışmaktadır.¹⁰³

1.3.2.3. Süperego

Freud, gözlemleyen ve yargılayan bir ego parçası şeklinde kabul ettiği süperegoyu ayrı bir kişilik yapısı olarak tanımlamıştır. Bilinç düzeyindeki vicdan, kişiliğin otonom bir yapısı olan süpregonun parçası konumundadır. Süperego, egonun üzerinde gözetleyen, denetim yapan ve yargılayan bir ahlak hâkimi pozisyonundadır. Egoya çok sert ve katı ahlaki müeyyideleri uygulamakta, gerektiğinde suçlulukla cezalandırmaktadır. Dolayısıyla bundan kaynaklı suçluluk duygusu, ego ve süperego çatışması sonucu ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁴

Süperego, gelişimini en son sağlayan mekanizmadır. Öyle ki, çocuklar Ödipus (Oedipus) Komplekslerini çözüp ana babalarıyla özdeşleşme sağladıkları vakit ortaya çıkmaktadır. Vicdan ve ego ideali olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Vicdan, anne

¹⁰¹ Akvardar v.d., **Psikanalitik Kurama Giriş**, s. 65.

¹⁰² Freud, **Metapsikoloji**, s. 344.

¹⁰³ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 49-50; Freud, **Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış**, s. 76.

¹⁰⁴ Ebru, **Sigmund Freud: Ruh ve Haz**, s. 105-106.

babanın yasak ve olmazlarından teşekkül etmekte ve kişiyi, suçluluk duygusuyla cezalandırmaktadır. Ego ideali terimi ise, çocuğun ulaşmaya çalıştığı davranış standartlarını belirlemektedir. Bu standartları karşılayan çocuk, gurur ve özgüvenle ödüllendirilmektedir.¹⁰⁵

Kişiliğin süperego denilen bu kısmı, toplumun inanmış olduğu ‘doğru’ ya da ‘yanlış’ kararların kökenini oluşturmaktadır. Toplumun vicdanı, o toplumda yaşayan bireylerin üstbeninde yer almaktadır. Bu ‘üstben’, insanın davranışlarını devamlı olarak bir süzgeçten geçirmekte ve yaptıklarının ‘doğru’ ya da ‘yanlış’ olduğu mesajını vermektedir.¹⁰⁶ Dolayısıyla;

“Toplumun bireyin içindeki gözcüsü, gardiyanı olarak adlandırılacak superegonun işlevi, ego vasıtasıyla “id”in dürtülerini, özellikle de toplumca yasaklanan ve o anda dışavurumu birey için tehdit oluşturabilen cinsellik, saldırganlık gibi dürtülerini kontrol etmektir. Ayrıca egoyu salt gerçekçi hedeflere değil, ahlaki hedeflere ve kusursuzluğa yönlendirir. Superegonun birey açısından temel yaptırım gücü, cezanın ve ödülün içselleştirilmiş biçimleri olan suçluluk duygusu (yanlış yaptığında) ve gururdur (doğru yaptığında).”¹⁰⁷

Süperegonun sınırlarının taslak halinde şekillenmesi ancak beş-altı yaş civarına tekabül etmektedir ve kesin sınırlar, yaşamın onuncu yılına değin belli belirsizdir. Çocuğun bakımını sağlayan bireylerin ahlaki değerleri, çocuktan beklentileri ve çocuğa dayatılan yasaklar çocuğun zihinsel yapılanmasında yeni bir birimin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Hayatın bu erken dönemlerinde çocuk için kurallar ve yasaklar, çevrenin belirlediği şeyler olarak tamamen dış dünya kaynaklıdır. Dolayısıyla çocuk, her kurala pasif bir biçimde boyun eğerek çevresinde libido yüklemiş olduğu kişileri sevindirmek ve bu nesnelere aracılığıyla dürtülerini daha fazla doyurabilmek adına onların taleplerini yerine getirmektedir.¹⁰⁸

Freud’a göre süperegonun ana ögesi babayla ilişkili olduğunu ifade etmek muhtemelen doğru bir yaklaşım olacaktır. O’na göre, egonun dürtülerle başa çıkma işlevinde onu desteklemek için oluşmuş olan süperego, bunun yanında id’in enerjisinin

¹⁰⁵ Miller, **Gelişim Psikolojisi Kuramları**, s. 165.

¹⁰⁶ Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, s. 408.

¹⁰⁷ Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, s. 709.

¹⁰⁸ Beyazyüz, **Cemil Meriç’in Psikobiyografisi**, s. 47-51.

çoğunluğunu yatırdığı nesnelere içe yansımasından meydana gelmektedir. Şöyle ki; nesneye duyulan arzu ne derece güçlüyse, bu arzuyu bastırmak için gereken güç de o denli büyük olacaktır. Böylelikle bu güç içe yansıyarak nesneye bağlanmış ve id'e karşı dönüştürülmüştür.¹⁰⁹ Süperegö, id'in ilk nesne seçimlerinin kalıntıları olmakla beraber aynı zamanda bu nesne seçimlerine yönelik etkin bir tepkiyi de ifade etmektedir. Buradan hareketle, Ödipal (Oedipal) dönemde isteklerinin karşılanmasında önünde en büyük engel olarak babayı algılayan çocuğun egosu, bastırmanın gerçekleşmesi için bu engeli kendi içinde kurarak kendini güçlendirmiştir.¹¹⁰

Cinsel ya da saldırgan dürtülerin, bastırılması ya da reddedilmesi sonucunda hedefteki kişiyle özdeşleşen çocuk, babasının gelecekte kendisinin sahip olabileceği bir yeri, olanağı temsil ettiği düşüncesiyle teskin olur. Şuanda aile reisi olamasa da ileride olacaktır. Bu düşünceler eşliğinde babasıyla barış imzalar ve kendisini babasıyla özdeşleştirme yoluna gider. Böylelikle erkek çocuk, Ödipus (Oedipus) Kompleksini aşarak simgesel erkeklığe geçiş yapmış ve toplumsal cinsiyet kazanmış bir özne durumuna gelmiştir. Bir yandan da kendi yasak arzularını bilinçdışına itmiştir ve bilinçdışı bu ilk bastırma itkisi ile üretilip açılmaya başlar. Çocuk artık bulunduğu toplumun erkeğe uygun olarak tanımladığı imge ve pratikler içinde yaşamına devam edecektir.¹¹¹

Id'den kaynaklı dürtülere karşı mücadele veren egoya destek çıkan süperegö, bir yandan egonun özgürlüğünü de kısıtlamaktadır. Ego, id'den kaynaklanan dürtülerin tatmine ulaşmasını ertelemeye çalışırken, süperegö ise bu dürtülerin doyumunu tamamen engelleme çabası içerisinde. Nitekim süperegönün de id'in de egodan beklentileri vardır ve ego dürtüleri doyuma kavuşturabilmek adına bir arabulucu rolüne girmek zorunluluğundadır. Bilinçdışı bir alan olarak kabul edilen süperegö da bir gerilim yaratmakta hatta bu gerilim günlük konuşma dilinde 'vicdan azabı' olarak adlandırılmaktadır.¹¹² Süperegö; genellikle bireyin davranışlarına

¹⁰⁹ Craib, **Psikanaliz Nedir?**, s. 60.

¹¹⁰ **A.e.**, s. 360.

¹¹¹ Şahika Karaca, "Psikanalitik Bir Okuma Denemesi: Huzur'da Çocuklar", **TÜBAR**, C.XL, 2016 Güz, s. 144.

¹¹² Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 51-52.

eleştirel bir bakış açısı getirerek adeta kişiliğin üstünde hegemonya kurarak yasalar koymaktadır. İnsanın kendini yargılama sürecindeki bilinçli tecrübeleri, kendine idealler tanımlaması ve yanlış bir şey yaptığını anladığında kendisini suçlu hissetmesi tamamen süperegoyla ilgili bir durumdur.¹¹³

Süperego üzerinde anne-babanın etkisi yalnızca onların şahsi varlıklarının değil, aynı zamanda evlatlara aktarılan aile, ırk ve millet geleneğinin ve temsil edilen sosyal çevrenin gerekliliklerinin etkisini de içermektedir. Bu daha da büyüüp hale etkisi olarak anne babanın yerini eğitimciler, toplumun örnek aldığı şahsiyetler ve üstün tuttuğu ideal ve ülküler de olarak süperego oluşumuna katkıda bulunmaktadır.¹¹⁴

Psikanalizde çocuğun, kendi zihinsel yapısına anne ve babasının, onun istek ve arzularını kabul etmeyen ahlaki değerlerini dâhil etmeye başladığı sürece ‘içe alma’ denilmektedir ve süpregonun özünü oluşturan bu süreç etrafında filizlenme yaşam boyunca devam etmektedir. Nesiller boyunca kopyalanarak varlığını sürdüren süperego, toplumun ahlaki normlarını oluşturmaktadır ve böylelikle toplumları hızlı ve radikal değişimlere karşı koruyan bir savunma sistemi teşekkül etmiş olmaktadır.¹¹⁵ Bu bağlamda zihinsel yapının psikososyal boyutunun, psikanalitik teori çerçevesinde iskeleti tamamlanmaktadır.

1.4. Ego Psikolojisi

Ego psikolojisi, klasik psikanalitik teorinin doğrudan bir devamı olarak kabul edilmektedir. Freud’un vefatından sonraki dönemde Erik Erikson, Heinz Hartmann ve David Rapaport gibi bazı psikanalistlerce geliştirilen bu teoriye göre, insan davranışının sadece dürtülerle açıklanamadığı, dolayısıyla zihinsel aygıt içindeki mevcut çatışmalardan bağımsız olarak özerk ego işlevlerinin olduğu vurgulanmıştır. Dürtülerin varlığı, etkisi ve önemi inkâr edilmemektedir ancak bununla birlikte insan davranışlarında öğrenme, adaptasyon yeteneği gibi başka süreçlerin de rol aldığı ileri sürülmektedir. Bu nedenle uyum ve savunma mekanizmalarına ayrı bir önem

¹¹³ Craib, **Psikanaliz Nedir?**, s. 60.

¹¹⁴ Freud, **Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış**, s. 77-78.

¹¹⁵ Beyazyüz, **Cemil Meriç’in Psikobiyografisi**, s. 51-53.

yüklenerek bu yetilerin gelişmesinin kişiliğin gelişmesiyle doğru orantılı olarak ilerlediği kabul edilmektedir.¹¹⁶

1.4.1. Savunma Mekanizmaları

Freud'a göre engellenme, kaygıyı oluşturmaktadır. Varoluşun temeli ise, kaygıyla başa çıkabilmektir. Bundan dolayı Freud, engellemelerden kurtulma çabası içine giren ya da kaygıyla başa çıkmaya çalışan bireylerin, savunma mekanizmaları adını verdiği bir takım davranışlar geliştirdiğini dile getirmiştir.¹¹⁷ İçten veya dışarıdan gelen uyaranlar karşısında ego, içine düşmüş olduğu kaygıdan kurtulabilmek için sürekli olarak manevralar yapmaya çalışmaktadır. Egonun kaygıyı gidermek adına uyguladığı akla uygun metotlar yetersiz geldiğinde egonun bilinçdışı kısmı, id'den gelen uyaranları engellemek ve zihinsel yapı için zararsız hale getirebilmek adına bilinçdışında işleyen yöntemler olan savunma mekanizmalarını devreye sokmaktadır. Savunma mekanizmalarının temel işlevinin, zihnin zorlanma durumlarında, zihinsel yapının bütünlüğünü ve dengesini sürdürmek olduğu kabulünden hareketle, her birey savunma mekanizmalarını kullanmaktadır. Birbiriyle uyuşmayan birçok dürtünün zihinsel aygıtı zorlaması sonucu ortaya çıkan çatışmaların egoda oluşturduğu kaygı savunma mekanizmalarının yardımıyla giderilmektedir.¹¹⁸ Ego, sürekli olarak id ve çevreden gelen tehditlerin yarattığı kaygıyı, mümkün olduğunca problem çözme becerilerini kullanarak gerçekçi bir şekilde ele almaya çalışmaktadır. Fakat kaygı, egoyu yutmakla tehdit edecek kadar güçlü olduğu zaman, bu defa devreye savunma mekanizmaları girmektedir ve gerçekliği bir şekilde saptırarak kaygıyı kontrol altına alıp ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.¹¹⁹

Ego savunma mekanizmalarının geliştirilmesinde öğrenme faaliyeti büyük bir pay sahibidir. Savunma mekanizmaları üzerinden ortaya konulan tepkiler, bireyi iç ve dış tehlikelerden korumaktadır. Duyguların yadsınması, değişik şekillerde algılanması ya da algı alanının daraltılması, vakalara duygusal katılımın azaltılması ya da tehlikeye karşı savaşılmaması gibi birçok farklı yolla bu korunma durumu sağlanmaya

¹¹⁶ A.e., s. 56.

¹¹⁷ Enver Bayram, "Kur'an'da Psikolojik Savunma Mekanizmaları", **Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.VI, Sayı 2, 2018, s. 5.

¹¹⁸ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 55-57.

¹¹⁹ Miller, **Gelişim Psikolojisi Kuramları**, s. 162.

çalışılmaktadır. Bu tepkiler zorlanılan durumlar karşısında mücadele edebilmek için ana araç konumuna gelip de uyumluluğu engelleyecek ölçüde orantısız kullanıldığı takdirde sağlıksız bir forma dönüşebilmektedir. Öte yandan bireyin kullandığı savunma mekanizmaları, içinde bulunulan şartlar dâhilinde yaşamın çeşitli dönemlerinde farklılıklar gösterebilmekte ayrıca bilinçdışında gelişip işlediğinden dolayı birey, kullanmış olduğu mekanizmaların anlamından da haberdar olmamaktadır.¹²⁰

Sonuç olarak her birey psikolojik bütünlüğün devamlılığı ve benlik değerini muhafaza etmek gayesiyle birçok savunma mekanizmasına başvurmaktadır. Savunma mekanizmaları, dürtülerin kısmen tatminini sağlasa da gerilim halindeki organizma için sağladıkları kısmî tatmin durumu, hiç tatmin olamamaktan daha evla görünmektedir.¹²¹

1.4.1.1. Bilinçdışı Bastırma (Repression)

Bastırma; dürtü, hatıra, tecrübeler ya da isteklerin bilinçdışına itilip orada tutulması ve bilinç düzeyine gelmesinin engellenmesidir.¹²² Freud'a göre, kaygı uyandıran düşüncelerin birey tarafından bilinçaltına itildiği etkin bir zihinsel süreçtir.¹²³ Bilinçdışı bastırma (repression), savunma mekanizmaları içinde en önemlisidir. Anna Freud'a göre, tüm savunma mekanizmaları baskı mekanizmasıyla beraber çalışmaktadır ve baskının yetersiz kaldığı durumlarda savunmayı tamamlamak için devreye girmektedir. Bastırma mekanizması, diğer savunma mekanizmalarına kıyasla daha kesin, daha temel ve daha ilkel olmasının yanında bu mekanizmaları oldukça etkilemektedir. Baskı altına alınan ruhsal muhtevanın özelliği, hiçbir vakit bilinç düzeyine erişememiş olması ve bireyin de böylesi bir kopukluğun ayırından varamamış olmasıdır. Buna mukabil, bastırılan duygu, düşünce ya da hatıralar, daha

¹²⁰ Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, s. 73, 93.

¹²¹ Miller, **Gelişim Psikolojisi Kuramları**, s. 162.

¹²² Odabaşı, "İlk Psikobiyografi Çalışması Freud'un Leonardo da Vinci Eseri ve Psicotarih Üzerine", s. 316.

¹²³ Clifford T. Morgan, **Psikolojiye Giriş**, Ed. Sirel Karakaş, Rükzan Eski, Çev. Buket Tegin, 19. bs., Konya, Eğitim Kitabevi Yayınları, 2011, s. 299.

önceden bilinçlilik halinde deneyimlenmiş ya da yaşandığı halde algılanmamış süreçlerden meydana gelmektedir.¹²⁴

1.4.1.2. Yadsıma (Denial)

Yadsıma, içeriden ya da dışarıdan yönelen tehlikeli bir durumun yok sayılmasıdır ve tüm ilkel savunma mekanizmalarına değişen seviyelerde eşlik etmektedir. Hoşnutsuzluk oluşturan bir olay, bilinçdışına bastırılırken, bir yandan da hiç yaşanmamış gibi hissedilmektedir, böylelikle bastırmaya yadsıma da eşlik etmektedir.¹²⁵ Çoğu zaman yadsımayı bilinçli bir süreç, kasıtlı bir yanıltma olarak görme eğilimi bulunmaktadır. Yadsımada, duygu ve duyguya bağlanmış olan fikirler bilinçli olarak ayırt edilebilecek formda hazır değildir ancak bunlar çevredekiler tarafından sezilmektedir.¹²⁶

Bütün ilkel savunma mekanizmaları, etraftaki tehlikelerin varlığını yadsıma amacı gütmektedir. Birey, tehlikeden kaçamadığında ya da bu durumla başa çıkamadığında gidebileceği tek yol olarak bu tehlikeyi yok saymaya yönelmektedir. Yadsıma yönelimi, bireyin yaşamı boyunca sürmekte ve kaygı oluşturan durumlarda geçici süreyle bu mekanizmaya başvurulmaktadır. Yadsıma mekanizması en çok, üzücü ve can sıkıcı duyguların sezildiği zamanlarda kullanılmaktadır.¹²⁷

1.4.1.3. Yansıtma (Projection)

Yansıtma savunma mekanizması, kişinin toplum tarafından kabullenilmeyecek olan bir davranışı nedeniyle duyacağı suçluluk duygusundan, o tutumunu başkasına yükleyerek ya da yansıtarak kurtulmaya çalışma çabasıdır.¹²⁸ Yansıtma mekanizması kişiyi, kaygıdan iki şekilde koruyabilmektedir. Birinci versiyonda kişi, kendi eksikliklerinin ve kayıplarının sorumluluğunu ya da suçunu başkalarına

¹²⁴ Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, s. 78

¹²⁵ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 58.

¹²⁶ Craib, **Psikanaliz Nedir?**, s. 69-70.

¹²⁷ Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, s. 79.

¹²⁸ Anna Freud, **Ben ve Savunma Mekanizmaları**, Çev. Yeşim Erim, 2. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2011, s. 87.

yüklemektedir. İkinci versiyonda ise, birey suçluluk duyguları yaşatacak boyuttaki dürtülerini, düşüncelerini ve taleplerini başka insanlara yüklemektedir.¹²⁹

Ruhsal aygıt, hoşnutsuzlukta büyük bir artışa neden olan iç uyaranlarla baş edebilmek için bir yöntem geliştirerek, uyarı kalkanının savunma araçlarını onlara karşı kullanabilmek amacıyla uyaranları içeriden değil de dışarıdan geliyormuş gibi kabul etmeye başlamaktadır. Böylece yansıtma mekanizması işlerlik kazanmaktadır.¹³⁰ Bu savunma mekanizmasında birey, kendisinden kaynaklı hoş olmayan yaşantıların yükümlülüğünü, kendi dışında kalan nesnelere yükleyerek bu yaşantıların oluşturacağı kaygıdan kurtulabilmektedir.

1.4.1.4. Neden Bulma (Rationalization)

Neden bulma, hemen herkesin günlük yaşamında kullandığı mekanizmalardan biridir. Kişi, bahaneler bularak yaptıkları için gerçek nedenden başka nedenler göstermektedir. Kabul görmeyecek olan güdülerin meydana getirdiği kaygıyı önlemek ya da bu kaygıdan kaçınmak amacıyla bu mekanizmaya sıklıkla başvurulmaktadır.¹³¹ Reddedilen davranış, kabul edilebilen ifadelerle haklı çıkartılmaya çalışılmaktadır. Birey, genel olarak durumunu inanılacak ve onaylanacak bir biçimde ortaya koymakta ve yapılan başka açıklamaları değerlendirmeye almaya yönelik direnç göstermektedir.¹³² Kaygının gücünü kırmak gayesiyle çoğu zaman yadsıma mekanizmasıyla beraber kullanılarak iki temel savunma ögesi etrafında şekillenmektedir. Bunlardan biri, bireyin davranışlarını haklı göstermesine olanak sağlayan öge; diğeri ise gerçekleştirilemeyen amaçlara yönelik hayal kırıklığının olumsuz etkilerini azaltmaya çalışan ögedir.¹³³ Böylelikle birey, kendisini suçluluk duygusundan kurtarabilmektedir. Yaptığı bir davranışın sonucunda kabul edilemeyecek olan bir güdünün yerine kabul edilebilecek bir güdüyü koymaktadır.¹³⁴

¹²⁹ Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, s. 85.

¹³⁰ Freud, **Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve Id**, s. 41.

¹³¹ Morgan, **Psikolojiye Giriş**, s. 300.

¹³² Arthur J. Clark, "Psikolojik Danışmada Savunma Mekanizmalarının Tanınması ve Şekillendirilmesi", Çev. Ö. Hakan Ersever, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. XXV, Sayı 2, 1992, s. 583-584.

¹³³ Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, s. 81-82.

¹³⁴ Bayram, "Kur'an'da Psikolojik Savunma Mekanizmaları", s. 15.

Çalışmalarını boşlayan bir öğrencinin almış olduğu sınav notlarının nedenini haksız sınav değerlendirmelerine ya da çalışma programının çok ağır olmasına bağlaması, bu mekanizmanın işlerliğine güzel bir örnektir.¹³⁵ Rasyonalizasyonun en açık örnekleri, kişi yanlış bir şey yaptığında ve eleştiriye açık hale geldiğini düşündüğünde meydana gelmektedir. Birey, her türlü hayalî açıklamalara ve mazeretlere girişmektedir. Nitekim yadsıma gibi rasyonalizasyon da kişiyi kabullenmek istemediği hem içsel dürtülere, hem de dış dünyanın tehdit edici yönlerine karşı koruyabilmektedir.¹³⁶

Neden bulma mekanizması geçmiş, şimdi ve gelecek için bireyin tasarladığı davranışlara makul, mantıklı ve toplumun tasdik edeceği açıklamalar getirme üzerine çalışmasını yürütmektedir. Bu mekanizma her ne kadar kişiyi gereksiz engellenme duygularından koruyarak yetersizlik duygularının hafiflemesine yardımcı olsa da bu getirilerinin karşılığını bireyin kendini aldatmasıyla almaktadır. Kendisini olduğu gibi kabullenemeyen bir kişi, hayatında hoşgörüyü yer verememektedir. Böyle bir karaktere sahip biri eleştiriye de kabul edememekte dolayısıyla yaptığı her davranışı haklı görmek ve göstermek zorunda olduğunu düşünmektedir. Böylelikle varoluşundan kaynaklı sorumluluklardan ve kendi nezdinde değersizleşmekten kurtulmuş olmaktadır.¹³⁷

1.4.1.5. Dışsallaştırma (Externalization)

Dışsallaştırma, idealleştirilmiş benlik ile gerçek benlik arasındaki uyumsuzluklar içinden çıkılması zor bir hal alıp gerilim yarattığında başvurulan bir mekanizmadır. Bu mekanizmanın işleyişinde benlik sahası tamamıyla terkedilmekte ve olaylar, benliğin dışında var oldukları kabulüyle yaşanmaktadır. Birey, kendisinden kaynaklı hoş olmayan duygu, düşünce ya da isteklerin dış dünya ile ilgili olduğunu ve kendi zihinsel süreçlerinden bağımsız olarak meydana geldiğini düşünmektedir. Benliğin ortadan kaldırılmasıyla birlikte bireyle dış dünya arasında gerçekleşen çatışmalar daha da artmaktadır.¹³⁸

¹³⁵ Morgan, **Psikolojiye Giriş**, s. 300.

¹³⁶ Craib, **Psikanaliz Nedir?**, s. 73.

¹³⁷ Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, s. 81-83.

¹³⁸ **A.e.**, s. 84.

1.4.1.6. İçselleştirme (Introjection)

İçselleştirme mekanizmasında birey, başka birinin ya da başka bir topluluğun özelliklerini ve inançlarını kendi zihinsel yapısının içine alarak kişiliğinin bir parçası haline getirmektedir. Bu savunma mekanizmasında gerilim daha ziyade dış kaynaklıdır ve süperegonun var olmasında içselleştirme mekanizması oldukça büyük bir rol oynamaktadır.¹³⁹

Yansıtma iç yaşantılar dış dünyaya yüklenilmekteyken, içselleştirmede dışta cereyan eden olaylar içe alınmaktadır. İçselleştirilen kavram ya da nesnelere, birey tarafından süreç içerisinde ya kullanılacak ya da yok edilecektir. Çocuk ilerleyen zamanlarda kendisine fayda sağlayan nesne ve kavramları kullanıp tehlikeli gördüklerini ortadan kaldırmak gayesiyle içselleştirmeyi öğrenmektedir.¹⁴⁰

Çocuğun önce anneye ve daha sonra babası ve diğer insanlarla kurduğu ilişkiler içselleştirme süreçlerini de beraberinde getirmektedir. Bebek anne ve babasını içine alarak bilinçdışı alanda onların kendi bedenindeki gerçek kişiler olduğunu düşlemektedir. Çocuğun bilinçdışı düzleminde dış dünyadan ve insanlardan aldığı izlenimlerini kendi düş ve dürtüleriyle harmanlayarak inşa ettiği iç dünyada birbirleriyle ve benliğiyle uyumlu kişiler ağır bastığı takdirde, içsel uyum, güven ve bütünlük sağlanmaktadır.¹⁴¹

Önceden anne ve babasından devamlı olarak almış olduğu değerler, çocuğun zamanla gelişmekte olan kişiliğinin bir parçası haline gelmektedir. Öte yandan içselleştirilen değerler, bireyin önceki hayatına ve inandığı değerlere ters de düşse kabul edilmektedirler. Örnek vermek gerekirse; birey, diktatörlükle neticelenen bir yönetim değişikliğinin getirmiş olduğu yeni değerleri, daha önceki inançlarıyla örtüşmese dahi içselleştirebilmektedir. İçselleştirme mekanizması, “*Onları (onu) yenemiyorsan, sen de onlara (ona) katıl!*” ilkesiyle hareket etmektedir.¹⁴²

¹³⁹ Beyazyüz, Cemil Meriç’in Psikobiyografisi, s. 59.

¹⁴⁰ Geçtan, Psikanaliz ve Sonrası, s. 94.

¹⁴¹ Melanie Klein, Sevgi, Suçluluk ve Onarım, Çev. Zeynep Koçak, İstanbul, Kanat Kitap, 2008, s. 260.

¹⁴² Geçtan, Psikanaliz ve Sonrası, s. 95.

1.4.1.7. İçe Alma (Incorporation)

İçe alma ya da içe yansıtma, genel olarak bir fikri ya da dünya görüşünü içe almak demektir. Daha çok bir şeyi yutmaya benzetilmektedir; bilinçdışı fantezide bireyin kendi dışında olan bir şeyi, onu saklamak ve denetlemek için adeta içine almasıdır. Tehdit edici bir durum içe alınarak, sanki bireye aitmiş gibi davranılarak denetim altına alınabilmekte ve onun içte uyandırdığı kaygı hafifletilebilmektedir.¹⁴³

Öz olarak içselleştirme mekanizmasının bir türü olan içe alma ile birey, onu terk eden ya da ölüm sebebiyle kaybettiği kişiyi ya da kişileri kendi ego yapısına yüklemektedir. Örneğin, sevilen birinin vefatı karşısında hissedilen yas, esasen ölen insana karşı hissedilen kızgınlığın içe yöneltilmesidir. Ölenin terk etmiş ve sevgisinden mahrum etmiş olmasına karşı duyulan kızgınlık bilinç düzeyine ererek dışa vurumu süperego tarafından engellendiği zaman kişi bu duyguyu kendi içinde yaşamaktadır.¹⁴⁴

Bu mekanizmada insan, çeşitli nedenlerle ayrılmak durumunda kaldığı kişi ya da kişileri, bu kişilerden ayrılmasının yaratacağı kaygı ile baş edebilmek adına kendi zihinsel aygıtına dâhil ederek bu kişilerin özelliklerini kendi egosuna eklemektedir. Bir yönüyle o kişileri kendi içinde yaşamaktadır. Örneğin; babasını kaybeden biri onun paltosunu giyerek, tespihini kullanarak ya da onun gibi davranarak onun özelliklerini kendi egosuna dâhil etmektedir.¹⁴⁵

1.4.1.8. Ödünlenme (Compensation)

Ödünlenme mekanizmasında, birey, zihninde yer alan eksiklik, yetersizlikle ilgili imajlardan, bedenindeki noksanlıklardan ya da kusurlardan veya sosyal alandaki yetersizliklerinden kaynaklanan rahatsız edici duygularından kurtulmak için sayılan bu eksik taraflarını yadsımaktadır fakat bu yadsıma durumunun yetmediği zamanlarda zihinsel, bedensel ya da sosyal başka alanlarda kendisini geliştirmesi, eksik olduğu yönlerini yadsımayı kolaylaştırmaktadır.¹⁴⁶ Ödünlemede kişi, sosyal güdüsünü

¹⁴³ Craib, *Psikanaliz Nedir?*, s. 66-67.

¹⁴⁴ Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, s. 95-96.

¹⁴⁵ Beyazyüz, *Cemil Meriç'in Psikobiyografisi*, s. 59.

¹⁴⁶ A.e., s. 59-60.

doyuma ulaştırmak için başka aktivitelere yönelmektedir. Hayatta ulaşılması zor ve uzak olan doyumların yerine ikame edilebilecek birçok dnleme bulunmaktadır.¹⁴⁷

1.4.1.9. Yüceltme (Sublimation)

Freud'a göre yüceltme; cinsel dürtü ya da arzuların, cinsel olmayan davranışlar ya da yollarla dönüştürülerek doyuma ulaştırılması anlamına gelmektedir.¹⁴⁸ Freud'un, bireyin gelişim sürecinde yönelebileceği uygun bir yol olarak ifade ettiği yceltmede, bilinçdışı istekler, işe yaramayan bir gaye yerine cinsel bir nitelik taşımayan daha ulvî bir amaca yöneltilerek çocuksu isteklerdeki enerjiiyi atıl bir halden kurtarmakta ve değerlendirilmeye hazır hale getirmektedir.¹⁴⁹ Yüceltme mekanizmasında, ilkel özellikteki meyiller ve istekler doğal amaçlarından çevrilerek toplumsal yapı zaviyesinden beğerilen, takdir edilen etkinliklere dönüştürülmekte ve birey, zihinsel gerilimden kurtulmaya çalışmaktadır. Esasında ortak amaç; egonun, boşalıma engel olmaksızın erişilmek istenen hedefi değerıtmesidir. Böylece yüceltmiş dürtülere, dolaylı da olsa bir boşalım yolu sağlanmaktadır.¹⁵⁰

Yüceltme mekanizması, enerjiye ket vurulmayan ve dolayısıyla baskının rol oynamadığı durumlarda kullanılabilir. Yceltmede ego, kendine özgü niteliği olan tepkilerin nn tamamen kapatmamakta, yolun yönünü değerıstirecek şekilde bir engel koymaktadır. Çocukluk döneminde içgüdüsel dürtülerin, yetişkinlik çağında sosyal yapının onay verdiği davranış şekillerine yüceltilmesine birçok örnek verilebilir: Çocuklukta en sade haliyle izlenebilen yıkıcı eğilimler, yetişkinlikte toplum nezdinde onaylanamayacağı için bu duygulara sahip birey, iyi bir patlayıcı madde ya da silah uzmanı olarak bu eğilimini yüceltme yoluna gidebilir.¹⁵¹

1.4.1.10. Yer/Yön Değerıstirme (Displacement)

Belli bir uyarının sebep olduğu duygu ya da tepkinin ortaya çıkması tehlikeli bir durum arz ettiğinde, o duygu ya da tepkinin o uyarandan yani esas hedefinden başka bir uyarana yöneltilmesine veya gösterilecek tepkinin yerine farklı bir tepki

¹⁴⁷ Morgan, **Psikolojiye Giriş**, s. 302.

¹⁴⁸ **A.e.**, s. 302.

¹⁴⁹ Freud, **Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış**, s. 70.

¹⁵⁰ Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, s. 92.

¹⁵¹ **A.e.**, s. 92-93.

konulmasına yön değiştirme denilmektedir. Bireyin idare etmekte zorlandığı duyguların yoğunlaşmış olduğu zaman aralıklarında başvurulan yön değiştirme mekanizması esas olarak iki şekilde işlerlik göstermektedir: İlkinde; idaresinde zorluk çekilen duygu, ait olduğu nesne ya da durumla ilgisinin bulunmadığı bir nesne ya da duruma yöneltilmektedir. İkincil durumda ise; tehlikeli addedilen duygunun meydana getirdiğı tepkinin yerine farklı bir tepki verilmektedir.¹⁵² Baskıcı bir babanın hegemonyasında yetişen bir bireyin, ileriki yaşamında babasına karşı duyduğu saldırgan dürtülerini kocasına yönelterek bu dürtülerin meydana getirmiş olduğu kaygıdan kurtulma yoluna gidebilmesi örnek olarak gösterilebilir. Bir diğer versiyon ise, bireyin babasına yönelik yoğun saldırgan dürtülerinin yerine yoğun bir sevgi, saygı ve alakanın geçmesi ve duygu yer değişiminin gerçekteşmesidir.¹⁵³ Yer değiştirme mekanizmasında güdü değişmemektedir, fakat birey güdünün asıl hedefine başka bir hedefi koyarak çarpıtma yapmaktadır. Güdü genellikle bireyin rahat bir şekilde sergileyemediğı saldırganlıktır.¹⁵⁴

1.4.1.11. Özdeşim Kurma (Identification)

Özdeşim kurma, engellenme ile başa çıkmanın önemli yollarından biridir. Bu mekanizmada birey, bir başkası gibi düşünme, duyma ve davranma yoluyla onun hedeflerine ulaştığını ya da ulaşabileceğini sanmaktadır. Örneğin önemli biri ile kurulan arkadaşlık, kişiye önemli olduğu duygusunu verebilmektedir.¹⁵⁵ Özdeşim mekanizmasına, yetişkinlik döneminde daha çok bireyin kendi değerini arttırma ya da kendini korumaya çalışma amacıyla başvurulmaktadır. Özdeşim yoluyla edinilen kimliğin yetersiz kalması nedeniyle bireyi çatışma içine sokma ihtimaline karşı, işlerlik açısından özdeşleşmenin derecesi ve çeşitliliği oldukça önem arz etmektedir.¹⁵⁶

1.4.1.12. Karşıt Tepki Oluşturma (Reaction-Formation)

Karşıt tepki oluşturma mekanizması, bireyin bilinçaltındaki tehdit içeren ya da endişe veren bir düşünceden kaçmak için bilinçaltı arzuların tam aksi yönünde

¹⁵² Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 96.

¹⁵³ **A.e.**, s. 60.

¹⁵⁴ Morgan, **Psikolojiye Giriş**, s. 300.

¹⁵⁵ **A.e.**, s. 301.

¹⁵⁶ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 61.

davranmasına denilmektedir.¹⁵⁷ Gdy, asıl niteliğinin zıddına dönüştürerek algılamak, onu kabul edilebilir bir forma getirmekte ve böylelikle kişinin çatışmalı halini yzeyssel de olsa çözüme ulatırmaktadır.¹⁵⁸

Birey, biliniindeki arzularını, taleplerini ve dürtülerini engellemeye g yetiremediği durumlarda bu zorlayıcı isteklerle baa çıkabilmek için bilinç düzeyinde bunların tam aksi yönde davranışlar sergileme ve böylelikle suçluluk duygusunu nleme yoluna gidebilmektedir. Böylelikle toplum katında kabul görebileceği bir kişilik teşekkül etmiş olmaktadır.¹⁵⁹

Burada korkulan dürtü o denli güçlüdür ki, bu durumla ancak bireyin elindeki tüm gücüyle onun karşıtı olana bilinçli bir halde satılmasıyla mücadele edilebilmektedir. Bastırılmı olan isteğin gücü, ego için öylesine büyüktür ki bilinçliliği yarıp geçmektedir ve bu durumda ego için geriye kalan tek çıkar yol, baskılamak için kullanmış olduğu kadar enerjiyle onu kucaklamaktır.¹⁶⁰

1.4.1.13. Duygusal Soyutlanma (Emotional Insulation)

Hayatta karşılaşılan hayal kırıklıkları ya da travmalardan korunmak için bazı insanlar, zihinsel sürecin normal akışında kendisine yer bulan duygulanma eğilimlerini baskı altına almaktadır. Bu sayede hayal kırıklıkları ve travmaların olumsuz etkileri minimize edilmektedir. Bu mekanizmaya başvuran kimseler, genel olarak duygusal olmayı zayıflık varsayarak güçlü görünmek uğruna kendi duygularına yabancılamaktadır.¹⁶¹

Duygusal soyutlanma mekanizmasının işlerlik kazanan çeşitli biçimlerinden biri, bireyin başkalarından bağımsız olarak duygusal gereksinimlerinin onlar tarafından etki altında kalmasına karşı önlem almasıdır. Böylelikle birey, duygusallığa yer açmayarak hayal kırıklığına ve incinmeye karşı korunmaya çalışmaktadır. İnsanlar hayatları boyunca karşı karşıya kalmış oldukları hayal kırıklıkları sonucunda,

¹⁵⁷ Jerry M. Burger, **Kişilik**, ev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2006, s. 84.

¹⁵⁸ Morgan, **Psikolojiye Giriş**, s. 299.

¹⁵⁹ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 61.

¹⁶⁰ Craib, **Psikanaliz Nedir?**, s. 72.

¹⁶¹ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 61.

beklentilerini belli bir sınırdan tutmayı öğrenerek gerçekleşmesini istedikleri olay oldukça mümkün hale geldiğinde dahi umutlarını frenlemekte ve zamansız bir mutluluktan çekinmektedir.¹⁶²

1.4.1.14. Yapma Bozma (Undoing)

Yapma bozma mekanizmasını, diğer tüm savunma mekanizmalarının başarısızlık gösterdiği durumlarda son bir manevra olarak görmek mümkündür. Bilinçdışı arzu, istek ve dürtüler, tüm mekanizmaları atlatarak gerçek dünyaya ulaşmış id'deki gerilimin boşalmasını sağladığı zaman ego bu durumu telafi etme yoluna girerek haz elde etmede rol oynayan aracı mekanizmada değişiklik yapmaya çalışmaktadır.¹⁶³

Bu mekanizma, normal şartlarda bireyin kendine saygısını sürdürebilmesini sağlayan ve günlük yaşamda oldukça sık kullanılmakta olan bir savunma mekanizmasıdır. Bireyin kusurlu davranışları nedeniyle özür dilemesi, günahlara karşılık verilen sadakalar, arada bir duyulan pişmanlıklar bu mekanizmanın çıktılarıdır. Hatta bazı dini inançlarda günah çıkarma ya da hataların bağışlanacağı teminatı, insanın yaptığı yanlışların bağışlanmasına ve her şeye yeniden başlayabilmeye karşı duymuş olduğu yoğun ihtiyacı ifade etmektedir.¹⁶⁴

1.4.1.15. Dönüştürme (Conversion)

Dönüşme/dönüştürme savunma mekanizması, kaygı oluşturabilecek bilinçdışı duyguların bilinç düzeyine çıkmasını önleyebilmek ya da zorlanma meydana getiren çevresel durumlardan uzaklaşabilmek gayesiyle ve gerçek bir sebebi olmayan bedensel rahatsızlık belirtileri şeklinde ortaya çıkan nevrotik bir mekanizmadır.¹⁶⁵ Dönüştürme mekanizması iki amaç doğrultusunda kullanılmaktadır. İlkinde bilinçdışı dürtülerin bilinç düzeyine ulaşması engellenmektedir. İkincil kullanım amacında ise dışarıdan gelen ve zihinsel aygıtı zorlayan yaşantılardan kaçmaktır. Böylelikle iç ve dış kaynaklı zorlayıcı etkenlerin oluşturduğu gerilim, kaygı şeklinde yaşanmamaktadır

¹⁶² Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, s. 99.

¹⁶³ Beyazyüz, *Cemil Meriç'in Psikobiyografisi*, s. 63.

¹⁶⁴ Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, s. 101.

¹⁶⁵ *A.e.*, s. 104.

ve dönüştürülerek bedende bazı rahatsızlıklar şeklinde ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bu dönüştürme mekanizmasının tezahürleri olarak sinirsel bayılmalar, sıkıntılı olaylar sonrası vücutta ortaya çıkan uyuşmalar, titremeler ve güç kayıpları örnek olarak verilebilir.¹⁶⁶

1.4.1.16. Çilecilik (Asceticism)

Çileciliğe düşen vazife, id'i basit yasaklarla belirli sınırlar içerisinde tutabilmektir.¹⁶⁷ Dış dünyanın keskin şartları karşısında cinsel ya da saldırgan dürtülerine dönük bir doyum aracı bulamayan birey, bu dürtüleri tamamen bastırarak haz veren tüm faaliyetlerden uzak durma yoluna gitmektedir. Bazı tarikat üyelerinde bilinç düzeyinde tezahür eden çilecilik, bilhassa ergenlik döneminde baş edilemeyen dürtülere karşı bilinçdışı alanda devrede olan bir savunma mekanizmasıdır.¹⁶⁸

1.5. Nesne İlişkileri

Nesne sevgisi, ilk yaşantılar sonucu ikincil olarak gelişmekte ve yaşantı sonucu dürtülerin kendilerine bağlanabileceği hedefler aramaktadır ki bu hedef nesnelere, anne ya da anne yedekleri olmaktadır.¹⁶⁹ Winnicott'un öne sürdüğü en bilinen fikirlerinden biri olan 'geçiş nesnesi'nin çocuk için hayati bir önemi bulunmaktadır. Birçok çocuğun bu minvalde bir geçiş nesnesi olarak sevimli bir oyuncak, kendisine ait bir bez parçası ya da başka bir nesnesi olmaktadır. Ondan ayrı kalmaya katlanamaz bir halde olan çocuk için bu nesne, içsel ve dışsal dünya arasında harekete yardımcı olan anlamında bir geçiş nesnesidir.¹⁷⁰ Bebek için bakıcı her şeye gücü yeten, kadir bir görünümde ve bebek onunla özdeşleşerek kendisini her şeye kadir görerek yaşamaya başlamaktadır. Öyle ki, çocuk yetişkinlik dönemine ilerledikçe, var olan bu tantanalı benlik hırslarında ve kendi benlik duygusunda daha gerçekçi bir konuma gelmektedir ve her şeye kadirlik durumu, yerini olgun ideallere bırakmaktadır. Ancak çift başlılık

¹⁶⁶ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 63.

¹⁶⁷ Freud, **Ben ve Savunma Mekanizmaları**, s. 115.

¹⁶⁸ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 63-64.

¹⁶⁹ Akvardar v.d., **Psikanalitik Kurama Giriş**, s. 67.

¹⁷⁰ Craib, **Psikanaliz Nedir?**, s. 188.

hala hâkim durumdadır. Hırs ve neyin gerçekte olabileceği bilgisi arasındaki gerilim hali varlığını korumaktadır.¹⁷¹

Winnicott, içgüdülerin değişikliklerinden ziyade bilinçliliğin değişikliklerini izlemektedir. Onun ‘ayna evresi’ kuramına göre; ayna, annenin yüzüdür ve bebeğin bütünleşmeye doğru olan hareketinin bir kısmı olarak üstüne alabileceği benliğin yansımaları sunmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda ‘yanlış benlik’ durumunun ortaya çıkması bir patoloji yaratmakta ve bu doğal olarak bir savunma oluşturmaktadır. Kaygılı bir bakıcının geliştirmekte olan bebeğe ilettiği kaygı durumunu hafifletmek için bebek, hareket geçmek durumunda olduğunu öğrenmektedir ve bakıcının isteği doğrultusunda davranışına ve varlığına uyum kazandırmaya başlamaktadır. Böylelikle, bakıcının bebeğin duygularını yani kaygılarını kapsaması gereken yerde, bebek bakıcının kaygılarını kapsamak zorunda kalmakta ve zamanından önce gelişen ‘başa çıkan’ bir kişilik oluşturmaktadır. Böylece kendi duygularıyla tanışık olmadan, ilişkisi bulunmadan ve kendi gereksinimlerinden kopuk olarak yetişkinlik dönemine geçmektedir.¹⁷²

Bebeğin çevresi ile ilişkilerinde anne düzenleyici bir roledir. Anne, içsel ve dışsal uyarıların dindiricisidir. Keza bebeğin çevresinden beklediği de alt benlikteki dürtülerin yarattığı ruhsal gerilimlerin, gereksinimlerin, isteklerin giderilmesini sağlayacak olağan bir doyum kaynağının varlığıdır. Öte yandan da her türlü ihtiyacın bir gerilim oluşmadan karşılanması da pek mümkün olmadığından dolayı, algılanan çevre aynı zamanda bir engelleme, acı ve elem kaynağıdır.¹⁷³ Dolayısıyla bu durumda bebek, çevreye karşı ambivalans içinde olacaktır. Uygun bir doyum-engellenme dengesi, çocuğun benliğini geliştirmeye zorlayacaktır. Nitekim tam uyum ancak anne karnında mümkün olduğundan, bebek benliğini altbenliğe yardımcı olarak dürtülerin doyumunu için bir yerine getirici ve uygulayıcı olarak geliştirmeye başlayacaktır.¹⁷⁴

Anneyle ilişkisinde çocuğun tatmış olduğu her türlü haz, çocuk için sadece sevilen iç nesnenin değil aynı zamanda dıştağının de zedelenmediği ve kindar bir

¹⁷¹ Ian Craib, **Psikanaliz Nedir?**, s. 207

¹⁷² **A.e.**, s. 188-191.

¹⁷³ Akvardar v.d., **Psikanalitik Kurama Giriş**, s. 68.

¹⁷⁴ **A.e.**, s. 69.

bireye dönüşmediğinin delilleri olarak görünmektedir. Mutlu deneyimler, sevgi ve güveni arttırmakta ve korkuları azaltmaktadır; bu durum çocuğun depresyon ve kayıp duygusuyla baş etmesine de yardımcı olmaktadır. İnsanlar tarafından seviliyor olması ve insanlara bağlı olarak haz alması ve rahatlaması, çocuğun kendi iyiliği için olduğu kadar başkalarının iyiliğine olan güvenini de kuvvetlendirmektedir. Böylelikle iyi nesnelere ve benliğini koruyup sürdürebileceğine inancı artmaktadır.¹⁷⁵

1.5.1. Bağlanma Kuramı

Bağlanma teorisi; genel manada kişileri duygusal açıdan birbirine bağlayan çeşitli faktörleri açıklamaya dönük geliştirilen bir teoridir. Daha özel manada ise; bireyin bebeklik çağında annesiyle arasında kurmuş olduğu ilk bağlanmanın, erişkinlik devresinde diğer bireylerle arasındaki ilişkilerde beklentilerinin iskeletini oluşturduğu bir teoridir. Bireyin bağlanma seviyesinin yüksekliği, toplumsal isteklere cevap verme ve bu durumla ilgili takındığı tutumların değişim düzeyini düşürmektedir.¹⁷⁶

Bağlanma teorisiyle ilgili olarak öne sürülen temel varsayımlar, ilk olarak John Bowlby tarafından psikanalitik karakterli nesne ilişkileri teorisine alternatif olması adına ortaya konulmuştur. Bebeklik dönemi ekseninde bağlanma kavramı; bebeğin belirlenen özel bir kimseye olumlu tepkiler vermesi, zamanını onunla geçirmek istemesi, herhangi bir korku verici durum karşısında hemen onu araması ve onun yakınında kendisini güvende hissetmesi gibi duygu ve davranış örüntülerini kapsamı içine almaktadır. Bununla beraber, bağlanma tek yönlü değildir; ana-baba da çocuğa bağlanmaktadır.¹⁷⁷

John Bowlby, zarar veren bir çocukluk yaşantısıyla sonraki yaşam arasında bağ kurmak için deneysel kanıtlar ortaya çıkarmak adına oldukça gayret göstermiş ve çalışmalar yapmış bir psikanalisttir. Daha ziyade anne yoksunluğu kuramcısı olarak anılan Bowlby, çevrenin rolünü aşırı derecede vurgulayarak kuramına normatif ve

¹⁷⁵ Klein, **Sevgi, Suçluluk ve Onarım**, s. 261.

¹⁷⁶ Lee A. Kirkpatrick, "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi", Çev. Mustafa Koç, **Bilimname**, C.X, Sayı 1, 2006, s. 134.

¹⁷⁷ **A.e.**, s. 134-135.

deterministik boyutlar vermiştir.¹⁷⁸ Bowlby'e göre işlemekte olan biyolojik bir gelişim tarzı vardır ve başarılı bir gelişim ilk olarak çevreyle ilintilidir.¹⁷⁹

Bowlby, 'bağlanma davranışı' olarak saptadığı bu tutumu şu şekilde açıklamıştır:

“Bağlanma davranışının bireyin yaşına bakılmaksızın en önemli özelliği, ona eşlik eden duygunun yoğunluğu ve bağlanan kişiyle bağlanma figürü arasındaki ilişkinin nasıl olduğuna bağlı olarak devreye giren duygunun türüdür. İyi gittiği takdirde, mutluluk ve güven duygusu mevcuttur. Tehdit durumu varsa, kıskançlık, öfke ve kaygı devrede olmaktadır. Eğer kırılabilirlik olursa da keder ve depresyon durumu söz konusudur. Özetle, bir bireyin dönüşümünde, yüksek düzeyde ailesinde ya da şanssızsa bunun dışında bir kaynaktan edindiği deneyim türleri çerçevesinde bağlanma davranışının nasıl organize olduğuna dair sağlam kanıtlar bulunmaktadır.”¹⁸⁰

Çocuklarda anne ile ilgili bağlanma sorunu, yaşamın ilerleyen süreçlerinde de oldukça belirleyici bir role sahiptir. Anne ve çocuk arasındaki ilişki, kaygılı ve güvenden yoksun bir bağdan müteşekkilse bu durum çocuğun hayatı boyunca içinde taşıyacağı ben ve öteki kalıbına dönüşerek onun dünyayla arasındaki ilişkisini çerçevelemektedir. Kaygılı bir bağlanma yaşayan çocuğun annesiyle arasındaki mesafe, idealden oldukça uzak olmaktadır. Öyle ki ya anneye yapışmakta, ya ondan kopmakta, ya da bu iki hal arasında gelgitler yapmaktadır. Mahler'in gelişim kuramında ideal olanın çocuğun sağlıklı olabilmesi için anneden ayrılması ve kopmasıyla mümkün olduğu ve bu durum dışındakilerin ise sağlıklı olmadığı, bağımlılık anlamına geldiği ifade edilmiştir.¹⁸¹ Eğer bebeğin annesi sağlıklıysa, bebekteki ben gelişimi olumlu yönde tamamlanacak ve bu hal kuşaktan kuşağa aktarılacaktır.¹⁸²

Tüm ifade edilenlerin ışığında; aslında bebek, kendisini annenin gözlerinde tecrübe etmektedir. Annenin, gerçekleşen bu aynalama eylemine aktif olarak katılımıyla beraber çocuk da kendisini narsistik, kucaklanan, arzulanan ve sevilen bir

¹⁷⁸ Craib, **Psikanaliz Nedir?**, s. 195-197.

¹⁷⁹ A.e., s. 206.

¹⁸⁰ John Bowlby, **A Secure Base**, United States of America, Basic Books, 1988, s. 3.

¹⁸¹ Margaret Mahler, Fred Pine, Anni Bergman, **İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu**, Çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s. 14-15.

¹⁸² Karaca, “Psikanalitik Bir Okuma Denemesi: Huzur'da Çocuklar”, s. 152.

varlık olarak görmektedir. Öyle ki bu ‘narsistik aynalama’, bireyin yaratıcıyla kuracağı ilişki içinde damıtılmaktadır. Birey, yaşamın ilk yıllarında kusurlu bir aynalama tecrübesi deneyimlense, bu kusurlu deneyim yaşamın sonraki evrelerine ya mahrumiyet ve kaybetme duygusu, ya da savunmacı bir tümgüçlülük (omnipotence) duygusuyla girmesine neden olmaktadır.¹⁸³ Bağlanma figürü, oldukça geniş bir yelpazede yaşam süreci boyunca değişim ve dönüşüm gösterebilmektedir. Çocukluk döneminde anne-baba figürünün yerini, ergenlik döneminde ilk idealleştirmelerle beraber bir akran figürü doldurmakta ve figürlerin karakterlerinde de süreç içerisinde değişiklik görülmektedir.¹⁸⁴

Öte yandan, çocuğun anne tecrübesi, onun dini düşünce ve gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Aile, hem dini ilişkiler hem de değerler için bir model olarak varlığını sürdürmektedir. Bireyin zihin dünyasında seven, koruyan ve ilgi gösteren bir anne ile merhamet eden ve kulu üzerinde himaye edici vasfını işleten bir Tanrı imgesi arasında bir devamlılık hali oluşmaktadır. Çocuğun annesi ya da diğer bakıcıları ile ilişkilerinde içe akseden olumlu ya da olumsuz şemalar, ilerleyen zamanlarda ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde yaratıcıyla ilişkisini şekillendirecek formlardır. Şayet çocuk, anne ya da diğer bakıcılarına güven duymuşsa, Tanrı’yı da merhamet eden, güven veren ve himaye eden bir imge olarak algılayacaktır.¹⁸⁵

Güvensiz ve zayıf bir bağlanmaya nazaran güvenli anne-baba bağlanması gerçekleştiği takdirde çocuğun dindarlığı üzerinde anne-babanın dini inançlarının etkili olması oldukça yüksek bir ihtimal dâhilindedir. Çocukluk döneminde bilhassa anne-baba ve çocuk dindarlığı arasında yüksek bir korelasyon bulunmaktadır.¹⁸⁶

¹⁸³ Kısa, “Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru”, s. 227.

¹⁸⁴ R. S. Weiss, “Continuities and transformations in social relationships from childhood to adulthood”, **Relationships and development**, Ed. W. W. Hartup & Z. Rubin, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc., 1986, p. 102’den aktaran: Kirkpatrick, “Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi”, s. 162.

¹⁸⁵ Akif Hayta, “Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 61.

¹⁸⁶ Kirkpatrick, “Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi”, s. 160-161.

İKİNCİ BÖLÜM

PSİKOBİYOĞRAFI SANATI

2.1. Psikobiyografinin Tanımı Ve Tarihçesi

Psikobiyografinin modern başlangıcı Freud'a kadar dayandırılrsa bile pratikte uygulama zamanı Yunanlılara kadar götürülmektedir.¹⁸⁷ Psikobiyografinin kökeni Plutarkhos'a kadar uzanmakla beraber Freud, biyografiye şekillendirilmiş ve sistematik bir metapsikolojiyi tatbik eden ilk bilim adamı olmuştur. Böylelikle Freud, uygulamalı psikanaliz çatısı altında yapmış olduğu saptamaları ve keşifleri, klinik dışına çıkararak tarihi şahsiyetler ve olaylara uygulamaya başlamıştır. Bu bağlamda onun *Leonardo Da Vinci*, *Totem ve Tabu*, *Bir İllüzyonun Geleceği*, *Medeniyet ve Hoşnutsuzlukları* ve *Musa ve Tektanrıcılık* adlı eserleri, erken dönem uygulamalı psikanaliz örnekleri arasında sayılmaktadır.¹⁸⁸

Psikobiyografi, psikolojik biyografinin kısaltılmış halidir. Özellikle kişilik psikolojisi alanında ilerlemektedir. Bilimsel çerçevede kişilik bilimi bulguları özenle birleştirilerek genellikle tarihsel öneme sahip bir kişinin yaşamına uygulanmaktadır (örneğin Barack Obama gibi siyasi bir figür ya da Pablo Picasso gibi bir sanatçı). Psikobiyografiler, bir yaşamın ne zaman ya da nerede olduğuna dair veriler barındıran tespit edilebilir ayrıntılarına odaklanmayı tercih etmemekte ve spesifik olma eğilimindedirler.¹⁸⁹ Yine de bu alan, bilimsel bulguları kullanıyor olmasına rağmen ne tam olarak bilim dalı sayılmış ne de tam olarak sanatın içinde kabul edilmiş; tamamen öznel bulunmamasıyla birlikte tamamen nesnel de görülmemiştir. Böylesi belirsizlik içinde alanın hala tanımlamaya devam ediliyor olması, heyecan verici ve kafa karıştırıcı bulunmuştur.¹⁹⁰

Psikobiyografi; sanatçılardan politikacılara kadar geniş bir yelpazede toplumsal şahsiyetlerin yaşamlarını ve kişiliklerini keşfetmek için deneysel verilerin

¹⁸⁷ William Todd Schultz, Stephanie Lawrence, "Psychobiography: Theory and Method", **American Psychologist**, Vol. 72, No:3, 2017, s. 434.

¹⁸⁸ Odabaşı, "İlk Psikobiyografi Çalışması Freud'un Leonardo da Vinci Eseri ve Psicotarih Üzerine", s. 308-309.

¹⁸⁹ Schultz, Lawrence, "Psychobiography: Theory and Method", s. 434.

¹⁹⁰ A.e., s. 435.

kullanıldığı uygulamalı bir kişilik bilimi dalı olarak adlandırılmaktadır.¹⁹¹ Psikobiyografi yazarları, esasında toplum içinde diğer insanların gayri resmi olarak yapmış olduklarını, resmi çerçevede yapmaktadırlar. Burada amaç, psikobiyografi verileri esasında test edilebiliyor olmasına rağmen genelleme yapmak ya da ortak noktaları tespit etmek değildir; her ele alınan konuya ve doğal olarak kişiye nevi şahsına münhasır biçimde yaklaşmaktır.¹⁹² Psikobiyografi uzmanı psikolog A. C. Elms, psikobiyografiyi; “*psikolojik teori ve bilgiyi kullanan biyografi*” olarak tanımlamıştır.¹⁹³ Alan yazında yaşam öyküsü araştırması ve yaşam tarihi araştırması kavramları birbirleri yerine kullanılmakla beraber bu iki kavram arasında fark gözetilen araştırmacılar da bulunmaktadır. Psikobiyografik çalışmalarda, bu iki tekniğin birleştirilmesi yoluna gidilmektedir.¹⁹⁴

Psikobiyografi çalışmaları, her zaman biyografiyle, yaşamın gerçekleriyle ve betimlemelerle başlamaktadır. Zengin biyografik veri birikimi olmaksızın, yapılan kişilik çalışması işlev görememekte ve başarılı olamamaktadır. Psikobiyografi, biyografi üzerinde varlığını sürdüren ve şekillenen bir yapıdır. Psikobiyografik çalışmalarda, psikolojik sonuçlara varmak için biyografilerde açıklanan gerçekler sıralanmaktadır. Aynı zamanda, tipik bir biyografide psikoloji geri planda ve sahnenin dışında kaldığından dolayı birinci sınıf biyografilere yönelik beklenti, zorlayıcı bir psikolojik portre sunmalarıdır.¹⁹⁵

Öte yandan psikobiyografi, çıkarım ve yorum yapmayı beraberinde getirerek metnin dolayısıyla hayatın gerçeklerinin ötesine gitmekte ve alt metne yani olguların taşımış olduğu psikolojik anlama geçiş yapmaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek, yaratıcılık, bağlantıları görebilme ve insanları okuma yeteneğini gerektirmektedir.¹⁹⁶ Bununla birlikte psikobiyografi çalışmaları, genel anlamda öznel bir yapıda olmakla beraber esasında birbirlerine karşı bir kontrol ya da uyarıcı mekanizma olarak

¹⁹¹ A.e., s. 434.

¹⁹² A.e., s. 435.

¹⁹³ Alan C. Elms, **Uncovering Lives: The Uneasy Alliance of Biography and Psychology**, Oxford University Press, 1994, p. 4'ten aktaran: Odabaşı, “İlk Psikobiyografi Çalışması Freud’un Leonardo da Vinci Eseri ve Psicotarih Üzerine”, s. 308.

¹⁹⁴ Karaca, “Din Psikolojisinde Psiko-biyografi Geleneği”, s. 9.

¹⁹⁵ Schultz, Lawrence, “Psychobiography: Theory and Method”, s. 436.

¹⁹⁶ Schultz, Lawrence, **a. y.**

kullanılması halinde en çok nesnel ve öznel formlarla bütünleştirildiği zaman etkileyici bir hale gelmektedir.¹⁹⁷

Alanda yapılan psikobiyografik çalışmalardan bazıları; Leonardo Da Vinci, Hitler, Gandhi, Luther, Freud, Jung, Gordon Allport, Mustafa Kemal Atatürk, Marilyn Monroe, Abraham Lincoln, Van Gogh, Clinton, Saddam Hüseyin ve G. Bush gibi meşhur şahsiyetler hakkında ortaya konulmuştur.¹⁹⁸ Freudyen bir bakış açısı her zaman psikobiyografik çalışmalar üzerinde varlığını sürdürmese de, ortaya konulan çalışmalar açısından en başarılılarının psikanaliz ekolünden üretildiği dile getirilebilir. Sigmund Freud'un bu alanda yazmış olduğu önemli eserler *Leonardo Da Vinci and Memory of His Childhood* ve *Moses and Monotheism* adlı eserleridir.¹⁹⁹ Freud'un çalışmaları tarihsel şahsiyetlerin psikanalistlerin gözüyle ele alınmasında öncülük etmiş ve 20. Yüzyılın ilk otuz yılında bu doğrultuda yapılan çalışmalar oldukça yaygınlaşmıştır.²⁰⁰ Freud'un öğrencisi Erik Erikson'un yazmış olduğu *Young Man Luther* eseri akademik anlamda ilk kaleme alınan psikotarih ve psikobiyografi çalışması olarak addedilerek kendisi psikotarihin kurucu babası olarak kabul edilmiştir.²⁰¹ Viyana Psikanaliz Derneği üyelerince yazılan bazı psikobiyografiler ise şunlardır; *Ebner* (1910), *Zinzendorf* (1910), *Shakespeare* (1910), *von Kleist* (1910), *Wagner* (1911), *Segantini* (1911), *Amenhotep IV* (1912), *Gogol* (1912), *Loyola* (1913), *del Sarto* (1913), *Schopenhauer* (1913), *Louis Bonaparte* (1914), *Dante* (1914), *Napolyon* (1914) vb.²⁰²

Psikobiyografi, bir insan hakkında elde edilebilen bilgilerin, psikolojik bilgi araçlarıyla yorumlanması ve o insanın kişiliğinin nasıl şekillendiği hakkında yorumlar yapılması şeklinde tanımlanmaktadır.²⁰³ Bu yöntemde hayatı ele alınan kişiyle ilgili makale, kitap, gazete vb. bilgi kaynaklarından yararlanılarak edinilen bilgiler daha

¹⁹⁷ Schultz, Lawrence, a. y.

¹⁹⁸ Hasan Kaplan, "Bazen Bir Puro Sadece Bir Purodur: Leonardo Da Vinci'nin Dini Kimliği Üzerine Psikobiyografik Bir İnceleme", **Dini Araştırmalar**, C. XII, Sayı 35, Eylül-Aralık 2009, s. 112.

¹⁹⁹ Kaplan, a. y.

²⁰⁰ Karaca, "Din Psikolojisinde Psiko-biyografi Geleneği, s. 13.

²⁰¹ Odabaşı, "İlk Psikobiyografi Çalışması Freud'un Leonardo da Vinci Eseri ve Psikotarih Üzerine", s. 308.

²⁰² A.e., s. 307-308.

²⁰³ Murat Beyazyüz, Yakup Albayrak, **II. Abdülhamid Bir Şehzadenin Ruh Portresi**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2016, s. 7.

sonraki aşamada analize tabi tutulmaktadır.²⁰⁴ Psikobiyografilerde hayatta olsun ya da olmasın, analize tabi tutulacak bireyin ortaya koyduğu eserlerden de yola çıkarak kişiliğinin yeniden kurgulanması ve bu kurgu üzerinden eserlerinin tekrar yorumlanması hedeflenmektedir. Psikobiyografisi oluşturulacak olan şahsiyetin, ürünleri aracılığıyla kullanmış olduğu biçim, olay ve mana katlarının tahlil edilmesiyle bilinç ve bilinçdışı düzeyde varlığını koruyan kinetikler ışığında savunma mekanizmaları psikolojik ve psikanalitik varsayımlar üzerinden analize tabi tutulmaktadır; bununla beraber diğer psikolojik yaklaşımlara da başvurulabilmektedir.²⁰⁵ Psikobiyografinin bir ayağı edebiyattayken, diğer ayağı ise asıl dayanak noktası olan psikolojidedir. Psikobiyografi, bir yüzüyle bilim, diğer yüzüyle de sanat eseri özelliği taşımaktadır.²⁰⁶

Uygarlığımızın yapı taşlarından olan önemli kişilerin tanınması için onların şahsi gayeleri, ilgileri, plan ve yöntemleri, hayata bakış açıları ve misyonlarının bilinmesinin yanında hayat hikâyelerine de vakıf olunması, bu şahsiyetlerin doğru tanınabilmesi için oldukça önem arz etmektedir.²⁰⁷ Öte yandan, bireyin boşlukta yaşamadığı ve tutunduğu dallar bakımından onu kuşatan bir çevreyle etkileşim içine girerek kişiliğini geliştirdiği de bir gerçektir. Nitekim insan, yetiştiği çevre ile bir bütün haline gelmektedir ve onu anlayabilmek için nasıl bir çevrede yetiştiğini de bilmek gerekmektedir.²⁰⁸

Edel, bir psikobiyografi yazarının herhangi bir soruya tek bir cevap kabul etmektense birçok ihtimalin mevcut olduğunu göz önüne alması gerektiğinden bahsetmektedir.²⁰⁹ Bunula birlikte psikobiyografi yazarının iki önemli hususu dikkate alması gerekmektedir. Bunlardan ilki, psikolojik tanımların değiştirilmemesi ve var

²⁰⁴ Orhan Gürsu, “Hasan Basri Çantay: Bir Psikobiyografi Denemesi”, **EKEV Akademi Dergisi**, Sayı 62, Bahar 2015, s. 253.

²⁰⁵ Karaca, “Din Psikolojisinde Psiko-biyografi Geleneği”, s. 7.

²⁰⁶ **A.e.**, s. 8-9.

²⁰⁷ Gürsu, “Hasan Basri Çantay: Bir Psikobiyografi Denemesi”, s. 252.

²⁰⁸ Hayati Hökelekli, **İnsan Psikolojisi Yazıları**, 3. bs, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2017, s. 155.

²⁰⁹ Leon Edel, “The Biographer and Psychoanalysis,” **Critical Inquiry**, Vol. XLII, 1961, p. 461’ den aktaran: James William Anderson, “Psikobiyografinin Metodolojisi”, Çev. Gökhan Kağnıcı, **Tarih Okulu**, Sayı VII, Mayıs-Ağustos 2010, s. 81.

olan tanımlamalara eklenmesidir. İkinci husus ise; psikobiyografi yazarlarının yorumlamalarına ihtiyatla yaklaşılması gerekliliğidir.²¹⁰

Psikobiyografi, bir insanın yaşamını tarihsel bir sıralamayla sunan biyografiden oldukça farklıdır. Öyle ki, bir kimsenin psikobiyografisi, doğumundan önce başlar. Atalarının özellikleri, içinde doğduğu ortam ve bu ortamı şekillendiren etmenler, ebeveynlerden aldığı maddi ve manevi miras, anne babanın çocuktan beklentileri ve doğacak bu çocukla ilgili duygu ve düşünceleri, doğacak çocuğu bekleyen görev ve sorumluluklar ve buna benzer birçok etmen bireyin kişilik gelişiminde oldukça önemli bir rol oynamaktadır.²¹¹

Psikobiyografiye konu olan şahsiyetler, genel anlamda farklı özellikleriyle öne çıkarak tarihte yer edinmiş kişiliklerdir. Bu tür insanların psikobiyografilerinin daha çok yazılmasının asıl sebebi, toplumun onları daha yakından tanıma isteğiyle beraber farklı açılardan sosyal yapı üzerinde bir model olmalarıdır.²¹² Bir düşünürü tam anlamıyla anlayabilmek için sadece hayatının kronolojisi ile yetinilmemeli, onun ataları, doğduğu topraklar, içinde yetiştiği aile ve toplum, yaşadığı ülkenin ve dünyanın macerası da göz önünde bulundurulmalı ve önemli bir veri kaynağı olarak bakılmalıdır. Bir düşünürü, içinde yaşadığı toplumdaki ayıran özellikleri belirlemektedir, öyle ki bu şahsiyete değer biçebilmek için öncelikle bu farklılığın belirlenmesi ve gün yüzüne çıkarılması gerekmektedir.²¹³

Esasında psikobiyografinin, edebiyatla da yakından ilişkili olması hasebiyle kişiliği analiz edilmek üzere ele alınan şahsiyetin yaşamı kadar ortaya koymuş olduğu ürünler de önem arz etmektedir. Eğer sanatçı kimliğine sahip biri üzerine çalışılacaksa, onun eserlerinden yola çıkarak kişilik analizi yapma, psikobiyografide en sık başvurulan yöntemlerden biridir. Freud'un psikobiyografi çalışmalarında bilhassa kullanmış olduğu yöntem ise; yaşam olayları arasında ilişki kurabilmeleri, ayrıntılı

²¹⁰ Anderson, "Psikobiyografinin Metodolojisi", s. 82-83.

²¹¹ Beyazyüz, Albayrak, **II. Abdülhamid Bir Şehzadenin Ruh Portresi**, s. 8.

²¹² Karaca, "Din Psikolojisinde Psiko-biyografi Geleneği", s. 7.

²¹³ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 11.

bilgi içermeleri ve yaşanan olaylar üzerinden yorum yapma sahasını açık bırakmaları nedeniyle yaşam öyküsü araştırması (life story inquiry) olmuştur.²¹⁴

Din psikolojisinin bir yan dal olarak literatürde yerini almaya başladığı zamanlarda ortaya çıkmaya başlayan psikobiyografik çalışmalar, hızını sürdürememiş ve uzun bir süre yerinde saymıştır. Yaklaşık bir asırdan fazla bir mazisi olan psikobiyografi çalışmaları, bilhassa son yirmi beş yıl içerisinde giderek artan bir grafikte ilgi görmeye başlamıştır.²¹⁵

Ülkemizde psikobiyografi alanında ilk denemeler din psikologları tarafından kaleme alınmıştır. Kerim Yavuz “Yunus Emre’nin İç Benine Dini ve Psikolojik Yaklaşımlar” (1990) adlı çalışmasıyla Yunus Emre’nin tasavvufi yönünü irdelemeye çalışmıştır. Bununla beraber Türk din psikolojisi yazınında psikobiyografinin öncüsü sayılan Kerim Yavuz, ilki A. Vahit İmamoğlu tarafından yazılan *Mehmet Akif’te Dini Hayatın Psikolojisi* (1991) ve ikincisi Hüseyin Certel tarafından kaleme alınan *Ebu Tâlib El-Mekki’de Tasavvufi Yaşayış* (1993) adlı iki doktora tezi çalışması yaptırmıştır. Daha sonra bu çalışma *İman ve Ahlakta Kemalın Yolu* adıyla basılmıştır.²¹⁶ Bu alanda yapılan bir diğer çalışma da Harun Kahveci’nin 2019 yılında hazırlamış olduğu *Psikobiyografik Açından Ömer Lütfi Mete’nin Hayatı* adlı doktora tezidir. Mehmet Atalay tarafından da *A Psychobiography of Malcolm X* (1999) adlı yüksek lisans tezi kaleme alınmıştır. 2002 yılında ise Mehmet Büyükbaş *Nurettin Topçu’da Dini Yaşayışın Psikolojisi* adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Alanda yazılan başka bir yüksek lisans tezi ise, Nesibe Esen’in 2009 yılında hazırladığı *Necip Fazıl Kısakürek’te Dini Yaşayış* isimli çalışmasıdır.

Mehmet Atalay tarafından 2011 yılında kaleme alınan “Malcolm X: A Martyr Of A Psychological Armageddon” adlı çalışmada, Malcolm X’in yaşadığı üç kimlik krizi ele alınarak, bu krizlerin onun asıl kimliğini bulmasında oynadığı rollere değinilmiştir. Yine Hasan Kaplan’ın hazırlamış olduğu “Bazen Bir Puro Sadece Bir Purodur: Leonardo Da Vinci’nin Dini Kimliği Üzerine Psikobiyografik Bir İnceleme”

²¹⁴ Karaca, “Din Psikolojisinde Psiko-biyografi Geleneği”, s. 9.

²¹⁵ A.e., s. 7-8.

²¹⁶ Faruk Karaca, “Din Psikolojisinde Psiko-biyografi Geleneği”, **Bilimname**, C.XL, No:4, 2019, s. 20-21.

(2009) ve Orhan Gürsu'nun kaleme aldığı "Hasan Basri Çantay: Bir Psikobiyografi Denemesi" (2015) adlı çalışmalar, din psikolojisi alanında psikobiyografi dalında atılmış önemli adımlardandır.

Ülkemizde psikobiyografi alanında yapılan çalışmalar din psikologlarının çalışmalarıyla sınırlı kalmamıştır. Nitekim Vamık D. Volkan ve Norman Itzkowitz'in hazırladığı *Ölümsüz Atatürk* (1998), *Atatürk'ün Psikanalitik Biyografisi* (2017) ve Yusuf Alper'in hazırladığı *Psikolojik ve Psikodinamik Açından Nazım Hikmet Şiiri* (2005), *Psikodinamik Açından Cemal Süreya ve Şiiri* (2009) adlı eserler bulunmaktadır. Özellikle Murat Beyazyüz ve Yakup Albayrak'ın *II. Abdülhamid Bir Şehzadenin Ruh Portresi* (2016) ve Murat Beyazyüz'ün *Cemil Meriç'in Psikobiyografisi* (2007) isimli kitaplar, alanda oldukça öne çıkan eserlerdendir.

2.2. Psikobiyografinin Amacı

Psikobiyografi, psikolojik teori ve araştırmalar vasıtasıyla tarih sahnesinde iz bırakmış kişilerin yaşamını analiz etme sanatıdır. Psikobiyografik çalışmalar, bu şahsiyetleri anlama ve siyaset, din, bilim ve sanat alanında aldıkları kararların ve tutumların, edindikleri başarıların ya da başarısızlıklarının ardında yatan itici güç ve nedenleri ortaya çıkarma gayesi taşımaktadır.²¹⁷

2.3. Psikobiyografinin Zorlukları

Psikobiyografik çalışmalarla ilgili ifade ettiğimiz hususların yanı sıra, bu alan yazımında değersizleştirme, indirgemecilik, yüksek beklenti, başka bir döneme çağdaş psikolojiyi uygulamak, psikolojik teorideki yetersizlikler, var olmayan bir kişiyi çözümlmek gibi bir takım zorlukların varlığı da olasıdır.²¹⁸ Dolayısıyla tüm bunları dikkate alarak örneğin; psikobiyografi yazarının atması gerekenler adımlardan biri, ele aldığı kişiyi bilinçdışı değersizleştirme çıkmazına sokmamak için empati geliştirmesidir.²¹⁹

²¹⁷ Kaplan, "Bazen Bir Puro Sadece Bir Purodur: Leonardo Da Vinci'nin Dini Kimliği Üzerine Psikobiyografik Bir İnceleme", s. 111-112.

²¹⁸ Anderson, "Psikobiyografinin Metodolojisi", s. 78-92.

²¹⁹ A.e., s. 86.

Çalışmaya konu olan şahsiyetin eserleri başvurulacak ilk kaynak olma özelliği taşısa da, bazı eserlere ulaşamama ve konuyla ilgili yetkin kişilerin yazdıklarına başvurma, ikincil kaynak durumunu gündeme getirmektedir. Bu husus indirgemeci bir yaklaşıma düşme ihtimali taşımasının yanında yararlanılan çalışmadaki yorumların doğruluğu riskini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle hâlihazırda hayatta olan ya da son dönemlerde yaşamış olan kişilerin seçilmesi, tarihî simaları seçmekten daha avantajlı olmaktadır.²²⁰

Öte yandan dogmatik kişilik teorilerine boğulmaksızın hipotezlerle veriler arasında mekik dokuyarak yol alan psikobiyografik bir çalışma, ele alınan kişinin portresinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Fakat böyle bir yaklaşıma başvurulsa bile hiçbir biyografın, çalışmış olduğu kişinin betimlemesini tam anlamıyla yaptığı öne sürülemez. Genel manada bir psikobiyografi yazarı, ele almış olduğu bireyin karakterini tüm karmaşık yapıların farkında olarak yeniden şekillendirmek için kolları sıvamış bir araştırmacıdır.²²¹

Uzmanlık alanları açısından ele almak gerekirse de; her ne kadar psikoterapistler, psikobiyografi yazımında daha uzman olsalar da, psikoterapi ve psikobiyografi farklı odakları olan alanlardır. Zira bir psikoterapist, hastanın uygunsuz davranışlarına yoğunlaşıyorken, psikobiyografi yazarı ise incelediği söz konusu bireyin uyumlu, istikrarlı ve çok yönlü yüzlerini ortaya koymakla mükelleftir.²²² Öte yandan psikobiyografi yazarı, ele almış olduğu kişiye direkt soru sorarak bilgi sahibi olamaz ya da bu kişinin de yardımlarıyla elindeki bilgiyi teyit edip öne sürdüğü savları kesin bir hükme bağlayamaz. Bu zorlukların üstesinden gelmek adına günlükler, mektuplar gibi genel bilgi kaynaklarının yanı sıra daha sıra dışı bilgi kaynaklarından beslenme ve yorumlama gibi stratejiler geliştirilmeye çalışılmıştır.²²³

²²⁰ Karaca, “Din Psikolojisinde Psiko-biyografi Geleneği”, s. 10.

²²¹ A.e., s. 11-12.

²²² A.e., s. 12.

²²³ Anderson, “Psikobiyografinin Metodolojisi”, s. 94.

2.4. Psikobiyografide Din Psikolojisinin Yeri

Psikoloji ve özelden din psikolojisi alanında önemli çalışmaları olan G. Stanley Hall'ın Hz. İsa üzerine kaleme almış olduğu psikotarihsel eser, psikobiyografik çalışmalara da ışık tutmuştur. Profesyonel manada psikobiyografinin gelişimi Erik Erikson'un kaleme aldığı *Young Man Luther* adlı eserle başlamıştır. Bu kitapta, dini hayat psikolojik bir bakış açısıyla ifade edilmeye çalışılmış ve bu noktada psikanaliz teorilerinin katkısı da devreye alınmıştır. Psikobiyografi ve din psikolojisi tarih boyunca sıkı bir ilişki sürdürmüştür. Öyle ki tarihte din büyükleri adına yazılmış olan eserlerin çoğu din psikologları tarafından ele alınmıştır.²²⁴

Din psikolojisinin bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmaya başladığı zamanlarda ilgi gösterilen bir alan olan psikobiyografik çalışmalar, ilerleyen zamanlarda popülerliğini koruyamamış ve aldığı bu rüzgârı sürdürmemiştir. Bu alanda yapılan çalışmaların kendi içindeki zorluklarının yanı sıra bir taraftan psikoloji ilminde davranışçılık ekolünün yükselmesi ve psikanalizin geri plana itilme çabası, öte yandan din psikolojisinin kendini var etmeye yönelik karşılaşmış olduğu süreçler, bu alanda yapılan çalışmaların hızının kesilmesinde oldukça etkili olmuştur. Ayrıca psikanalitik yöntem dışında örneğin Erikson'un psikanalitik yaklaşım bağlamında geliştirdiği psikososyal gelişim teorisi gibi farklı yöntemlerin de psikobiyografi yazımında devreye girmesi zaman almıştır.²²⁵

Öte yandan psikobiyografi alanında yapılan çalışmaların çıkmazlarından biri olarak bu çalışmalarda temel alınacak alternatif psikolojik ekollerin gelişim göstermemesi ve Türk din psikologlarının genel olarak psikanalitik kurama mesafeli durması, alanda iz bırakan çalışmaların kaleme alınmasını engelleyen parametrelerdendir.²²⁶

²²⁴ Karaca, "Din Psikolojisinde Psiko-biyografi Geleneği", s. 18-19.

²²⁵ A.e., s. 27.

²²⁶ A.e., s. 28.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN HAYATI VE SANATI

20. Yüzyılın fikir ve edebiyat alanında önde gelen isimler arasında Necip Fazıl Kısakürek'in ayrıcalıklı bir yeri vardır. Sanatkâr tarafı son elli yılın fikri, siyasi ve dini görüşlerinde, faaliyetlerinde oldukça tesirli olan Necip Fazıl, özellikle bu yönleri dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Necip Fazıl'ın ileri sürmüş olduğu fikirler, aslında tamamıyla yeni olmadığı gibi, bazı farklılıklarla bugün birçok yazarın fikirleriyle benzerlik göstermektedir. Necip Fazıl, özellikle İslami düşünce ve aksiyon alanında çok geniş satha yayılan önemini hala koruyup devam ettirmektedir.²²⁷

3.1. Kısakürekler Sülalesi

Necip Fazıl'ın soy kütüğünün dayandığı Kısakürekler, Dulkadiroğulları Beyliği'nin bir kolu olup Maraş'ın en eski yerli ailelerinden biridir. Nitekim Necip Fazıl, asalete dair hassasiyetinden dolayı yoğun çabalar neticesinde ailesinin 500 yıllık şeceresine ulaşmıştır.²²⁸ Adını bilebildiği ilk dedesi devrinde büyük şöhret sahibi, Maraş'ta şeyhülislamlık yapmış olan Mevlana Bektut Hazretleri'dir. Kısakürek'in babadan oğula nesep silsilesi şu şekildedir:²²⁹

Mevlana Bektut Hazretleri

İsmail Efendi

Abdullah Efendi

Es-Seyyid Hasan Efendi

Abdülkadir Efendi

²²⁷ M. Orhan Okay, **Necip Fazıl "Sıcak Yarada Kezzap"**, 3. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2018, s. 12.

²²⁸ Hüseyin Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, 4. bs., İstanbul, Hat Yayınevi, 2016, s. 16.

²²⁹ Ak, **Necip Fazıl ve Büyük Doğu**, s. 311.

Mehmed Efendi

El-Hacı İsmail Efendi

Mehmet Sadık Efendi

Ali Arif Efendi

Ahmed Necip Efendi

Mehmed Hilmi Bey

Fazıl Bey

Necip Fazıl

Yüzyıllar boyunca Kısakürek sülalesi, Maraş'ın sosyal tarihinde önemli bir yer edinmiş, ahalinin hürmet edip teveccüh gösterdiği sayılı ailelerden biridir. Sultan Abdülaziz zamanında Ahmed Necip Efendi'nin Maraş'ta müftü olarak görev yaptığı bilinmektedir. Şehirdeki ulemaların, kadıların ve müftülerin çoğu, bu köklü sülaleden yetişmiştir. Öte yandan halk arasında bir ihtilaf olduğu vakit, adil karar vermeleri ve herkesin itimat etmesi sebebiyle 'şeriata girmek' yerine 'Kısaküreklerle gitmek' deyimini yaygın bir tabir olarak kullanılmıştır.²³⁰

3.1.1. Dedesi

Bu noktada Necip Fazıl'ın kolektif şuur altına işleyen dinamikleri görebilmek adına büyük dedesi Ahmed Necip Efendi'den bahsedilmesi isabetli olacaktır. Ahmed Necip Efendi, din adamı ve kadı olarak Maraş'ta varlığını öteden beri sürdüren bir ailenin önde gelen temsilcilerindedir. Maraş müftüsü olarak sorumluluklarını gayet iyi bilen ve yaptığı işin bilincinde olan bir âlimdir, sonu kestirilemeyen husumetlerde hakemlik rolü daha ziyade ona düşmüştür. Ayrıca herkes onu, içinden çıkılması zor hukuki konuları bile halkın anlayabileceği şekilde basitleştirerek anlatan biri olarak tanımıştır. Temsil ettiği makamın hakkını vererek okuduğu hutbe ve vaazlarda,

²³⁰ Yorulmaz, *Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek*, s.17.

ümmetin birliğine ve milletin dirliğine sıklıkla vurgu yapmış, aslolanın millet ve ümmetin refahı olduğunu dile getirmiştir.²³¹

Ahmed Necip Efendi'nin oğlu Mehmed Hilmi Efendi ise; 15 Temmuz 1841 yılında Maraş'ta doğmuştur. Maraş medresesinde sarf, nahiv, mantık, edebiyat, bedi' ve beyan; Farsçadan *Hafız* divanı ve *Gülistan* okumuştur. Fıkıh, astronomi, coğrafya ve tarihe dair bazı kitapları mütalaa etmiş, mevcut kanun ve nizamlarla ilgili çalışmalarda bulunmuştur.²³²

Zamanın Halep Valisi Salim Paşa, Müftü Ahmed Necip Efendi'nin konağında misafir olduğunda oğlu Mehmed Hilmi'nin tavırları, bilgisi ve konuşmaları dikkatini çekmiş ve onu İstanbul'a götürmek istemiştir.²³³ Nitekim kabul edilen bu teklifin ardından, 1905'te Sultan Abdülhamid'e düzenlenen Yıldız Suikastı olayını açıklığa kavuşturmak için kurulan mahkemenin başkanlığına kadar giden bir süreç başlamıştır. Bu süreçte Halep Valisi Salim Paşa'nın kızı Zafer Hanım'la evlenen Mehmed Hilmi Efendi, edebiyata da meraklıdır. Dini ve sosyal ilimlere merak ve ilgiyle yaklaşmış, sohbet ortamlarında dikkatleri üzerine çekmiştir.²³⁴ O, 17 yaşına kadar Maraş'ta medresede okuyan, özel hocalardan ders alarak kendisini her alanda yetiştirmeye çalışmış bir devlet adamıdır. 1858 yılında Maraş eyaleti Maliye Kalemî'nde stajyer olarak çalışmaya başlamıştır. 1861'de Arazi İşleri Kitabeti'ne memur olarak girmiş ve kâtipliğe kadar yükselmiş, 1865 yılında 'Hacelik' rütbesini almıştır.²³⁵

Mecelle'nin hazırlanmasında da katkıları olan Mehmed Hilmi Bey'in son vazifesi ise İstanbul İstinaf Mahkemesi reisliği olmuştur. 26 Ocak 1901'de Fransız Hükümeti tarafından kendisine Legion d'honneur nişanı verilen Mehmed Hilmi Efendi, 9 Kasım 1909'da İstanbul Cinayet Mahkemesi ve İstinaf Reisliği'nden emekliye ayrılmıştır. 14 Nisan 1916'da Çemberlitaş'taki konağında vefat etmiştir.²³⁶

Mehmed Hilmi Bey, soyunun erkek temsilcilerine düşkün bir kimsedir. Necip Fazıl'ın tahsili ve gelişimi ile ziyadesiyle ilgilenen kişi ve onun en büyük hamisi

²³¹ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 18-21.

²³² Ak, **Necip Fazıl ve Büyük Doğu**, s. 313.

²³³ Necip Fazıl Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, 22. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2018, s. 43-44.

²³⁴ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 22-25.

²³⁵ **A.e.**, s. 22-25.

²³⁶ Ak, **Necip Fazıl ve Büyük Doğu**, s. 313.

olmuştur. Torununa özel ihtimam göstermekte ve onu ‘aklı evvelim’ diye çağırılmaktadır. Necip Fazıl, dedesinin bu iltifatlarına mazhar olacak işler yapmakta, örneğin dedesinin herhangi bir divandan okuduğu mısraları aynı ton ve ahenkle ezbere tekrar edebilmektedir.²³⁷ Büyükbabası ona hem muallimlik yapmış, hem de babasından çok daha fazla babalıkta bulunmuştur. Onun büyük adam olacağına kendini şartlandığı için şefkat kanatlarını gererek torununun yaramazlıklarına hep bir mazeret bulmuştur ve dedesinin bu tavrından cesaret alan Necip Fazıl da iyiden iyiye ayakları suya değmeyerek devamlı başlarda geziniyor olmuştur. Mehmed Hilmi Efendi diğer torunlarından esirgediği ilginin hepsini onda toplamıştır.²³⁸ Haksız olduğunu bildiği halde bile torununun üzülmelerini, sıkıntı çekmesini istememiştir. Necip Fazıl’ın gözü kara davranışlarında dedesinin hoşgörülü davranışının rolü çok büyüktür.

Dedesi öldüğünde, onun kendisi için önemini ve kapladığı yeri şöyle dile getirmiştir: “*Büyükbabam öldü. Olanca desteğim, koruyucum, kürkünün içinde barındırıcım, sema, toprak, güneş, dünya, Allah, Peygamber, bütün bir kâinat öğreticim. Büyükbabam... Öldü.*”²³⁹

3.1.2. Büyükkannesi

1859 Girit/Kandiye doğumlu Hatice Zafer Hanım, Ahmet Salim Paşa’nın kızıdır. Annesi Yetime Şükriye’dir. Necip Fazıl’ın Paris’e gittiği günler içerisinde 5 Ocak 1925’te vefat etmiştir.²⁴⁰ Zafer Hanım, bütün İstanbul’da dillere destan elmasları, ziyafetleri, armonik piyanosu ve çoğu batı dillerinden tercüme olan sepet sepet romanlarıyla tam bir Tanzimat devri Osmanlı hanımefendisidir.²⁴¹

Zafer Hanım, Sultan Abdülhamid devrinin en ekâbir sosyetesinin kadınlarından biridir. Sultan Abdülmecid’le başlayan alafrangalık çizgisini Osmanlı’nın son yıllarında bile sürdürmüştür. Öyle ki bu durum konuşmalarında, hal ve hareketlerinde de izlenmiştir. Bununla birlikte ilmiyeden yetişen ve soylu bir

²³⁷ Kısakürek, *Kafa Kâğıdı*, s. 84.

²³⁸ Yorulmaz, *Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek*, s. 41-44.

²³⁹ Kısakürek, *Kafa Kâğıdı*, s. 131.

²⁴⁰ Ak, *Necip Fazıl ve Büyük Doğu*, s. 313.

²⁴¹ Okay, *Necip Fazıl “Sıcak Yarada Kezzap”*, s. 16.

nesepten gelen eşi Mehmed Hilmi Efendi'nin de karakterinin gereği sergilediği alaturka yaşantısından hiç taviz vermeyip kendini korumakta ısrarlı tavrı aynı evde iki tezat kutbun manzarasını resmetmektedir:²⁴² “*Konakta büyükbabam, bütün özeniş ve değişmelere rağmen, saffetli ve Anadolu’lu kalma seciyesinden; cici annem de, kâbus çatılarının ördüğü büyük şehir kadınında, kararmış bir iç hayatın dışına fıskırttığı bunalma halinden birer mostra...*”²⁴³

Modern bir tarzda yaşamaya çalışıp Avrupalı sosyetik kadınlar gibi olmak istemiştir. Kendisine ‘babaanne’ denilmesini bile ihtiyarlık alameti saydığından dolayı ‘cicianne’ tabirine rıza göstermiştir. Sinirli, hep içi içini yiyen ve birtakım vehimlerle dolu olan bir hanımdır. Günün belli vakitlerinde aldığı ilaçları daima yanı başındadır. Dünyanın nimetlerinden ve yaşantısının şatafatından mutluymuş gibi görünse de aslında içinde fırtınalar koparak onu yiyip bitiren kuruntuları da yüklenip taşımıştır.²⁴⁴ Ölmekten de çok korkmuş ve bu korkusunun tezahürleriyle yangın ihtimaline karşı üçüncü kattaki yatak odasının penceresinden inmek üzere karyolasının altında saklı bir ip merdiven bulundurulması, yatağa boylu boyunca uzanamayıp belden yukarısı dik kalacak şekilde başını 4-5 yastığa dayaması, boğulma korkusundan vapura binmemesi gibi birtakım radikal tedbirler almıştır.²⁴⁵

Dışarıdan bakıldığında Mehmed Hilmi Efendi her şeye hâkim gibi görünürken konakta iç planda asıl söz sahibi kişi Zafer Hanım’dır. Her zaman dediğim dedik ve bildiğini okuyan otoriter yapısıyla etrafında tanınmış ve herkese bir paşa kızı olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Oğlu Abdülbaki Fazıl Bey’in yetim ve yoksul bir aile kızı olan Mediha Hanım’la evliliğine de çok sıcak bakmamış ancak ister istemez kabullenmek durumunda kalmıştır. Onun gönlünden, oğlunun güngörmüş sosyete arkadaşlarından birinin kızıyla evlenmesi geçmiştir.²⁴⁶

Torunu Necip Fazıl’la olan ilişkisinde ise Zafer Hanım onun yaramazlıklarından usanmış, haşarılıklarını durdurmaya çalışmıştır. Necip Fazıl ise büyükannesinin ne kadar zaafi sonuna kadar hücum etmekten çekinmemiştir. Onun

²⁴² Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 44.

²⁴³ Necip Fazıl Kısakürek, **O ve Ben**, 41. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2018, s. 14.

²⁴⁴ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 34.

²⁴⁵ Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 45; Kısakürek, **O ve Ben**, s. 14.

²⁴⁶ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 38.

haşarılığından bunalan büyükannesi Zafer Hanım, Necip Fazıl'ı meşgul edecek bir alan açmış ve onu kitapların dünyasıyla tanıştırmıştır.²⁴⁷ Büyükannesinden bahsederken Zafer Hanım'ın çaresizlik içinde onunla baş edemediğini ancak sonrasında bulduğu bir çareyle (romanların dünyasıyla Necip Fazıl'ı tanıştırmak) torununu nasıl dizginlediğini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Yüzünde hiçbir muhabbet ve halâvet çizgisi taşımayan, öfkелendiği demlerde de hâkim bir tavır tutamayan, sadece sinir buhranları yaşayan ve ecza dolabına koşan, bu sinir kumkuması, dışından muhteşem, içinden yufka ve kaba davranışlardan tiksintili hanımefendi bana zebundur. Sevdiği için değil, belki nefret ettiği, fakat mukabele çaresini bulamadığı için... Merak etmeyin; pek yakında beni, afyon yuttururcasına bir tedbirle uyuşturmayı ve bir kafes hayvanı haline getirmeyi bilecektir.”²⁴⁸

Zafer Hanım, eşinin vefatından sonraki dönemlerde kocaman konakta evin sahibesi olarak yalnız başına kalmıştır. Oğlu ve kendisi eski şatafatlı hayatlarına devam ederken bütün servetleri birkaç yıl içinde ellerinden çıkmıştır. Zafer Hanım, Cumhuriyet'in kurulduğu sıralarda elinde kalan Çemberlitaş'taki konağı da kaybetmiş, aile büyük bir maddi sıkıntı içine girmiştir. Nihayetinde Zafer Hanım bu tükenmişliğe dayanamamış ve 1925 yılının başlarında vefat etmiştir.²⁴⁹

3.1.3. Babası

Resmi memuriyet siciline göre 9 Temmuz 1889 yılında İstanbul'da doğan Abdülbaki Fazıl Bey, özel hocalardan sarf, nahiv, mantık, Fransızca, Rumca ve resim dersi almış, 24 Eylül 1909'da hukuk fakültesinden pekiyi derece ile mezun olmuştur.²⁵⁰ Fazıl Bey, Necip Fazıl doğduğunda henüz öğrencidir. Hukuk mektebini bitirince babasının yardımıyla önce Bursa'ya tayin edilmiş, bir süre sonra da İstanbul'a naklini yaptırıp oraya yerleşmiştir.²⁵¹

²⁴⁷ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 23-24.

²⁴⁸ Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 90-91.

²⁴⁹ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 78.

²⁵⁰ Ak, **Necip Fazıl ve Büyük Doğu**, s. 313.

²⁵¹ Osman Nuri Ekiz v.d., **Necip Fazıl Kısakürek**, İstanbul, Toket Yayınları, 2002, s. 7.

Çocukluk dönemi sonları, delikanlılık çağı başlarında konakta ‘Deli Fazıl’²⁵² olarak anılan Abdülbaki, zamanla akla gelmeyecek şımarıklıkların baş aktörü olmuş, ev ahalisinden haraç alacak kadar taşkın bir hale gelmiştir. İki kız çocuğundan sonra bir erkek evlada sahip olan Hilmi Efendi, Abdülbaki Fazıl adını koyduğu çocuğuna o denli düşkündür ki, bu durum zapt edilmesi zor, kırdığı kırdık, astığı astık canavar bir çocuk ortaya çıkarmıştır. Annesi Zafer Hanım ise oğlunun yaptığı taşkınlıklara ve azgınlıklara karşı çaresiz kalmış ve ona hükmetmeye aciz bir konumda bulunmaktadır. Nitekim evlenirse durulacağını düşünerek evlendirmek istemiştir. Ancak bu delişmen delikanlıya çevreden, tanıdıklardan, denk ailelerden kimse kızını vermeye razı olmamıştır. Zafer Hanım’ın akrabalarından birinin araya girmesiyle Girit muhacirlerinden temiz ve Müslüman bir ailenin kızı olan Mediha Hanım’la evlenmesi uygun görülmüştür.²⁵³ Bu evlilikten Necip Fazıl ve Selma dünyaya gelmiştir.

Abdülbaki Fazıl Bey, oğluna karşı çok kayıtsız ve duyarsız bir babadır. Hatta yalnızca oğluna değil, babası ve eşine karşı da son derece ilgisiz davranmıştır. Evladını yetiştirmek ve geleceğe hazırlamak gibi bir hasleti de olmamıştır. Necip Fazıl’ın yetiştirilmesini de konakta dedesi Mehmed Hilmi Bey üstlenmiştir. Bahriye Mektebi’nde üç ayda bir izne çıktığı için konak hayatını özleyen Necip Fazıl bazen babasına mektup yazmıştır. Konağa geldiği gün bu mektuplardan birini oğluna hatırlatan Abdülbaki Bey: “*Ne de güzel yazın ve üslubun varmış!*” demiştir. Bu, oğlunun her türlü maharetinden habersiz babasının evladı için sarf ettiği birkaç iltifattan biri olmuştur. O zamana kadar hayatı boyunca babasıyla enikonu konuşmuşluğu bir günlük kadar bile olmamıştır. Babasından şefkat görmeyen Necip Fazıl, ona karşı her zaman mesafeli olup unutmaya çalışmıştır. Soyundan geldiği bu adama hatıralarında çok az yer vermiştir.²⁵⁴ “*Bir isimden ibaret*”²⁵⁵ olarak gördüğü babasından bahsederken şu ifadeleri kullanmıştır:

“O, girdaplar çizen, her türlü nefis muhasebesine yabancı, ne yaptığını ve ne istediğini bilmez bir rüzgârdı; ve ne durgunlaşabildi, ne de kasırgalaşabildi, satıl üstü esip geçti...”

²⁵² Kısakürek, **O ve Ben**, s. 16.

²⁵³ Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 46-48.

²⁵⁴ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 98-99.

²⁵⁵ Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 94.

Babam, istidadına malik bulunduğu halde olamamanın, yerini alamamanın hazin ve içinden mahzun örneği...²⁵⁶

Necip Fazıl'ın, duruşu, davranışları ve söylemleriyle başlı başına bir ikon olarak yaşadığı topraklar ve ait olduğu kültür üzerinde iz bırakan kimliğe bürünmesinin altında yatan nedenlerden birinin de, babasının dünyaya bir iz bırakmadan ayrılmasına gösterdiği tepki olduğu savunulabilir. Hatta 'bu çocuk babasını da geçebilir' diyenlere nispetle babasıyla arasındaki farkı, babasının çocukluğunda çılgınca patlamaların kendisinde bulunan her şeyi karıştıran, her şeyin iç yüzünü arayan bir merak ve tecessüs halinde tezahür etmesiyle açıklamıştır.²⁵⁷

Dedesinin vefatından sonra, konağın dengeleri değişmeye başlamıştır. Abdülbaki Fazıl Bey, Kadıköy'de hâkimlik ve avukatlık yapmaya başladığı sıralarda Sarıyer'deki köşk, Büyükdere'deki yalı, Kapalıçarşı'daki dükkânları da ellerinden çıkmış, yalnızca Çemberlitaş'taki oturdukları konak kalmıştır. Abdülbaki Fazıl Bey, babasının ölümünden sonraki üç dört yıl içerisinde bütün mirası har vurup harman savurarak bitirmiştir.²⁵⁸

Oldukça enteresan ve ilgiye değer bir insan olan Abdülbaki Fazıl Bey, çok genç yaşta evlendiği Mediha Hanım'ı 1917 yılında boşamış ve sonrasında 28 Aralık 1918 yılında Fatma Nigar Hanım'la (Haydar Bey ve Hayriye Hanım'ın kızı) evlenmiştir. Bu evliliğinden Orhan adında bir çocuğu olmuştur. Aile içinden aktarılan bilgiye göre 1920 yılında müthiş karlı ve fırtınalı bir kış gecesinde Fatma Nigar hanımla sert bir tartışma sonunda evden ayrılan ve babası Mehmed Hilmi Efendi'nin Sarıyer'deki köşküne vasıta bulamadığı için yürüyerek giden Fazıl Bey, soğuk algınlığı yüzünden yatağa düşmüş ve bir daha kalkamamıştır. İstanbul Kadıköy Sulh hâkimiyken 17 Ekim 1921 tarihinde vefat etmiştir.²⁵⁹ Necip Fazıl, babasının ölümünü, Erzurum'da polis müdürü olan dayısının yanında kaldığı süre zarfında öğrenmiştir. Duydukları bu habere sadece biraz üzölmüşlerdir. Hatta annesi haberi duyduğunda oralı bile

²⁵⁶ A.e., s. 152.

²⁵⁷ A.e., s. 53.

²⁵⁸ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 78.

²⁵⁹ Ak, **Necip Fazıl ve Büyük Doğu**, s. 313-314.

olmamıştır. Necip Fazıl'ın gözünün önüne annesini boşayıp başkasıyla evlenmesi ve kendilerini yalnız bırakması gelmiştir.²⁶⁰

“Babam annemden ayrılmış ve başka bir kadın almıştır. Yeryüzünde yalnız çile çekmeye ve en genç çağından sonra bir daha erkek yüzü görmemeye mahkûm annem, küçük dayımın yanındadır.”²⁶¹

3.1.4. Annesi

“Annem, uzaklardan, uzaklardan, Akdeniz kıyılarından İstanbul'a hicret etmiş bir ailenin kızı. Babamla evlendiği zaman ondört – onbeş yaşlarında... Babam da onaltı – onyediydi...”²⁶²

Annesi Mediha Hanım, Giritli Abdülaziz Efendi'nin kızıdır. Osmanlı'nın 93 Harbi yenilgisinden sonra Girit'te başlayan Rum ayaklanması ve evlerin basılması olaylarından sonra Abdülaziz Efendi iki erkek evladını ve birkaç aylık olan kızını eşi Nefise Hanım'la birlikte bir gemiye apar topar bindirerek İstanbul'a göndermiştir. Birkaç ay sonra da Nefise Hanım'a, Abdülaziz Efendi'nin evlerinin bahçesindeki incir ağacına asılı olarak bulunduğu haberi ulaşmıştır.²⁶³ Dedesinin incir ağacında asılı bulunmasının, Fazıl'ın *Bir Adam Yaratmak* eserinde sözü geçen ve kahramanın babasının asılı olduğu incir ağacı ile bir bağlantısının olup olmadığı hususu soy sendromu bağlamında değerlendirilebilmekle beraber Necip Fazıl bilerek ya da bilmeyerek tahlillerinde bu ayrıntıya bir çapa atmıştır. Dedesinin kendisini astığı incir ağacı, kolektif bilinçaltı üzerinden Necip Fazıl'ın dünyasında yerini almış, *Bir Adam Yaratmak* eserindeki Hüsrev'in buhranlarına gelip düğümlenmiş ve muhtemeldir ki bu kertede çözüme kavuşturulmak istenmiştir. Eserdeki gibi, dede Abdülaziz Efendi'nin de neden böyle yaptığı meçhul durumdadır.

Mediha Hanım'ın tek kızı ve Necip Fazıl'ın kardeşi Selma, beklenmedik bir şekilde küçük yaşta vefat ettiğinde bu olay tüm aileyi etkilemiş ve o zamanlar çok genç

²⁶⁰ Yorulmaz, *Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek*, s. 98.

²⁶¹ Kısakürek, *O ve Ben*, s. 48.

²⁶² *A.e.*, s. 15-16.

²⁶³ Suat Ak, *Sistem Karşısında Gerçek Muhalefet*, İstanbul, Rasyo Yayınları, 2009, s. 249.

olan annesi, beyin humması ve ardından vereme yakalanmıştır. İsviçre'ye tedavi olmaya gönderilmiş ve İstanbul'a döndükten sonra havasının ona iyi geleceği düşünülerek Heybeliada'ya taşınmışlardır. Eğitimine burada devam eden Fazıl'ın dedesi ansızın vefat ettiğinde hasta annesiyle küçük bir kiralık eve taşınmışlardır.²⁶⁴ Necip Fazıl annesinin konaktaki durumunu şu ifadelerle anlatmıştır:

“Annem Mediha Hanım, okur-yazarlığı olmayan ve ne okuduğunu anlamadan Fazıl Bey'in koynuna atılan bir kadın... O, Salim Paşa kızı Zafer Hanımefendinin şanlı gelini değil, konağın hizmetçisi ve Fazıl Bey'in müsekkin ilacıdır. O kadar!... Konak, küçük beyin deli iradesine o kadar zebundur ki, o “götürün!” nârasını basar basmaz kadıncağızı uzaklaştırmak ve “getirin!” nârasında yakınlaştırmak üzere civarda bir ev tutmaya dek gidiliyor...”²⁶⁵

Bütün ümidi ve desteğini oğluna bağlamış bir ‘ırgat’ olan bu muhacir kızı, kayınvalidesine karşı hep eğik başlı ve hizmetçi gibi devamlı köşkün işleriyle meşgul olmuştur. Zaman zaman kocasının katlanılması zor yıldırımları nedeniyle “*Elin köşk ü sarayından bizim tandır başı yeğdir*” diyerek annesinin Aksaray'daki kulübesine gitmiş, kimi zaman da istemeyerek de olsa zorla konağa getirilmiştir.²⁶⁶

Dedesinin vefatının ardından babası Fazıl Bey'in annesini boşamasından sonra, Necip Fazıl Kasımpaşa taraflarında boynu bükük bir ev olarak tanımladığı anneannesinin evinde kalmaya başlamıştır. Kendisini köprü üstünde, eski püskü elbiseler içinde bulmuştur; artık baba tarafı kendisine kapalıdır. Kasımpaşa'daki evde, Giritli Abdülaziz Efendi'nin zamanında bir gemiye bindirerek İstanbul'a gönderdiği eşi Nefise Hanım ve küçük oğlu Mustafa Efendi oturmaktadır. Annesi Mediha Hanım da, tüm ümidini biricik oğluna, Necip Fazıl'a bağlamış olarak annesiyle abisinin yanındadır.²⁶⁷

“Anneme gelince, yirmi küsur yaşında babamdan dul kaldıktan sonra topyekûn küsen, bütün ömrü uğultulu konaktan başlayarak bir besleme halinde ezilmekle geçen, nihayet hastalanan, kurtulan, çocuğunu (beni) dişlerinde taşıyarak büyüten, bu defa da kendini

²⁶⁴ Ekiz v.d., **Necip Fazıl Kısakürek**, s. 9.

²⁶⁵ Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 48.

²⁶⁶ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 39.

²⁶⁷ Ak, **Necip Fazıl ve Büyük Doğu**, s. 23.

erkek kardeşlerinin hizmetinde harcayan, Müslümanlıkta ve derinlikte annesine eş büyük kadın, bazı şiirlerimden de tüttüğü gibi en büyük zaafim...”²⁶⁸

Necip Fazıl’ın baba kollarını ikinci planda tutarak ne aldım ondan aldım dediği²⁶⁹ ve “*Allahın, bende yarattığı birçok hususiyeti, annemin yolundan verdiği inaniyorum*”²⁷⁰ ifadeleriyle öncelediği annesi Mediha Hanım, annesinin kucağında İstanbul’a gelmiş ve çok küçük bir yaşta kayıtsız şartsız bir teslimiyet örneği olarak Fazıl Bey’le evlendirilmiş kendi halinde Müslüman bir kadındır. Yaşadıkları konakta mazlumluk hayatı sürmüş, erken yaşta dul kalmış ve geçirdiği ağır hastalıklara rağmen tüm ümidini tek evladına bağlamış halde 90 yaşına yakın yaşamış ve 10 Haziran 1977’de vefat etmiştir.²⁷¹

3.1.5. Kız Kardeşi Selma

Necip Fazıl’ın 6 Mayıs 1908 tarihinde Selma adında bir kız kardeşi dünyaya gelmiştir. 5-6 senelik hayatı içinde, duvarlara yapışık ve ortalarda ona buna engel olmaktan çekinen bir gölge halinde ve öleceği günü beklercesine yaşayan Selma, aile kanaatine göre doktor hatası nedeniyle küçük yaşta 17 Aralık 1913 yılında vefat etmiştir.²⁷²

Necip Fazıl’ı etkileyen iki ölümden biri dedesinin; diğeri ise, kız kardeşi Selma’nın ölümüdür. Selma altı, Necip Fazıl yedi yaşındayken onu kaybetmişlerdir. Ailede Selma’nın doğum sırasında doktor hatası nedeniyle bağırsaklarının delinmesi sonucu vefat ettiği anlatılmaktadır.²⁷³ Annesinin konaktaki kaderini devam ettirircesine mazlum haliyle abisinin gördüğü itibara eremeden ömrünü tamamlamıştır. Kız çocuk olmasından ötürü büyükbabasının gözünde de değeri düşüktür. Keza öleceği biliniyormuşçasına ona biçilen hayatı yaşamaktadır. Annesi, hakkını zorla alabilecek fitratta olmadığından dolayı kızı için de mücadele edememiştir. Selma, abisine alınan yeni kıyafetlere uzaktan bakmakta ve ‘besleme tavırlı’ haliyle bu

²⁶⁸ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 75-76.

²⁶⁹ Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 46.

²⁷⁰ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 76.

²⁷¹ Ak, **Necip Fazıl ve Büyük Doğu**, s. 315.

²⁷² **A.e.**, s. 315-316.

²⁷³ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 52.

duruma hiç ses çıkarmamaktadır.²⁷⁴ Necip Fazıl, onun razı olan bu halini gözleri üzerinden şöyle anlatmaktadır: “*Selma’nın gözleriyse, merhametle tevekkülün renklerini elâ bir bal damlasında toplamış, acıyan ve razı olan mâna yatağı...*”²⁷⁵

Selma, hep kendi köşesinde ve başkalarının onun elinden tutmasını bekleyerek yaşamıştır. Yıllar sonrasında “*Selma bende, çocukluğumun en derin ukdelerinden biri...*”²⁷⁶ diyerek derin hezeyanını dile getiren Necip Fazıl, kız kardeşini şu ifadelerle anlatmıştır:

“Kız olduğu için itibarda değildir ve konağın, sadece ezilmeye memur gelini annemden başka kimseden himaye görmemektedir. Selmacık ne büyük babasından alaka görür, ne de zaten hiçbir kimseyle alakası olmayan babasından, yani babamdan. O, evi dolduran dokuz çocuk içinde ağabeyi, yani ben, büyük küçük herkesin ensesinde boza pişirirken, minicik siyah önlüğü ile bir duvara yapışmış mahzun mahzun bakan ve önünden geçenleri rahatsız etmekten çekinen bir gölgeciğdir. Altı yaşında ölen Selma, bekleliğinden beri, daima duvarlara yapışmış ve ortalarda şuna buna engel olmaktan ürkmüş, beyazı damar damar görünen ela gözleriyle hep öleceği günü bekledi.”²⁷⁷

Selma’yla ilgili yaşadığı bir anısında ilk büyük vicdan azabından da bahsetmektedir. Aybaşında babasından aldığı bir lira çeyreğiyle Selma’nın karşısına dikilmiştir. Bir yandan iki parmağının arasında parlayan madeni parayı gösterip bir yandan da elimde ne var, diye sormuştur. Selma, elinde ısırılmış olduğu elmayı göstererek değiş tokuş yapmayı masum bir eda ile teklif etmiştir. Necip Fazıl lira çeyreğini uzatarak, elmayı kardeşinin elinden almıştır ve kızın, masum ve mesut bakışını seyretmiştir. Fakat bu hadise Necip Fazıl’a öylesine dokunmuş ve içine işlemiştir ki kız kardeşinin ölümünden yıllar sonra bile unutamamış, “*Niçin çil sarısı altını verdim de, elmayı da ona bırakmadım!?*” diyerek dövünüp durmuş ve bir ömür boyu hayıflanmıştır: ²⁷⁸ “*Niçin “O da senin olsun!” diyemedim. Hayatımın ilk büyük vicdan azabı budur.*”²⁷⁹

²⁷⁴ Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 81.

²⁷⁵ **A.e.**, s. 81.

²⁷⁶ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 15.

²⁷⁷ **A.e.**, s. 15.

²⁷⁸ Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 81-82.

²⁷⁹ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 34.

Kız kardeşi öldüğünde o güne kadar birlikte olduğu, oynadığı, kızdığı, zaman zaman saçlarından tutup ağlattığı küçük kızın birden yok olması, küçük Necip Fazıl'ın zihninde ilk ölüm şimşeginin çakmasına neden olmuştur. Artık ölümü gündemine almış ve bir daha da aklından çıkarmamıştır. Nitekim eserlerinde ölüm teması bir türlü peşini bırakmamıştır.²⁸⁰

3.2. Çocukluk Dönemi

Necip Fazıl Kısakürek, Dulkadiroğulları'na bağlı Maraşlı Kısakürekzade Mehmed Hilmi Efendi'nin tek evladı Abdülbaki Fazıl Bey ile Giritli Abdülaziz Efendi'nin tek kızı Mediha Hanım'ın evliliğinden doğan ilk çocuk olarak 26 Mayıs 1904 tarihinde İstanbul Çemberlitaş'ta büyük bir konakta dünyaya gelmiştir.²⁸¹ Yetişmesinde büyük rol sahibi olan dedesi, konağın reisi Maraşlı Kısakürekzade Hilmi Efendi'dir. Devletin yüksek kademelerinde görev yapmış olan dedesi, emekli olunca karısı, kızları, gelini ve torunlarını bu konağın çatısı altında toplamış ve büyük bir ataerkil aile yapısını İstanbul'da yaşatmaya devam etmiştir. Doğduğu konak, Necip Fazıl'ın hayatında derin izler bırakmıştır.²⁸²

Çocukluk yıllarında konağın etkileyici atmosferinde büyüyen Necip Fazıl'ın yakasını hastalıklar bir türlü bırakmamıştır. Bu dönemleri anarken alnında hala sirkeli soğuk bezleri hissettiğini dile getirmektedir:

“Bütün çocukluğum, ilk çocukluğum, hastalıkla geçti. On-on beş yaşıma kadar, bir çocuğun çekmesi mümkün ne kadar hastalık varsa hemen hepsini çektim. Kaç kere hayatımdan ümit kesilmiş ve ben, Allah öyle istediği için, her defasında kefeni yırtmışım...”²⁸³

Bu duruma bitmeyen merakı ve haşarılıkları da eklenince ele avuca sığmayan bir halde tüm konak ahalisinin ilgisini üzerinde toplamıştır:

²⁸⁰ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 54.

²⁸¹ Ak, **Necip Fazıl ve Büyük Doğu**, s. 309.

²⁸² Hasan Çebi, **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl Kısakürek'in Şiiri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s. 4.

²⁸³ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 19.

“Konağın tavanarası merdiveninden tâ birinci katın avlusuna kadar trabzanlar üzerinde kaymalar... Yaralı bir atın cılk etine pergelle dokunup ondan muhteşem bir tekme yiyerek yerde yuvarlanmalar... Çamura bulanmış bir sürü cam kırığını bir kova içinde arabacının başına geçirmeler... Zafer Hanımefendinin ne kadar zaafî varsa onlara hücum etmeler, onun armonikli piyanosunu avaz avaz bağirtmalar, ilâçlarını birbirine katmalar, kitaplarını altüst etmeler, kilerlerini boşaltmalar... Neler, neler? Öbür çocuklar da, Selmacığım müstesna, hep maiyetimdeler...”²⁸⁴

“İstanbul’a gelen ilk otomobillerden birini babama aldılar... İki yaşında mıyım, üç yaşında mıyım bilemiyorum; orada kimsenin bulunmadığı bir ân arabaya yaklaşip tekerleği çevirmeye başlıyorum. Lastiğinin üstünde pünez başları gibi küçük demir pullar bulunan tekerlek alınma çarpıyor ve ben kanlar içinde yere seriliyorum... Yaranın izi hâlâ alnımda...”²⁸⁵

Nihayet bu haşarılıklarını dizginlemek için büyükannesi Zafer Hanım’ın bulduğu bir çare olarak kendi deyimiyle “*ruhunu kamaştırmak, uyuşturmak için müthiş bir (narkoz) uyutucu*”²⁸⁶ keşfedilmiş ve dört-beş yaşlarında okumayı öğrenen Necip Fazıl, romanların bir çocuk için oldukça büyümlü atmosferiyle tanıştırılmıştır.

3.3. Eğitim Hayatı

Tahsil hayatı, çok küçük yaşlardayken mahalle mektebinde başlamıştır. Dedesinin Büyükdere’deki yalısında oturduğu sırada ilk başladığı mektep, Mehmed Emin Efendi adındaki bir hocanın başında bulunduğu mahalle mektebidir. Kısa bir süre sonra da büyük babasının Fransız hükümetinden aldığı Lejyon donör nişanına gösterilen hürmetle Gedikpaşa’daki Fransız Mektebi’ne kaydedilmiştir. “*Fakat bu mektepte yapamadım*”²⁸⁷ diyen şair, oradan Amerikan Koleji’ne geçmiştir. Amerikan Koleji’ne başladığında 9 yaşına yeni girmiştir. Burada çocuklar arasında bir efe olarak mesut ve bahtiyardır. Konuşmalarıyla arkadaşları arasında tartışmasız bir lider konumunda görülür. Hatta zaman zaman akranlarını, kuvvet gösterisi yapıp korkutarak gözdağı verdiği de olmuştur. Okuldan kaytarmaları, tek başına gezip tozmaları ve nihayetinde tatil olduğunu söyleyip okula gitmeyerek uydurduğu yalanın okul yönetimince yakalanması sonucunda kısa bir süre sonra yine konağa yakın muhitte

²⁸⁴ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 23.

²⁸⁵ Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 53.

²⁸⁶ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 24.

²⁸⁷ **A.e.**, s. 29.

olan Büyük Reşit Paşa Numune Mektebi'nde ve orada da fazla dikiş tutturamayıp ayrılması sonucu Rehber-i İttihat Okulu'nda eğitimini sürdürmüştür. Rehber-i İttihat Mektebi'nde okurken ailesine karşı o denli bir özlem duymuş, yalnızlık ve bu yalnızlığın verdiği ürperti canına tak etmiş, annesini ilk defa o kadar özlemiştir ki, konağa gitmek üzere çıktığı zaman bir daha dönmek için plan yapmış ve niyetine ulaşmıştır.²⁸⁸

Annesi, kız kardeşi Selma'nın ölümü üzerine çok üzülp vereme yakalanması sonucu İsviçre'de tedaviye gönderilmiş, İstanbul'a döndüğünde de Heybeliada'nın havasının iyi geleceği düşünülerek burada küçük bir ev tutulmuştur ve ana-oğul burada ikamet etmeye başlamıştır. Necip Fazıl, Heybeliada Numune Mektebi'ni bitirdikten sonra kılık kıyafetleri ve intizamlarıyla onu oldukça etkileyen Bahriye Mektebi'ndekilerin arasına katılmak için can atmıştır.²⁸⁹ Bahriye Mektebi'nin açtığı imtihanlara girdikten sonra, binanın koridorlarında kazananların listesi asılmıştır. Kendi adı listenin üst sıralarında Abdülbaki Fazıl oğlu Ahmed Necib yerine kısaca 'Necip Fazıl' olarak yazılmıştır. Ahmed Necib, sehven yazılan ve hem Maraş'taki müftü olan dedesinin, hem de babasının adını taşıyan Necip Fazıl ismini ömrünün sonuna kadar kullanmıştır.²⁹⁰

Hayatının dönüm noktası olan Bahriye Mektebi, Necip Fazıl'ın sanat hayatının başlangıcıdır. "*Ne oldumsa bu mektepte oldum*"²⁹¹ dediği Bahriye Mektebi'nde lakabı şairdir.²⁹² Burada onun ilk keşfeden edebiyat hocası Hamdullah Suphi olmuştur. Akli fikri sanatkârlıkta, şiir ve felsefede olduğu için hocalarıyla tartışmaya bu yaşlarda girmiştir. Yaşından beklenmeyen şiir ve denemeleri kaleme almaya başlamıştır. Henüz o yaşlarda dil ve üslup sahibi olmaya başlamıştır. Bu mektepte *Nihal* isimli tek nüshalık bir dergi bile çıkarmıştır.²⁹³

1920 yılında Bahriye Mektebi'nde son sınıftayken, liseyi bir an önce bitirip Darülfunun'da okumak isteyen Necip Fazıl, tahsil hayatına bir sene ara vermiştir.

²⁸⁸ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 56-60.

²⁸⁹ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 36-37.

²⁹⁰ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 73-74.

²⁹¹ Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 135.

²⁹² Kısakürek, **O ve Ben**, s. 46.

²⁹³ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 75-80.

Anadolu'nun hemen her yerinde savaşın tüm harareti sürmektedir ve böyle bir zamanda savaş ortamından bir süre uzak kalmak istemiştir. Memleketi saran fakirlik ve küçük dayısının maaşının da yetmemesi sonucunda annesi ve anneannesiyle birlikte Erzurum'da polis müdürü olan büyük dayısının yanına gitmek zorunda kalmışlardır.²⁹⁴

Yaklaşık bir yıl kadar Erzurum'da kaldıktan sonra ailece tekrar İstanbul'a geri dönmüşler ve küçük dayısının evine yerleşmişlerdir. Necip Fazıl, Darülfünun'da felsefe eğitimi almak için girdiği imtihanı parlak bir şekilde kazanmış ve o yıl belki de üniversitenin en küçük talebesi olarak kayıt yaptırmıştır. İlk yazdığı şiirlerini, o zamanlar Darülfünun'u yeni bitirmiş ve burada kütüphane memuru olan, daha sonraki yıllarda da ilişkilerinin devam edeceği geleceğin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e okumakta, o da Necip Fazıl'ın bu şiirlerini çok beğenmektedir.²⁹⁵

1924 yılında Maarif Vekâleti Cumhuriyet döneminde ilk olarak lise ve üniversite mezunları arasından Avrupa'ya eğitime gönderilecek gençleri tespit etmek amacıyla bir imtihan açmıştır. Necip Fazıl, Darülfünun son sınıflarındayken yapılan bu imtihana girerek en iyi derece ile kazanmış ve Paris'te eğitim hakkını elde etmiştir.²⁹⁶ Darülfünun'da son sınıfta girmiş olduğu bu imtihanı kazanınca sınıftan ayrılıp tamamlamış kabul edilmiş ve 1925 yılı Ocak ayında aynı dönemde yurtdışına gidecek öğrencilerle birlikte yola çıkmıştır. O günlerin gazetelerinde Batı'ya gönderilen bu öğrenci topluluğu önemli bir yer tutmaktadır. Bu küçük kabileye, Batı'da gelişmekte olan ilim ve fenni memlekete getirecek bilim ve sanat adamları gözüyle bakılmıştır.²⁹⁷

Necip Fazıl, yurtdışına uzanan bu eğitim süreciyle ilgili olarak *İdeolocya Örgüsü* adlı kitabında özel bir bölüm ayırmış ve eleştirel bir şekilde sunulan tablonun aksini yalın bir şekilde resmetmiştir:

“...Bizde Avrupaya gönderilen talebe, ona körü körüne hayran kul ve köleler ve ondan ilim devşirme yerine onun bütün fesat dolaşlarına peşinen düşmeye hazır “cepte keklik”ler mahiyetinde kalmıştır. Bu biçare keklikleri, fuhuş, kumar, içki, başıboşluk, şüphe, inkâr ve her türlü ruhî tereddidi ocağında kızartıp helmeleştirilen Avrupalı da, onlara kendi müspet ilimlerinden sadece basit reçete ve umumî (bandrol) bilgili hafif bir cilâ

²⁹⁴ Yorulmaz, *Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek*, s. 87, 103.

²⁹⁵ Kısakürek, *O ve Ben*, s. 51-52.

²⁹⁶ Ekiz vd., *Necip Fazıl Kısakürek*, s. 12.

²⁹⁷ Yorulmaz, *Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek*, s. 120.

çektikten sonra, kendilerini vatanları hesabına değil de, vatanlarına ihanete memur birer Garplılık (ajan)ı sıfatıyla geldikleri yere iade buyurmuştur.”²⁹⁸

Paris’in sanat çevrelerinde yer yer boy gösterse de bu şehrin eğlence hayatı onun çok daha fazla ilgisini çekmiştir ve burada bohem bir hayat yaşamaya başlayıp kumar bağımlılığına tutulmuştur:

“Bütün bir mevsim, Paris’te gündüz ışığını görmedim. Paris’te gündüz nasıldır; haberim olmadı. Gün doğarken yatıyor, gecenin başlangıcında da hafakanlarla yatağımdan fırlayıp kulübe koşuyordum...

Parası olmadığı zaman yine kulüpte, herhangi bir oyuncunun arkasına geçip kendisini onun yerine koyuyor, onun kazancıyla seviniyor, kaybıyla üzültüyor, yani bir yabancıda fani oluyor. “Fena fil kumar-kumarda fâni olmak” demeli bu hale... Halbuki o fani olmanın kimde ve nasıl olduğunu, belki klişe şeklinde, fakat bilenlerden...”²⁹⁹

Hükümetin, tüm bu yaşananların haberini aldıktan sonra tahsisatını kesmesi sonucunda, geri dönüş parasını dahi kumara yatıran Necip Fazıl, perişan bir vaziyette kendisini Marsilya’dan dönüş vapuruna atmıştır. İstanbul’a geldiğinde de bu hayat tarzını sürdürmeye devam etmiştir. Üniversiteye geri dönemediği için geçim yolu olarak banka memuriyetine, bohem hayatını sürdürebilmek için de Babıâli’ye yönelmiştir.³⁰⁰

Coşkulu, güçlü bir kalem ve söz sahibi olarak otuzlu yaşları itibarıyla ideolojisinde başlayan dönüşümlerle, kendi döneminin yazarlarından ayrışmaya başlamıştır. İlk şiiri 18 yaşındayken *Yeni Mecmua*’da yayımlanan Necip Fazıl, 23 yaşında tüm sanat çevrelerinde dehası kabul edilip Kaldırımlar Şairi olarak ünlemiştir.³⁰¹ İçinde yetişmiş olduğu çevreye iktibasla 1934’e kadar hep ‘Genç Şair’, 1934-1943 yılları arasında ideolojik dil çerçevesinde ‘Mistik Şair’ ve 1943’ten sonrasında ise Fikret Adil’in isimlendirmesiyle ‘Sabık Şair’ olarak anılmıştır.³⁰²

²⁹⁸ Necip Fazıl Kısakürek, **İdeolocya Örgüsü**, 14. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2017, s. 357.

²⁹⁹ Necip Fazıl Kısakürek, **Bâbıâli**, 8. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1999, s. 29.

³⁰⁰ Ahmet Alperen, “Necip Fazıl Kısakürek’in Sanatı”, **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl**, Ed. Hasan Tanrıku, Ankara, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 1994, s. 32.

³⁰¹ **A.e.**, s. 44.

³⁰² Kısakürek, **Bâbıâli**, s. 23.

3.4. Fikriyatı Bağlamında Yaşam Dönemleri

Hayat hikâyesini anlattığı *O ve Ben* adlı eserinde yaşamını üç dönemde incelemiştir. Abdülhakim Arvasî ile olan münasebetlerini miyar edinerek onu tanıyuncaya kadar (1904-1934), tanıdıktan sonra (1934-1943) ve o günden beri (1943-1983) olmak üzere bir tasnif yapmıştır.³⁰³

3.4.1. Arayış Dönemi

1904-1934 yılları arasına tekabül eden ‘tanıyuncaya kadar’ dönemi, Necip Fazıl’ın arayış dönemidir. İlk metafizik sorgulamaları, madde ötesi düşünceleri ve arayışları Bahriye Mektebi’nde başlamış, atılmayan, sökülme, kovulmayan hayaller yıldırım gibi kalbine inmiştir. Necip Fazıl için Bahriye Mektebi, içindeki tüm ahenkleriyle adeta bir ayna olmuş ve ona onu gösteren çerçeve mahiyetinde bir zemin oluşturmuştur. İçindeki vehimlerin adını tam koyamazken, tasavvufu ilk teması edebiyat hocası İbrahim Aşki’nin yol göstermesiyle başlamıştır. Onun verdiği kitapları okurken bir şey anlayamamış fakat tasavvuf hakkında zihninde bir ölçü olmadığını da farkına varmıştır.³⁰⁴ O, henüz gözleri kapalı halde hayranlık aşamasındadır:

“Geceleri erken saatte uzandığımız yatakta, yatsı ezanı okunurken elimle başımı örtüyor ve dua ediyorum:

-Allah’ım, bana yolumu göster!”³⁰⁵

Kaldırımlar şairi olarak anılarak meşhur olduğu zamanlarda, kalabalıklar içinde bile hakikatte onu tatmin edecek olan gerçeği arayış ve bunun getirdiği yalnızlık içerisinde olduğu dönemdedir. *Örümcek Ağı* ve *Kaldırımlar* şiirleri, otuzlu yaşına kadar devam eden bu arayış halinin tezahürüdür. Bilhassa Paris’te yaşadığı zaman diliminden itibaren otuz yaşına kadar olan süreç, dipsiz bir kuyuda ayrılığın ve kavuşamamanın ıstırapıyla kıvranan ve bu dehlizlerde aydınlık ve ruhi doyuma ulaşma yolları arayan bir aydının entelektüel krizinin ilk basamağıdır. Fakat ayrı düştüğü ve

³⁰³ Kısakürek, *O ve Ben*, s. 7, 85, 221.

³⁰⁴ Kısakürek, *Kafa Kâğıdı*, s. 152-157.

³⁰⁵ *A.e.*, s. 157.

kavuşamadığı şeyin, Müslüman hüviyeti ve İslam irfanı olduğu bilgisine de haizdir. Bu nedenle de açıldığı mekâna bakmaksızın ‘Büyük Kapı’nın arayışındadır. Bir yandan ruhu mana ve hakikat hasreti ile yanarken, bedeni ayrı âlemlerde dolanan, iç ve dış âleminde tüm adımlarının yankılarını her zerresiyle hissedip yaşayan ve tüm bu zıtlıkların gölgesinde Müslüman kimliğine sahip olmanın acısıyla savrulup duran tatminsiz bir ruh hali egemendir.³⁰⁶

“Tam otuz yıl saatim işlemiş, ben durmuşum;
Gökyüzünden habersiz, uçurtma uçurmuşum...”³⁰⁷

Yaşamına dair ilk muhasebeyi yaparken çocukluk yıllarında konakta yaşadığı duygu karmaşalarından ve melankoliden başlayarak merak ve arayış duygusuyla devam edip otuz yaşına değin geçen süreyi şu cümlelerle gözler önüne sermiştir:

“O güne kadar muhasebem, her unsuriyle hassasiyetimi gıcıklayan koca bir konak, her ferdinin nereden gelip nereye gittiğini bilmediği uğultulu bir cereyan içinde, her ân iniltilele açılıp örtülen mırıltılı kapılar arasında ve bütün bir ses, renk ve şekil cümbüşü ortasında, beş hassemin sınırını tirmalayıcı ve ilerisini araştırmacı derin bir (melankoli) duygusundan ibaret... Bana konaktaki çocukluğumdan kalan ve ilerideki basamaklarda gittikçe kıvamlanan bu hassasiyet, sonunda, Büyük Veli’nin eşiğine yüz süreceğim âna kadar-otuzuma yaklaşınca dek- mücerret, müphem, formülleşmemiş ve sisteme girmemiş, hayat üstü bir hayat, ideal hayat hasretinin, kulaklarıma devamlı fisiltısını akıttı. Oniki yaşımdan yirmi küsur, hattâ otuz yaşıma kadar süren, güya kendime gelme, billurlaşma ve şahsiyetlenme çığırımında, şu veya bu bahanenin çarkına tutulmuş, döner, döner ve kendimi hep günübirlik bahanelerin hasis kadrosunda belirtmeye çabalarken, bu fisiltıyı; seslerin, renklerin, şekillerin ve mesafelerin ötesindeki hakikatten çakıntılar bırakıp geçen bu fisiltıyı hiç kaybetmedim. Madde içi hayatta perende üstüne perende atarken, madde ötesi hayatın, ruhumda daima ihtarcısına, gözü uyku tutmaz nöbetçisine rastlıyor; arada bir bu nöbetçinin selâmını alıp yine beni sürükleyen çarklara takılıyor, ona:

-Haydi, beni nereye götüreceksen götür, kimse teslim edeceksen et!
Diyemiyordum. Otuz yaşıma kadar da muhasebem budur.”³⁰⁸

Hakikatin peşinde koşan ve huzur bulamayan ruhunu, sakin bir limana demirleme gayretiyle yanan Necip Fazıl’ın en büyük gayesi, ruhu tatmin olmuş bir

³⁰⁶ İbrahim Baz, “Necip Fazıl Kısakürek ve Büyük Doğu Düşüncesi”, **Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni**, Ed. Bayram Ali Çetinkaya, C. X, İstanbul, İnsan Yayınları, 2015, s. 388-389.

³⁰⁷ Necip Fazıl Kısakürek, **Çile**, 79. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2014, s. 35.

³⁰⁸ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 38.

Necip Fazıl yaratmaktır. Konakta el üstünde tutulduğu zamanlardan sanat çevrelerinde parmakla gösterildiği devirlere değin şımartılmış ve nümayişle gösterilmiş olmanın neticesinde yüksek bir özgüvene ve ‘ben’ duygusuna sahip olmuş olsa da, içinde coşan bir anlam ve mavera arayışı her zaman canlı kalmıştır. İşte bu devrede Abdülhakim Arvasî ile tanışmış olması, onun ruhunda Mevlana ve Şems karşılaşması kadar derin ve büyük bir tesir bırakmıştır.³⁰⁹

3.4.2. Adanış ve Çile Yılları

1934-1943 yılları arasında ‘tanıdıktan sonra’ olarak isimlendirdiği dönem, onun için aradığını bir anda bulduğu ve tüm dünyasının yerle bir olduğu manevi bir çile ve olgunlaşma dönemidir. Çocukluk yıllarından beri ruhunu tatmin edip sakinleştirecek ve sükûnete ulaştıracak bir arayış içerisinde olan Necip Fazıl, önünde set gibi dikilen perdenin ötesine bir mürşidin nazarı ile geçebildiğini ifade etmiştir:³¹⁰

“ Bana, yakan gözlerle, bir kerecik baktınız;
Ruhuma, büyük bir temel çivisini çaktınız!”³¹¹

Yaşamında bir düzen olması adına 1925 yılında bir bankada işe girmiş ve 1938’in son aylarına kadar bankacı olarak çalışmıştır. 5 Ağustos 1929’da işe başladığı İş Bankası’nda on yıl süreyle çeşitli vazifelerde çalışmış, müfettişliğe kadar yükselmiş fakat ani bir kararla 10 Ekim 1938 yılında istifa etmiştir. Meslek içinde rahata kavuştuğu bir dönemde olmasına rağmen bu durum onu tatmin etmemiştir.³¹² Yine bu dönemde Babanzâdelerden Neslihan Hanım’la evlenmiştir. Bu evlilikten Mehmet, Ömer, Ayşe, Osman ve Zeynep adlı çocukları dünyaya gelecektir.

1934’te Abdülhakim Arvasî ile Beyoğlu Ağa Camii’ndeki karşılaşmaları ve sonrasında hazretin davetiyle Eyüp’te Kaşgari Dergâhı’nda başlayan ve on yıl kadar süren görüşmeleri bir dönüm noktası oluşturmuş ve Necip Fazıl, bu tanışmanın

³⁰⁹ Baz, “Necip Fazıl Kısakürek ve Büyük Doğu Düşüncesi”, s. 390.

³¹⁰ A.e., s. 391.

³¹¹ Kısakürek, Çile, s. 77.

³¹² Ak, Necip Fazıl ve Büyük Doğu, s. 26.

kendisinde yarattığı tesiri en kısa ifadeyle şöyle özetlemiştir: “*Her şeyi o türlü kaybettim ki Allah’ı kazandım.*”³¹³

Etrafında onu yücelten ve sanatına övgüler düzen sanatkar çevresi, Necip Fazıl’ın dini dönüşümü sonrası keskin dönüşler yaparak yollarını ayırmışlardır. O, ideolojisinin değişmesinden evvel kendisine gösterilen nümayişleri ve övgüleri birer teneke madalyaya benzeterek çevresiyle olan ayrışmayı şu sözlerle dile getirmiştir:

“... Bunları niçin ortaya döküyorum, biliyor musunuz; bunları, bu teneke madalyaları?... Ben, O Tepenin rüzgârını aldıktan ve Müslümanlığımı bayraklaştırdıktan sonra, bu insanlardan bir ikisi müstesna, hemen hepsi ve daha niceleri benden yüz çevirdi ve beni, “Sanatına kıyan adam” diye yaftaladı da ondan.”³¹⁴

Necip Fazıl’ın Arvasî ile tanışması, hayatında bir devrim etkisi oluşturarak fikir ve sanat dünyasını tümüyle dönüştüren manevi bir iklim yaratmıştır. Bu tanışıklıkla beraber kendisini tatmin etmeyen duygu ve düşüncelerden adım adım uzaklaşmaya başlamış ve yaşadığı sosyal çevreden el çekerek şeyhinin dünyasına adım atmıştır. Fakat bu ani ve köklü değişim ve dönüşümle birlikte zihninde cevap bekleyen birçok soru onda bir huzursuzluk hali oluşturmuş ve bir doğum sancısı gibi eserlerinde tezahürlerini göstermiştir. Bu yeni hayatının ilk zamanlarında bir yıl kadar süren bir buhran yaşamış, geceleri uykusuzluk ve pişmanlık içinde geçmiştir.³¹⁵ “*Tek tek sökülen uzuvları yeni baştan ve yenileriyle değiştirilerek oturtulmuş gibidir.*”³¹⁶ Bu geçiş sürecinde daha önceki yaşamına dair kendini kınamaları ve pişmanlığı bir ömür boyu sürmüştür:

“Kadını, kumarı, içkisi;(bohem) hayatı, şüpheli felsefesi, sar’a nöbetleri içinde sanatı; çözmeye çalıştıkça dolaşan ve büsbütün düğümlenen meseleleriyle Paris... Her türlü madde âlayışı ve nefsanî saadet cümbüşü içinde, hissi iptal edilmiş ruhun ilk bakışta ağrı ve sızı göstermeyen kıvranışlarına yataklık, hüsrân beldesi... Kâbus şehrindeki hayatımı anlatmaya hicabım ve İslâmî edebim mânidir.”³¹⁷

³¹³ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 104.

³¹⁴ **A.e.**, s. 68.

³¹⁵ Baz, “Necip Fazıl Kısakürek ve Büyük Doğu Düşüncesi”, s. 391-393.

³¹⁶ Kısakürek, **Bâbîâli**, s. 189.

³¹⁷ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 63-64.

Necip Fazıl, adanış ve çile yılları içerisinde hocasının uhdesinde büyük dönüşümler geçirerek din, siyaset, sanat, fikir, kültür ve medeniyet bilinci oluşturmuş ve 1943 yılında bir yandan ‘güneşim’ dediği hocasını kaybetmiş, diğer yandan da hocasından aldığı ışığı yayma niyetini duyururcasına, ışığın Doğu’dan yükseleceğine işaret ederek *Büyük Doğu* dergisinin ilk sayısını çıkarmıştır. Artık hocasının nezaretinde çilesini çektikten sonra fildişi kulesinden inip halka ulaşım karışarak orada büyüme çabasına girişmiştir.³¹⁸

3.4.3. Aksiyon Yılları

1943-1983 yılları arasında ‘o günden beri’ olarak ifade ettiği ve hayatının sonun değin sürecek olan dönem; hocasının vefatı, neredeyse on yıla tekabül eden çileyi tamamlayarak tasavvufi boyutta halvetten celvete çıkması ve *Büyük Doğu*’nun ilk baskısının yayımlanmasıyla başlayıp İslam’ı bir hayat düsturu ve ideoloji olarak savunup ortaya koymaya çalıştığı aksiyon dönemidir.³¹⁹

1943 yılına geldiğinde tek kişilik bir ordu gücünde giriştiği mücadelenin tüm satırlarında görev alan bir savaşçı haline erişmiştir. Bu tarihten sonra artık yönünü netleştirip keskinleştirmiş ve tarafını keskin ifadelerle ortaya koymuştur. Bireysel boyutta yaşadığı çile ve hesaplaşmayı, bundan sonrasında toplumsal boyuta yaymıştır. İslam âleminin geri kalmışlığının acı ve sancısını Anadolu topraklarının tüm satırlarında duyumsamıştır. Necip Fazıl, bu coğrafyanın insanının, üstündeki ölü toprağını atıp küllerinden yeniden doğmasını, kendi derinliğine inerek anlam arayışını özündeki değerler üzerinden inşa etmesini ve fikren aydınlanmasını kendisi adına en büyük dava olarak görmüştür. Bu dirilişin gerçekleşmesi ve öze dönüşün tekâmül etmesi için aksiyoner bir kimlik ve fiili planda hamlelerle yaşamının sonuna dek zihnini zorlamış, bu yükün çilesini çekmiş ve fikir ve duygu dünyasını Anadolu topraklarında il, ilçe ve beldelerde verdiği konferanslarla aktarmaya çalışmıştır. Edindiği İslamcı kimlik üzerinden şekillenen sosyal çevrede, büyük bir kısmı gençlerden olmak üzere her yaş grubundan seveni ve yol arkadaşları olmuştur.³²⁰

³¹⁸ Baz, “Necip Fazıl Kısakürek ve Büyük Doğu Düşüncesi”, s. 394.

³¹⁹ A.e., s. 387.

³²⁰ A.e., s. 397.

1950 yılında Büyük Doğu Cemiyeti'ni kurmuş, ilk şubelerini Kayseri'de açmıştır. Daha sonra Tavşanlı, Kütahya, Afyon, Soma, Malatya, Diyarbakır şubeleri de açılmıştır ve artık Necip Fazıl, Anadolu'ya uzanmıştır. 1951 yılında Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da öldürülmesinde azmettirici olma suçundan dolayı hapse girmiştir. Bu dönem, Adnan Menderes'i desteklediği dönemdir. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra Büyük Doğu kapatılmış ve Necip Fazıl Toptaşı Cezaevi'ne girmiştir. Cezaevinden çıktıktan sonra 1960'lı yıllar boyunca Büyük Doğu Fikir Kulübü'nü örgütlemek adına Anadolu'nun birçok şehrinde sayısız konferanslar serisi düzenlemiştir. 1973 yılında Büyük Doğu Yayınlarını kurarak *Es-selâm* adlı eseriyle yayın hayatına başlamıştır. Aynı yıl içerisinde Hac vazifesini de gerçekleştirmiştir.³²¹

1975 yılında Milli Türk Talebe Birliği, Necip Fazıl için Sanat Hayatının 50. Yılı Jübilesi'ni tertiplemiştir. 1977'de şiirlerini TRT'de okumuş, *Bir Adam Yaratmak* adlı eseri TRT tarafından film olarak çekilmiştir. 1980 yılında Türk Edebiyatı Vakfı tarafından, doğumunun 75. yılı münasebetiyle düzenlenen gecede 'Sultanu-ş-Şuara' ilan edilmiştir. Aynı yıl, Kültür Bakanlığı tarafından Kültür Bakanlığı Büyük Ödülü'ne layık görülmüştür. 1980-1981 yılları arasında tamamladığı *İman ve İslâm Atlası* isimli ilmi halise, ona fikir alanında Milli Kültür Vakfı Armağanı'nı kazandırmıştır.³²²

Bir fikir ve dava adamı olarak yaşamını sürdürmüş olan Necip Fazıl, 25 Mayıs 1983 yılında Erenköy'deki evinde hayata gözlerini yummuştur. Kabri, Eyüp Mezarlığı'nda şeyhi Abdülhakim Arvasî'nin de hocalık yapmış olduğu 'Kâşgari' tekkesine çıkan yol üzerindedir.

3.5. Yayın Hayatı

Üniversite sıralarında okurken edebiyat ve düşünce dergileriyle tanışmıştır. Necip Fazıl'ın yayın ve sanat hayatına girişi, 1923 yılında *Yeni Mecmua*'daki şiirleriyle başlamıştır.³²³ 19 yaşında üniversite ikinci sınıfta okurken bir gün eline şiir

³²¹ A.e., s. 395-396.

³²² Aslıhan Haznedaroğlu, "Necip Fazıl Kısakürek'in Tiyatro Eserlerinde Tarih", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 50-51.

³²³ Okay, Necip Fazıl "Sıcak Yarada Kezzap", s. 19.

deFTERini alarak yazılarını ilgiyle takip ettiği Yakup Kadri'nin *İkdam*'daki idarehanesine gitmiştir. İlk ilgi göstermeyip sohbet etmeyen Yakup Kadri, bu genç şairin şiirlerinden oldukça etkilenmiş, sergilediği muameleden dolayı mahcup olmuş ve sürpriz yaparak bir şiirini dergide yayımlamaya karar vermiştir. Yayımlanan şiirlerde Yunus Emre ve Hacı Bektaş-ı Veli'den beri, Üftade ve İbrahim Hakkı Hazretleri'nden günümüze uzanan bir zamanın soluğu vardır, tasavvuf ikliminden günümüze nüveler taşımaktadır.³²⁴ Öz şiir anlayışını benimseyenlerin önde gelenlerinden biri olan Necip Fazıl, eserlerinde ferdi duyuş tarzını, dini temayüller ve mistik izlerle sarmalamıştır.³²⁵

1923 yılından 1939'a kadar *Yeni Mecmua*, *Milli Mecmua*, *Anadolu*, *Hayat* ve *Varlık* dergileriyle *Cumhuriyet* gazetesinde şiirleri ve hikâyeleri çıkmıştır.³²⁶ İlk şiir kitabı olan *Örümcek AĞı* 1925 yılında yayınlandığında yirmi yaşındadır, Kaldırımlar Şairi unvanını aldığı *Kaldırımlar* şiirini ise yirmi üç yaşında yazmıştır. Genç yaşta şöhret bulması ile beraber farklı edebiyat dallarına da yönelmiş, 1928'de Cumhuriyet Gazetesi'nde şiirleriyle beraber ilk hikâyeleri de görücüye çıkmaya başlamıştır. Devamında 1933'te *Ben ve Ötesi*'ni yine aynı yıl *Birkaç Hikâye Birkaç Tahlil* eseri izlemiştir. Aynı yıllarda tiyatroya da ilgi duymaya başlamış ve Muhsin Ertuğrul'un da tesiriyle ilk tiyatro eseri olan *Tohum*'u yazmıştır. Yoğun ilgi gören bu oyununu diğer tiyatro eserleri izlemiştir.³²⁷

Örümcek AĞı (1925), *Kaldırımlar* (1928), *Ben ve Ötesi* (1932), *101 Hadis* (1951), *Sonsuzluk Kervanı* (1955), *Çile* (1962), *Şiirlerim* (1969), *Esselâm* (1973), *Öfke ve Hiciv* (1988) şiir alanında eserlerindedir. Tiyatro ve senaryo romanı olarak, *Tohum* (1938), *Bir Adam Yaratmak* (1938), *Künye* (1938), *Sabır Taşı* (1940), *Para* (1942), *Vatan Şairi Namık Kemal* (1944), *Parmaksız Salih* (1949), *Reis Bey* (1964), *Ahşap Konak* (1964), *Siyah Pelerinli Adam* (1964), *Abdülhamid Han* (1969), *Kanlı Sarık*; hikâye, hatıra ve biyografi türünde *Hikâyelerim* (1970), *Kafa Kâğıdı* (1984), *O ve Ben* (1974), *Benim Gözümde Menderes* (1970), *Hac* (1973); dinî-tasavvufî alanda *Hazret-*

³²⁴ Yorulmaz, *Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek*, s. 106-110.

³²⁵ Hale Eren, "Necip Fazıl'ın Şiirlerindeki Yalnızlık", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 10, 2017, s. 116.

³²⁶ Okay, *Necip Fazıl "Sıcak Yarada Kezzap"*, s. 19.

³²⁷ Murat Yalçın (Ed.), "Necip Fazıl Kısakürek", *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. II, 3. bs., Yapı Kredi Yayınları, 2010, s. 629.

i Ali (1964), Peygamber Halkası (1968), Nur Harmanı (1970), İman ve İslam Atlası (1981), Mümin Kâfir (1986), Çöle İnen Nur (1969), Reşahat (1971), Doğru Yolun Sapık Kolları (1978), Tasavvuf Bahçeleri (1983), Rabıta-i Şerife (1974); fikir alanında ise, Tanrı Kulundan Dilediklerim (1968), İhtilal (1976), İdeolocya Öğrgüsü (1959), Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu (1982), Tarih Boyunca Büyük Mazlumlar (1966), Sultan Vahidüddin (1968) adlı eserleri bulunmaktadır.

3.5.1. Ağaç Dergisi

1936'da İş Bankası'nda çalışırken *Ağaç* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Ankara merkezli bu dergi, yedinci sayısından sonra İstanbul'a taşınmıştır. Her ne kadar tutulmayarak on yedinci sayısında yayın hayatına veda eden bu dergi, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Burhan Toprak, Sabahaddin Ali Sait Faik Abasıyanık gibi birçok farklı yazarı bir araya getirmiş olmasıyla önemli bir konuma sahiptir.³²⁸

Tohum adlı tiyatro eserinde İstiklal Savaşı zamanlarında batının tacizine karşı ruhî bir dirilişin hikâyesini kaleme alan Necip Fazıl, eseri üzerinden edindiği tecrübeyle yaşadığı devrin materyalist dergilerinin karşısına estetik, manevi ve spiritüalist yönü ağır basan bir bakış açısıyla çıkmak istemiş ve böylelikle haftalık bir dergi çıkarma işine girişmiştir. Derginin adını da, tohumun yeşerip büyümesi ümidiyle *Ağaç* koymuştur. Ancak okuyucudan beklenen ilgiyi göremeyen bu dergi, onda hayal kırıklığına sebep olmuştur. Son sayısında ekonomik gerekçeler ve ilgisizlikten ötürü devam edemediklerini bildiren bir yazı ile yayın hayatına son verilmiştir.³²⁹

Ağaç dergisiyle birlikte, toplumda en önemli rolün, sanatkâr tarafından yüklenilmesi gerektiği argümanını savunmaya başlamıştır. Öyle ki, artık yazılarında, sanatçının benliğini ve kişiliğini daraltıp sıkıştıran fildişi kulesini yıkması ve içindeki ışık huzmelerini yaşadığı topluma yansıtması gerektiği düşüncesi belirginleşmeye başlamıştır.³³⁰ Çıkan her sayıda, başyazı olarak derginin felsefesini, dünyaya ve sanata dair görüşlerini yansıtan yazılar kaleme almıştır. Bu yazılar, dünya görüşünde,

³²⁸ Yalçın (Ed.), a. y.

³²⁹ Okay, Necip Fazıl "Sıcak Yarada Kezzap", s. 20.

³³⁰ Ak, Necip Fazıl ve Büyük Doğu, s. 26.

bayağılıktan uzak bir iman arayışında olan, sanat cihetindeyse bir yönüyle ferdî, bir yönüyle etrafına ördüğü duvarları yıkıp topluma karışacak kadar cemiyet taraftarı ve estetikle derinliği aynı potada birleştiren bir düşüncenin eseridir.³³¹

3.5.2. Büyük Doğu

Necip Fazıl günlük gazetelerde fıkra yazarlığı yapıyorken yeni bir dergi çıkarma işine girişmiştir. 1 Eylül 1943 yılında Türk basın tarihinin en uzun soluklu dergilerinden biri olan *Büyük Doğu* sahneye çıkmıştır. Çıkış noktasında düşünsel ve edebi bir kimlikte olmasına rağmen zamanla daha ziyade dini ve siyasi bir karakter kazanmaya başlamıştır. Çoğunlukla haftalık, birkaç defa da aylık ve günlük olarak çıkmış ve toplam 512 sayı yayımlanmıştır. Son sayısı 14 Haziran 1978’de basılmıştır. Dergide gerek şiirleri, gerek yazıları, öyküleri ve romanlarıyla Bedri Rahmi Eyüboğlu, Fazıl Hüsni Dağlarca, Semiha Ayverdi gibi isimlerin katkıları yer almıştır.³³²

Büyük Doğu, Necip Fazıl’ın 1943-1978 yılları arasında, farklı boyutlarda, fasıllarla, haftalık, günlük ve aylık olarak çıkardığı edebî, dinî, fikrî ve siyasî nitelikte bir dergidir. En uzun süreli 122, en kısa süreli 5 sayı olarak ve her defasında 1. sayıdan başlayarak toplam on beş kez yayın hayatına girmiştir. İsmi, ilk sayısının çıktığı tarihten altı sene önce Necip Fazıl’ın yazmış olduğu ve “Türk Milli Marşı” ismini verdiği şiirden almıştır.³³³ Necip Fazıl, *Büyük Doğu* isimlendirmesinin sembolik ifadesi hususunda ‘Doğu’ ve ‘Doğuş’ kelimeleri arasında ilişki ve geçirgenlikler kurarken tarihi bir misyona da dikkat çekmektedir:³³⁴

“Büyük Doğu?... Bildiğimiz doğuş hâdisesine bağlı bir delalet mi?... Yoksa mâlum Şark dünyasına mı işaret?... Birincisiyle beraber, yahut birincisinin içinde ikincisi!... bu isim, sadece doğuş mânasına kabuğunu çatlatan tohumun kıvılcımlı nefesiyle pembeleşmiş bir ufuk üzerinde, asıl Doğu âlemini, kubbe ve servi, saray ve künbed, kemer ve harabe, bütün dış çizgileri ve iç nakışlarından kucaklamakta...”³³⁵

³³¹ Orhan Okay, **Necip Fazıl Kısakürek**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s. 14.

³³² Yalçın (Ed.), “Necip Fazıl Kısakürek”, s. 629.

³³³ Okay, **Necip Fazıl Kısakürek**, s. 15.

³³⁴ Tekin, “Necip Fazıl Kısakürek’te İslamcı Refleksler”, s. 455.

³³⁵ Kısakürek, **İdeolocya Örgüsü**, s. 9.

Büyük Doğu, tarih muhasebesi, edebiyat değerlendirmesi, şariat ve tarikatı birleştiren ölçüler, hayat ve dünya görüşü olarak İslam, doğu-batı muhasebeleri ve bunun karşısında Türkiye ve İslam âlemi, kültürel emperyalizm, dünyayı çemberine alma temayülü gösteren enflasyon, komünizm ve kapitalizmin ilk ciddi eleştirisi, batının çöküşü, siyasi ve iktisadi buhranlar, sanatta başıboşluk, ahlaki çöküntü, dinin idrakinde yenilik ve reformist temayüllere karşı çıkış, materyalist düşünürlerin ve felsefenin tenkidi gibi birçok sorunu ilk olarak ciddi manada ortaya koyup tartışan bir dergidir.³³⁶

Sert tartışmalar, sansasyonel kapanmalar ve tekrar yazın hayatına çıkışlarla da dikkatleri üzerine çeken dergi, Türkiye’de İslamcı düşüncenin hareketine kanal açan sayılı yayın organlarından biridir ve etki boyutu bakımından en geniş ve süreklisi olmuştur. Dinî içerikli yayınların neredeyse hiç olmadığı 1950 öncesinde, bilhassa genç kitlenin dinî kültüre eğiliminde önemli bir pay sahibidir.³³⁷

3.5.3. Borazan Dergisi

Necip Fazıl, zikrettiğimiz *Ağaç* ve *Büyük Doğu* dergilerinden başka *Borazan* adında, mizah ve hiciv alanında, savunduğu davanın sözcüsü konumunda bir dergi daha çıkarmıştır. *Büyük Doğu* sanat, *Ağaç* fikir ve siyaset alanında kavgayı sürdürüyorken, *Borazan* mizah alanında yükü üstlenmiştir. Politikacıların İslam’a zıt tavırlarını tenkit ve teşhir etmek, derginin başlıca tutumudur.³³⁸ 1947 yılının Kasım-Aralık ayları arasında yayınlanarak yalnızca üç sayı çıkarmış haftalık bir mizah dergisidir. 14 Kasım 1947’de *Büyük Doğu* dergisinin toplatılma kararından sonra yayın hayatına girmiştir. O tarihlerde İstanbul’un yüksek tirajlı mizah gazeteleri arasına katılmayı başarmıştır. Dergide çoğu imzasız yazıların Necip Fazıl’a ait olduğu anlaşılmaktadır. 26 Aralık 1947’de *Büyük Doğu*’nun yeniden yayınlanmaya başlamasının ardından *Borazan* dergisinin yayın hayatına son verilmiştir.³³⁹

³³⁶ Mustafa Miyasoğlu, Necip Fazıl Kısakürek, 4. bs., İstanbul, Akçağ Yayınları, 1999, s. 21-22.

³³⁷ Okay, Necip Fazıl “Sıcak Yarada Kezzap”, s. 37.

³³⁸ Miyasoğlu, Necip Fazıl Kısakürek, s. 128.

³³⁹ Okay, Necip Fazıl “Sıcak Yarada Kezzap”, s. 37-38.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN YAŞAMINA PSİKOBİYOĞRAFİK BAKIŞ

4.1. Kahramanlık İmgesi

Sanatçı biyografilerinde ilk olarak vurgulanan husus, gelecekte sanatçı olacak bireyin çocukluk yıllarının olağanüstülüklerle dolu olmasıdır. Bu olağanüstü hal, sanatçının kabiliyetinin oldukça erken bir dönemde meydana çıktığının kabullenilmesi fikrine dayanmaktadır. Bu kabulün vurgulanması iki temel gayeye hizmet etmektedir. İlk olarak çocukluk döneminde yaşananların yetişkinlik dönemi üzerinde oldukça etkili olduğu kabullenilmekte; ikinci olarak ise, küçük bir çocuğun büyük bir yetenekle dünyaya gelmiş olmasının tanrısal bir seçimi işaret ettiği hususu vurgulanmaktadır.³⁴⁰

P. B. Shelley ve R. Browning'e göre şair; bir düşünür, felsefeci ve en mühimi bir peygamber olarak toplumu evrenin özündeki hakikati görmeye davet etmektedir. Bu hakikatler, yaratılış sürecinde evrene yerleştirilmiş olan doğru, iyi ve güzel kavramlarıyla ilişkilidir.³⁴¹ Shelley, şairlerin dünyanın düzenini anlayıp sonrasında bu düzeni eserlerinde yansıtabilme yeteneğinin tüm insanlık için oldukça kıymetli olduğunu dile getirmiştir. Sanatçı, topluma yasal ve ruhsal temellerini veren kurucu kişi hükmündedir.³⁴²

Sanatçının faaliyetlerinin bir mucize olarak görülmesi, onun tanrısal güçlerle bağlantı halinde ve yapmış olduğu şeylerin toplum açısından faydaya dönük olduğunun açık bir kanıtıdır. Sanatçının bilhassa şairin mucizesi, dışarıdan algılanan fiziksel değişimlerden ziyade mucizeden etkilenenlerin içsel dönüşümlerini göstermektedir.³⁴³

Sanatçılar arasında yapılacak olan bir sınıflandırma, kahramanlar gibi sanatçıların da taşıdıkları ilahi ilhamların yoğunluğuna göre şekillenmektedir.

³⁴⁰ Oğuz Cebeci, **Psikanalitik Edebiyat Kuramı**, İstanbul, İthaki Yayınları, 2004, s. 14.

³⁴¹ **A.e.**, s. 15.

³⁴² P. B. Shelley, **Shelley's Poetry and Prose**, Eds. Remon and Powers, Newyork, Norton, 1984'ten aktaran: Oğuz Cebeci, **Psikanalitik Edebiyat Kuramı**, s. 18-19.

³⁴³ Cebeci, **Psikanalitik Edebiyat Kuramı**, s. 22.

Sanatçıların yarı tanrı niteliği taşıyan kahramanlar ya da insani nitelikleri daha ağır basan kahramanlar arasında hangi grupta oldukları bir ölçüte dayandırılmaktadır. Bu doğrultuda, seçilmiş figürler tanrısal çağırışı zorlanmaksızın duyarak hemen ya da kısa bir zaman dilimi içerisinde kabul etmekteyken; insani özellikleri ağır basan ermişin/sanatçının, öncelikli olarak kendi insanlığıyla hesaplaşmadan tanrısal mesajı kabul etmesi mümkün olmamaktadır. Kendiyle hesaplaşma süreci, dervişlikte ‘çile doldurma’ olarak tanımlanan döneme tekabül etmekte iken, sanatçı için kendi sanatının nüvesini ve biçimini ararken çekmiş olduğu sıkıntılara ve çıracılık dönemine karşılık gelmektedir.³⁴⁴ Necip Fazıl için bu sınıflandırmanın ikinci grubunda olduğunu söylemek doğru bir çıkarım olacaktır. Nitekim insani vasıflarının ağırlığı, ilkin kendiyle hesaplaşma sürecini önüne getirmiştir ve hayat yolculuğundaki sorgulamaları, arayışları, hataları, kaygıları, varoluşun anlamını bulmaya yönelik çektiği sancuları tümüyle bu sürece işaret etmektedir. Öyle ki, bu durumun kuvvetle muhtemel farkında olarak kendi hayatını ayırdığı üç dönem, tanrısal mesajı kabul edip kahramanlaştığı yolun basamaklarını işaret etmektedir. Şeyhim dediği Abdülhakim Arvasî ile tanrısal mesajı kabullenme sürecine derin ve teslimiyetçi bir giriş yapmış, ilahi ilhamların yoğunluğunun zaman içerisinde artmasıyla bir kahraman imgesine bürünmüştür:

“Kurtulur dil, tarih, ahlâk ve iman;
Görürler, nasılmış, neymiş kahraman!
Yer ve gök, su vermem dediği zaman,
Her tarlayı sular arkımız bizim.”³⁴⁵

“Fakat Sakarya başka, yokuş mu çıkıyor ne,
Kurşundan bir yük binmiş, köpükten gövdesine;
Çatlıyor, yırtınıyor yokuşu sökmek için.”³⁴⁶

Bu mısralardan anlaşıldığı üzere, Sakarya yükü kendisi üstlenmemiştir, yönlendirilmiştir. Yük ona yüklenmiş, o da ‘zor’ların adamı olduğu için, yokuşu tersten çıkmış ve üstüne üstlük kurşundan da bir yük üstlenmiştir. Dolayısıyla burada

³⁴⁴ A.e., s. 23.

³⁴⁵ Kısakürek, *Çile*, s. 412.

³⁴⁶ A.e., s. 398.

kendi cüz'i iradesi ile seçilmişliğe değer olduğunu kanıtlamaktadır. Tanrının iradesi onu bu göreve tayin etmiş ve seçilmiştir. Gitgide bu yükü taşımak, Yunus'un odun taşınması gibi sabra dönüşerek bir imtihanı başarma çabası olarak görülmektedir.³⁴⁷

Toplum, esas itibarıyla onun farklı ihtiyaçlarına karşılık veren yaratıcı bireylerin sıradan kimseler olmadığını, belli bir toplumsal misyonu yerine getirdiklerini ve bu yüzden de diğer insanlardan farklı bir davranışa hak kazandıklarını benimsemiştir.³⁴⁸ Etrafının ve büyük kalabalıkların üstad olarak gördüğü ve büyük bir hayranlıkla izleyip dinlediği bir ideoloji ve dava adamı olarak Necip Fazıl'ın genel anlamda topluma karşı hep daha üstün bir konumlanışı olmuştur. Bu durum yalnızca mizacı ve üslubundan dolayı değil, çevresinin ve toplumun onu bu halde sevmesi ve kabullenmesinden de kaynaklanmaktadır.³⁴⁹ Nitekim toplumun farklı alanlardaki taleplerinin meşru dairede ifade edilemediği hususlarda Necip Fazıl'ın sosyal yapının sözcülüğünü yapması, hak savunuculuğuna girişmesi ve manevi hayatı yeşertme gayesi, tahayyülündeki kahraman idolünün halka hizmet etme prensibiyle de örtüşmektedir.

Büyükbabasının babadan oğula irsiyet idealini gerçekleştirme yolunda oğlunun oğluna bel bağlayışı ve ona her kapıyı açık tutarak engin bir hoşgörü sergilemesi, bir bakıma oğlunda uğradığı hayal kırıklığını Necip Fazıl'da yeniden yeşertmeye çalışması anlamına da gelmektedir. Dedesinin ona olan düşkünlüğü, babadan oğula sülale çizgisini yürütmeyi gaye edinen dedenin, bu idealini torunu üzerinden gerçekleştirmek istediğini işaret etmektedir. Öte yandan kayınvalidesine karşı eğik başlı, adeta ırgat olarak tanımlanan³⁵⁰ annesinin de tek desteği, ümidi ve bel bağladığı yegâne varlık oğlu Necip Fazıl'dır. Öyle ki babasının Bursa'da bir mahkemede 'aza mülazımı' olarak göreve başlamasından sonra kayınpederinin torununun götürülmemesi emrine rağmen, vermeyecek olurlarsa intihar edeceği tehdidinde bulunup başkaldırması³⁵¹ ve zor kullanarak çocuğunu yanında götürmesi intihar etmeyi göze alacak derecede bağlılığının bir göstergesidir. Anne ve dedenin ona olan

³⁴⁷ Mustafa Durak, **Ben Terkisinde Necip Fazıl Kısakürek: Metin Çözümlenmeleri**, İstanbul, Tabevi, 2007, s. 100-101.

³⁴⁸ Cebeci, **Psikanalitik Edebiyat Kuramı**, s. 13.

³⁴⁹ Eren, "Necip Fazıl'ın Şiirlerindeki Yalnızlık", s. 128.

³⁵⁰ Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 54.

³⁵¹ **A.e.**, s. 61.

yatırımları, Necip Fazıl'da bir kurtarıcı idealinin şekillenmesinde büyük rol oynamış ve ümidi kırılan, çıkış yolu arayan, haksızlığa uğrayan bir toplumun liderliğini yapma güdüsünü ona hâkim kılmıştır. Doğduğu zamana dair bir anekdotunda sülalesinden de almış olduğu kuvvetle yaşamı boyunca ne denli büyük sorumlulukları üstlenmiş olduğunu o günün zaviyesinden bakarak ifade etmektedir: “*Ah bu baş; Maraşlı Kısakürek oğullarından ve son ucu Zülkadir Hanedanına dayalı bir sülâleden gelme Mehmed Hilmi Efendi'nin torununa ait bu baş, ileride ne yükler taşıyacaktır!...*”³⁵²

Dedesini yaş ilerledikçe Maraş'a karşı büyük bir özlem duymaya başlamış ve memleket hasretini, torununa karşı soyunu devam ettireceği gözü ile baktığı tutku derecesindeki düşkünlükle gidermeye çalışmıştır. Oğlunda arayıp da bulamadıklarını torununda görmek istemiş, Necip Fazıl'a karşı evlattan öte sıra dışı bir torun muamelesi yapmıştır. Torununun el mafsallarındaki çizgileri incelediğinde bile Maraş'taki babasından izler bulup benzetmiş, kolunun üzerindeki beni dahi babasının mührü bilerek öptükten sonra hayranlıkla seyrettiği zamanlar olmuştur. Keza geceleyin onu kucağına alıp dini menkıbeler anlatarak torunu üzerinden memleket hasretini gidermiştir. Bu nedendir ki, Necip Fazıl'da dededen intikal eden hasletler, ileride onun kişiliğinin kopmaz bir parçası olarak boy göstermiştir. Torunda gelişecek olan Anadoluçuluk ve Maraşlılık bilincinin altyapısı da muhtemel odur ki dedesinin bu yıllarda anlattıklarına dayanmaktadır. Anadolu ve Anadoluçuluğun çok daha ötesinde soyut bir düşünce ufku halinde peyda olan 'Büyük Doğu' fikri bile, bu yaşlarındaki telkinlerin neticesi olarak kabul edilebilir.³⁵³ Necip Fazıl'da sirayet eden sahiplenme, mazlumun yanında olma, haksızlığa uğrayanlara kol kanat germe tezahürleri, dedesinin zamanında konağının kapılarını tanıyan tanınmasın hemşerilerine ve ricacılara karşı hep cömert bir şekilde açık tutması ve sıkıntılara derman olması ile sıkı bir ilişki içerisindeydi.³⁵⁴

Babasının istidadı olduğu halde kendini gerçekleştirememiş, yerini alamamış ve esip geçememiş, kendi deyişiyle bu dünyada iz bırakmadan giden haline bir karşıt tepki olarak Necip Fazıl, karakterinde kendisini önceleyen, davasında en yüksek ve

³⁵² A.e., s. 38.

³⁵³ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 44-45.

³⁵⁴ A.e., s. 45-46.

gür sesi çıkaran tarafını parlattığını dile getirebiliriz. Bundan dolayıdır ki, babasında göremediği kapsayıcılığı, korumayı ve kollamayı kendi karakterinde bayraklaştırarak dini ideoloji sathında aynı potada eritmiş olması ve toplumun fertlerini onlardan daha çok düşünen bir ruh haline bürünmesi olasıdır.

Büyükbabasından bahsederken, “*mevcut olmayan adalet tarihimizde şanlı bir isme malik olması gereken adam*”³⁵⁵ ifadelerini kullanmaktadır. Hak ve adalet uğruna gerektiğinde padişaha dahi karşı koyduğuna dair vuku bulan bir olaydan bahsetmiş³⁵⁶ ve esasında kendisi de dedesiyle özdeşleşerek gerektiğinde mevcut düzene kafa tutmuş, fikirlerini özgürce ifade etmekten çekinmemiştir.

Büyükannesinin de teşvikiyle girdiği kitapların dünyasında; sihirbazlar ve sihirbazlık masallarıyla öylesine dolmuştur ki, bu yoğunlaşmasının altında kahramanlık idealinin yeşereceği, imkânsızın imkân bulacağı düşüncesinin yattığı göze çarpmaktadır ve şartların elverişsizliğine rağmen sihir gibi büyü gibi bir şey olacak ve kimsenin bulamadığı, bulunması için tüm dünyanın Necip Fazıl’dan beklediği esrarlı bir terkibi o ortaya çıkaracaktır.³⁵⁷ Birçok çeşidin karması olan okumaları onda zengin bir hayal dünyası oluşturmuştur ve zamanlar zengin hayaller peşinde koşmaya başlamıştır. Hatta yaşından beklenmeyen davranışları ve ürpertileri nedeniyle bir süre kitaplardan uzak tutulmaya bile çalışılmıştır. Okuduğu kitaplardan gerçekten oldukça etkilenmiş, adeta onların dünyasında yaşamaya başlamıştır. Osmanlı tarihine ait menkıbelerde herhangi bir vezirin budalalığı ve devletin aczi kimi zaman onu sinirlendirmeye yetmiş, “*Bu kadar da olmaz!*” diyerek dehşetler içinde kalmıştır, böyle bir acziyeti atalarına yakıştıramamış, iyi ki o günlerde yaşamamışım, demiştir.³⁵⁸ Bu noktada, kahramanlık idealinin daha çok küçük yaşta okuduğu kitaplar üzerinden yaptığı mütalaalarla öne çıkmaya başladığı, tavizi ve yönetim üzerindeki zayıflığı hoş göremediği, kurtarıcı edasıyla hareket ederek bilhassa yönetim ve otorite üzerinde gevşekliği kabullenemediği gözlenebilmektedir.

³⁵⁵ Kısakürek, *Kafa Kâğıdı*, s. 62.

³⁵⁶ *A.e.*, s. 62.

³⁵⁷ *A.e.*, s. 116-117.

³⁵⁸ Yorulmaz, *Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek*, s. 48.

Tüm bunların hassasiyetini özümsemiş olan Necip Fazıl'ın karakterine çok erken yaşlarda kurtarıcılık rolünün yerleştiğini öne sürmek mümkün olmaktadır. Kendisine genç istidatlar arasında dikkate layık bulduklarının kimler olduğunun sorulması üzerine şu cevabı vermiştir:

“Meselâ fikir ve sanat sahasında eğer benim neslimden sonra gelenleri kastediyorsanız, değil keyfiyet, kemiyet bakımından dahi kimseyi görmüyorum. Fikir ve sanat hayatımızın (kaos)unu (kozmos)a çevirmek cehdini neslimde buluyorum.”³⁵⁹

Esasında sanat, gündelik hayatın neden olduğu ve Allah'ın yarattıklarına karşı duyarsızlaşma şeklinde vuku bulan durum karşısında devreye giren ve insanın içinde yaratılanlara karşı yeniden hayranlık duygularını canlandıran ve böylelikle bireyin imanını tazeleyen faaliyetler bütünü olarak tanımlanabilir. İşte bu noktada sanatçı, toplumun dikkatini tanrısal yaratım üzerinde toplayarak bireylerin imanını tazelemekle sorumlu kişidir.³⁶⁰ Bu sorumluluğu omuzlarına yüklenmiş ulvi bir görev olarak gören Necip Fazıl, toplumun imanını tazelemek ve tanrısal yaratıma dikkatleri çekebilmek adına ömrünün sonuna dek sürecek olan yolu, gelgitleri, hezeyanları, endişeleri ve çileleriyle kat etmiştir.

Kendisine, konferanslarında Anadolu halkının duygu ve düşünce dünyası üzerinden nasıl bir manzara gördüğünün, halkın hasretini çektiği dünya ve ermek istediği amacın ne olduğunun sorulması üzerine şöyle demiştir:

“Şeref, dâvamıza ait olduğu için nâciz şahsıma hiçbir hisse vermeden belirtmeliyim ki, vecd çılgınlariyle inleyen salonlarda benim gördüğüm alâkayı, çırpınışı, yırtınışı, kendini verişi, bu kadar hasbî ve samimî bir plânda idrak edebilmiş ikinci bir fâni bulunabileceğini sanmıyorum!”³⁶¹

Bununla beraber “*Ben, usanmaz bekçisi, yolcu inmez hanların*”³⁶² mısraında han, İslam dinini; yolcu inananları; bekçi ise koruyucuyu, savunucuyu yani Necip

³⁵⁹ Necip Fazıl Kısakürek, **Konuşmalar**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2017, s. 28.

³⁶⁰ Cebeci, **Psikanalitik Edebiyat Kuramı**, s. 29-30.

³⁶¹ Kısakürek, **Konuşmalar**, s. 56.

³⁶² Kısakürek, **Çile**, s. 67.

Fazıl'ı temsil etmektedir. Onun burada kendisine biçtiği pay, alçakgönüllü bir tutumdan ziyade; yolcular bu handa inse bile gelip geçiciliği söz konusu iken kendisinin sürekli, yalnız, tek ve yılmaz bir kişi olmasıdır.³⁶³ Bu ifadelerde, Allah'ı arayan, nihayetinde bulan ve bu davanın usanmaz savunucusu kimliğine bürünecek ölçüde davasının bekçisi olan Fazıl'ın dönüşümü dile getirilmektedir.

Halkın kendisinde bulduğunu söylediği şeyi ise şu şekilde ifade etmiştir:

“O tanzimattan beri gelen sahte inkılâpların çürüttüğü ruh kökümüzü kurtarma, kâinat çapında hesaba vurma, Türkün ruh ve madde dünyasını Batının da hayran olacağı ve içinde her devâyı bulacağı bir ideolocya plânında kurma idealidir... Olanca asliyet ve saffetiyle İslâm...”³⁶⁴

Henüz Bahriye Mektebi'nde okurken hocası Eski Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Aksekili'nin, vermiş olduğu bir göreve dair onun cevabını sınıfta birkaç kez okuduğunu ve şöyle dediğini aktarmıştır: “*Sende istikbalin beklediği İslam düşünce adamından ışıklar görüyorum.*”³⁶⁵ 1938 yılında bir gün, çalıştığı bankanın Ankara'daki Genel Müdürlük binasındaki odasında kendisine şöyle demiştir:

“Ne olacak senin halin böyle?... Dolap beygiri gibi, yok müfettiş, yok müdür diye dolanıp duracak mısın? Efendi Hazretleri gibi bir kurtarıcıya kavuşturdu seni Allah... çık bu hesap makinesinin, seksek oyununun içinden; içtimaî memuriyetin neyse ona atıl ve ne olacaksan olmaya bak! Bâtında olamazken hiç olmazsa zâhirde bir şey olmaya çalış!... Dâvanın, cemiyet plânına bağlı sözcüsü, fikircisi, aksiyoncusu.”³⁶⁶

O, her şeyden öte yazdıklarıyla bir kamuoyu ve kadro oluşturmuştur. Yazdıklarını anlatmış, anlattıklarını yazmıştır. Tüm bunları sürekli olarak bir fiiliyata dönüştürmenin gayretinde olmuştur. Oluşturmuş olduğu muhtevaya, en uygun çıkış yolları açmaya çalışmış ve 1950'lerden bu zamanlara değin uzanan yoğun siyasi teşebbüs ve ilişkileri, ideolojisinin mayasını aşlamak amacıyla oluşturmuş olduğu

³⁶³ Durak, **Ben Terkisinde Necip Fazıl Kısakürek: Metin Çözümlemeleri**, s. 18.

³⁶⁴ Kısakürek, **Konuşmalar**, s. 56-57.

³⁶⁵ Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 163.

³⁶⁶ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 170-171.

zemin, fethetme güdüsünün akınları oluşturmuştur.³⁶⁷ Necip Fazıl, kendisini sorgulamaktan aciz bir halde egosuna sözü geçemeyen devrin aydınlarının bir anlamda süperegosu olma görevini üstlenmiştir.

Durak'a göre Necip Fazıl, *Babıali*'de anlattığı kadarıyla, daha gençlik yıllarında kendini bir masal kahramanı, bir kurtarıcı yerine koyma eğilimindedir. Bu eğilimi bazı metinlerinde kendini gizleyerek vermekte; kendi tasarladığı kahramana gereksinimi anlatıp karşısındakini, bu kişinin mutlaka geleceğine/geldiğine inandırmaya çalışmaktadır.³⁶⁸

“İnsanlık derin bir buhran yaşıyor ve ruhunu, kurtarıcısını arıyor. Elbette zamanı gelecek ve büyük bir zuhur doğacak... Büyük bir zuhur... Köşebaşlarını tutacak bir heyûlâ şahsiyet, kollarını açarak “mukaddes emaneti ne yaptınız diye haykıracak!... diye haykıracak!”³⁶⁹ “Temellerin temeli ulvî davâ ise, bunların karşısında mahcup, kahramanından mahrum ve getirildiği elçabukluğuna mukavemetten âciz, elsiz, dilsiz ve yılgın...”³⁷⁰

Yukarıdaki satırlarda görüldüğü üzere, kahraman bekleyen kitlenin betimlemesinde kullanılan sıfatlarla, kurtarıcının beklendiğine işaret edilmektedir ve böylelikle O, bu kitlenin vurucu sesi, gücü ve dinamizmi olacaktır.³⁷¹

“Rabbim! Bana imkân ve iktidar ver! Bu azîm çileyi bana sabırla, tahammülle, tebessümle ikmal ettir! Burada bir sarnıç gibi her an biraz daha enerji ile dolayım... dibi delik bir küp gibi boşalıp gitmeyeyim... Rabbim, Rabbim, beni burada ruhî bir tamir tezgâhına çekmiş ol, granitleştir ve peşinden salıver! Her zamankinden daha ileri, daha yeni, daha derin, daha gerçek, daha parlak, mücadeleleme devam edeyim!...”³⁷²

Sarf ettiği cümlelerden de anlaşılmaktadır ki, üstlendiği davaya baş koymuş ve bu mücadele ruhunun sürekliliği için yaratana sığınmıştır. Adanmışlıkla vazifeyi

³⁶⁷ Mehmet Akif İnan, “Üstad’ın Çevresinde”, **Mehmet Akif İnan Eserleri**, Yay. haz. Hıdır Yıldırım, C. III, Ankara, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2015, s. 78.

³⁶⁸ Durak, **Ben Terkisinde Necip Fazıl Kısakürek: Metin Çözümlemeleri**, s. 134.

³⁶⁹ Kısakürek, **Bâbüâli**, s. 33.

³⁷⁰ **A.e.**, s. 284.

³⁷¹ Durak, **Ben Terkisinde Necip Fazıl Kısakürek: Metin Çözümlemeleri**, s. 136.

³⁷² Necip Fazıl Kısakürek, **Cinnet Mustatili**, 20. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2018, s. 33.

üstlenmiştir ki; kendi ifadeleriyle Lenin'in slogan bir cümlesini dinî anlayışı doğrultusunda yorumlamıştır:

“Komünistlere bakacağız... Komünizmin başı (Marks), (Engels) ve (Lenin)... Fakat (Lenin), inandığı bâtila, dalâlete öyle bağlanmış bir adamdır ki, en büyük (aksiyon)cunun imtiyazına erişmiştir... Bir gün bir toplantıda kendisine: “Bu bizim hususî hayatımızdır; ona karışamazsın!” dedikleri zaman... parmağını uzatarak haykırıyor: “Bir komünistin hususî hayatı yoktur!”... Bu ezici, sürükleyici ve teshir edici his anlayışı onun hakkı değildir, İslâm'ın hakkıdır. Asıl bir Müslümanın hususî hayatı yoktur. O, gece gündüz, yatakta, sokakta, yalnız ilâhî emrin râşesiyle dolu olması gereken hakikî müminin...”³⁷³

Adanmışlık yolunda başı çeken asıl odak ise kurduğu *Büyük Doğu* dergisi olmuştur. Bir orkestra şefi edasında davranarak kendisini *Büyük Doğu* üzerinden tüm sesleri birbiriyle uyumlu bir orkestranın çaldığı senfonyayı yöneten pozisyonunda görmüştür:

“Büyük Doğu, âlem olduğu mefkure çerçevesinde, senfonik bir orkestra. Mademki bir orkestra, ahengindeki ifade bütünü ve nizamiyle bütün bir devlettir; şimdi onun telli, nefesli ve tokmaklı sazlarından her birini notasında düğümleyici büyük senfonyaya başlamak zamanı gelmiştir. Bu senfonya... İslam ruhunun dünü, bugünü, yarını, hakları, hakikatleri ve tecrübeleriyle bütün Doğu ve Batı dünyasını kucaklamış olan davasından ibarettir.”³⁷⁴

Necip Fazıl, kendisini Büyük Doğu fikrinin yaratıcısı, yürütücüsü ve çoğu zaman da tek başına yayıncısı olarak görmüş ve göstermiş; bu bağlamda yalnızca fikir sathının değil, aynı zamanda muhafazakârlığın, İslamî muhalefetin ve düşüncenin de babası olarak biçimlenmiştir.³⁷⁵ Öte yandan kendi gençliğinde bulamadığı kahramanı ve idolü, kendinden sonraki nesilde kendi varlığını işaret ederek meydana çıkarmak istemiş ve bu makamı doldurmaya niyetlenmiştir:

“Gençler, hakiki gençler!... Bu adam yolunuza fedadır. Eğer yetişmenizde; çeyrek asırdır zift çektikleri, zulmet sıvadıkları ruhunuzun nesçelerini aralayıp mukaddes

³⁷³ Necip Fazıl Kısakürek, *İmân ve Aksiyon*, 25. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2016, s. 63-64.

³⁷⁴ Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, s. 13-14.

³⁷⁵ Burak Sönmezer, “Necip Fazıl Kısakürek'in Düşünsel Hayatı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2014, s. 106-107.

kıvılcımın girmesine yol hazırlama işinde de küçük bir emeğim varsa, bunu ebediyet tapusu kadar kıymetli sayarım.³⁷⁶

Türk şiirinin mistik şairi Necip Fazıl, mistisizmi İslamî değerlere bağlayarak eserlerinde toplumsal bir kavga sanatı inşa etmiştir. Toplumsal meselelerde gereksinim duyduğu aydınlanmayı bir vazife bilincine yükselterek kendi çilesini şekillendiren bir toplum davası oluşturmuştur.³⁷⁷ Müslümanlara ses olmak, var olan gücün şiddetini arttırmak istemektedir, öyle ki madem bu yolu seçip dine yönelmiştir ve Müslümanların bu halini görmüştür, artık kimse onu susturamaz. Susturulmaya, pasifleştirilmeye, sesini çıkaramayıp Müslümanların hakkının yenmesine razı olmayacağını kendisini öne atma ve başı çekerek yüklendiği bu misyonun başına getireceği olumsuzluklara katlanmayı göze alma pahasına en yüksek perdeden sivri bir dille dile getirmekten çekinmemiştir:

“Müslümanlara meydan kapalı, gazete kapalı, kürsü kapalı, her türlü telkin ve ifade yolu kapalı, yalnız uyuzhane halinde doldurmalarına müsaade edilen camiler açık... Bu hal, ortada camilerin cesedini bırakıp ruhunu sinsice idam etmekten farksız; ve belki camileri alenen yıkmaktan beter! O halde memlekette Müslümanlar, 25 milyon kişi değil, pek yakında geberip gitmesini bekledikleri bir tek kişidir. Zira ferd halinde hür, fakat cemiyet halinde mahkûmdur o...”³⁷⁸

Gençliğe hitap ettiği eserinde çok çetin bir dava karşısında olduklarını söyleyerek tarihin en büyük iman temsilcisi olan Türk milletinin, bugün dev bir iman temsilcisi imajından evrilip cüceler dünyasının en ıstıraplı cücesi olarak kendisini toparlamaya çalıştığını söyleyerek ‘kendimizi hesaba çekelim’ çağrısını yapmaktadır. Dünyanın bir inkılap beklediğini ifade ederek bu inkılabın dünya, İslam ve Türkiye olmak üzere sırasıyla iç içe geçmiş dairelerden teşekkül edeceğini dile getirmiştir.³⁷⁹ İnkılabın gerçekleşmesinde Türkiye’nin ve Türklerin rolüne dikkat çekmekte ve İslam davasının savunucusu olarak dünya çapında bir devrimin çıkış noktasının aslında varlığın hakikatine varıp dava adamı olmakta yattığını ifade etmiştir. Bu minvalde

³⁷⁶ Kısakürek, **Cinnet Mustatili**, s. 59.

³⁷⁷ Kemal Erol, “Necip Fazıl’ın Şiirinde Toplumsal ve Kültürel Dejenerasyon”, **Adam Akademi**, C.VIII, Sayı 1, 2018, s. 57.

³⁷⁸ Kısakürek, **Cinnet Mustatili**, s. 77.

³⁷⁹ Necip Fazıl Kısakürek, **Dünya Bir İnkılâp Bekliyor**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1993, s. 1-2.

genele hitabını sürdürse de ön safta yer alan kendisi olmaktadır ve muhtemeldir ki genele seslenişin altında yatan imalar kendi nefesine yönelik serzenişlerden oluşmaktadır. Burada savunma mekanizmalarından içselleştirmenin tezahürleri görülmektedir. Toplumun sahip olması gereken özellikler, kendi zihinsel yapısının içine alınarak kişilik unsuru haline getirilmektedir ve bir yönüyle dış kaynaklı olan bu gerilimden zihnin korunması amacı güdülmektedir.

Necip Fazıl, “*Bizim Müslümanlarımızdaki yersiz çekingenlik ve utangaçlık*”³⁸⁰ şeklinde ifade ederek özeleştiriyi yaptığı Müslüman kimliğinin çerçevelerini esnetmek, belki de kırmak ve büyütme gayesiyle dinin pasif haline savaş açmış ve inatla alaycı, müstehzi ve sivri diliyle kelimeleri silahı yapmış, Müslüman kimliğine yapışan bu hasleti tepkisi ve dikliği ile yıkmak istemiştir.

Zuhurla imlemiş olduğu kurtarıcının da esasında kendisi olduğunu satır aralarına ekleyerek işaret etmiştir.³⁸¹

“İslâmiyet düşmanlığı, Abdülhamîd düşmanlığıyla bir arada yürütülmüş ve yürütülecekti. Genç şairin, Sabık Şair çığırında meseleyi ilk defa ve tek başına ele alacağı güne kadar...”³⁸²

Onun şiirine özgü bir akış içinde yüklenmiş olduğu ‘kurtarıcı özne’ rolü, ötelere işaret ederek kendisini takip edenlere korku salmaktadır. Öte yandan Necip Fazıl’ın şiirlerinde en dikkat çeken kavramlardan biri de endişedir. *Kaldırımlar* ve *Çile* adlı şiirlerinde bir varoluş kaygısı ortadadır ve bu durum anlamlandırılmaya çalışılırken üstesinden gelinemediği için tehlikeli bir hal almakta ve sonuçta endişe ve korku ortaya çıkmaktadır.³⁸³ Psikanalitik teoride bu endişe halinin giderilmesi için savunma mekanizmaları vasıtasıyla çeşitli manevralara başvurulduğunun altı çizilmektedir. Nitekim Necip Fazıl’da var oluşundan kaynaklanan mevcut endişe hali, Abdülhakim Arvasî ile karşılaştıktan sonra kaleme aldığı şiirlerde toplumsal yapının sözcülüğüne

³⁸⁰ Kısakürek, **Cinnet Mustatili**, s. 97.

³⁸¹ Durak, **Ben Terkisinde Necip Fazıl Kısakürek: Metin Çözümlemeleri**, s. 138.

³⁸² Kısakürek, **Bâbîâli**, s. 55-56.

³⁸³ Mehmet Can Doğan, “Şiir İçin Tehlikeli Şair”, **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl**, Ed. Hasan Tanrıku, Ankara, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 1994, s. 20.

dönüşmüştür. O artık bir rehberdir ve kitlelerin kurtuluşu için endişelenmektedir.³⁸⁴ Bir yönüyle savunma mekanizması devreye girerek dışsallaştırılma ve yansıtma yapılmıştır ve kendi zihinsel süreçlerindeki hoş olmayan duygular dış dünyaya iliştilmiştir.

Necip Fazıl için bir zamanlar ‘bir mısraı bir millete şeref verecek şair’ diyenler, dünya görüşünü ve çevresini değiştirdikten sonra onun için ‘sanatına kıyan geri adam’ demişlerdir. Esasında bu çelişkinin altında siyasi ve ideolojik tenkit anlayışı bulunmaktadır.³⁸⁵ Nitekim kendisi de döneminin önde gelen dergilerinde yazıp çizen yazarlar ve şairler hakkında cüretkâr hükümler vermiştir. Yeni neslin ufak tefek farklarla dünyanın her tarafında olduğu gibi memleketimizde de bir kaos içinde bulunduğunu dile getiren Necip Fazıl’a göre sanatın a’sından başlayıp z’sine kadar her şeyi halis bir biçimde kurmak ‘beklenen sanatkâr’a düşmektedir.’³⁸⁶ İşte bu noktada ifade etmiş olduğu beklenen sanatkâr vurgusu, onun karakteriyle örtüşen kahramanlık idealiyle ve kurtarıcılık misyonu ile bağlantılıdır, öyle ki bu bekleyişin karşılığının, yeni nesilden de gelmeyeceği işaret edilmektedir.

Öte yandan kurtarıcılık idealinin annesine bakan yönünü de ele almak gerekmektedir. Anne Mediha Hanım, kendi varlığını çocuklarıyla anlamlandırabilmiş bir hanımdır. Kızı Selma’nın ölümünden sonra anlamsızlaşan varlık havuzunda, tutunduğu biricik dal oğlu Necip Fazıl olmuştur. Annesinin gözünde, muhtemeldir ki artık kız kardeşinin varlığı da Necip Fazıl üzerinde ikamedir. Bu durumun annesinin zihninde duygusal açıdan bir dengesizlik oluşturmuş olması da olasıdır.

Necip Fazıl, babasıyla annesi ayrıldıktan sonra annesiyle birlikte Kasımpaşa’da boynu bükük bir ev olarak tanımladığı anne tarafının yaşadığı yere sığınmışlardır. İttihatçı bir polis olan büyük dayısı, Bekir Ağa bölümünde tutukludur. Tersanede çalışan küçük dayısıyla evin geçiminden sorumludur. Dayısı, her aybaşı maaşını harcama kalemlerine üleştirdikten sonra Necip Fazıl’a dönerek artık hayata atılması gerektiğini kendi zaviyesinden yorumlayarak ifade etmektedir:

³⁸⁴ Doğan, a. y.

³⁸⁵ Murat Ertaş, **Necip Fazıl: Tenkitler, Polemikler, Kavgalar (Sanat ve Edebiyat Dünyasında Yaşanan Meşhur Tartışmalar)**, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2008, s. 16.

³⁸⁶ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 105.

“Para kazanmaya bak!... Şairlikte, mairlikte iş yoktur!... Üflediğin zaman mangalda kül bırakmıyorsun! Ama hangi işten ne para çıkar diye hiçbir tasan yok!... Var mı ukalalık, var mı kuru sıkı lâf, hep sende...”³⁸⁷

Necip Fazıl, annesinin dayısının bu söylemleri karşısında oğluna sığıntı muamelesi yaptığı hissine kapılarak çok incindiğini fakat bu durumu belli etmemeye çalıştığını dile getirmektedir: “*Necip, şu Darülfünun mudur, nedir, oraya bir ân evvel gir de bir iş sahibi ol!... Beni de yanına al!...*”³⁸⁸

Annesinin bütün umudunu, geleceğe dönük bakışlarını oğlu üzerinde odaklaması da, doğal olarak Necip Fazıl’a toplumsal boyuttakinden ayrı olarak aile içinde kurtarıcılık misyonunu da yüklemiştir. İki koldan varlığını sürdüren kurtarıcılık rolleri, farklı kaynaklardan beslense de yaşamının ileriki dönemlerinde aynı potada nihai bir hedefe yönelmiştir.

4.2. Liderlik

Psikanalitik teoride erkekliğin bir cinsiyet çeşidi değil de bir üstünlük vesilesiymiş gibi empoze edilmesi, gelecekteki arsızlığın, gözü karalığın, sosyal uyum bozukluklarının, empati yoksunluğunun da sebebi olabilmektedir.³⁸⁹ Dede Hilmi Efendi, torunu Necip Fazıl doğduğunda erkek olduğu için bir kat daha sevinmiş, nesabete ve soya önem verdiği için babasının ismini torununda yaşatarak neslinin devam etmesini temenni etmiştir.³⁹⁰ Dolayısıyla dedesinin torunun erkek olmasına yüklediği anlam üzerinden Necip Fazıl’ın çocukluk yıllarındaki haşarılığının ve daha sonraki süreçlerde ise gözü karalığının çıkış noktalarını görmek mümkün olabilmektedir.

Hapishane yaşamı sürecinde oradaki mahkûmları tasniflediğini dile getiren Necip Fazıl³⁹¹, bu tipleri kategorize ederek esasında kendi konumu ve onların yeri arasındaki ayrımı ortaya koymaktadır. İnsanları çerçevelemesinin dolayısıyla sınıflamasının altında yatan nedenin liderlik dürtüsünden ileri geldiği ve farklılık

³⁸⁷ Kısakürek, *Kafa Kâğıdı*, s. 170.

³⁸⁸ *A.e.*, s. 170.

³⁸⁹ Beyazyüz, *Cemil Meriç’in Psikobiyografisi*, s. 34.

³⁹⁰ Yorulmaz, *Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek*, s. 41.

³⁹¹ Kısakürek, *Cinnet Mustatili*, s. 181.

imalarının yüceltme davranışının bir ürünü olduğu düşünülmektedir. O, çerçevelediği tiplerin her birinin vasıflarını sayarken kendisini arî bir pozisyona koyup konumlandırmakta ve “benim burada ne işim var?” demeye çalışmaktadır:

“Şimdi bunların hepsinin birden çorbasını yapın! İnebolulu Mehmet’in kereste makinesi çalışsın... Beypazarlı Nazmi, içinde bir kümes dolusu kaz, tavuk, hindi ve kuş, öksürsün... Polis Muzaffer “Uyku zamanı geldi! Susun be!” diye bağırsın...İskelet yüzlü Radyo Mütahassısı “Anam avradım olsun!...” diye bir izaha girişsin...Kangrenli katil, bağlamasını çalsın...Alyanaklı “Şabemret”, gözleriyle değil de kalın dudaklariyle boyuna yüzünüze baksın...Sevgili Kazım dayı, kelimelerin büyütmesi aczini sezemeyen, fakat samimiliğinden hiçbir şey kaybetmeyen bir eda ile Allah’ı ansın... Nihayet şok makinesi kahramanı gözleri yerde, elleri oyuncak tesbihinde, bir aşağı, bir yukarı koşar adım yürüyerek ağzına gelen küfürleri dizesin... ve geridekiler bir ağızdan gülüşsün, sırnaşsın, söğüşsün... Ve Necip Fazıl Bey, başı kara yastıkta, düşünsün, kursun, kurcalasın... Ve dayansın!”³⁹²

Yukarıdaki cümlelerinden anlaşılacağı üzere koğuşun keşmekeşi ve bulunduğu ortamın atmosferinden çok uzak bir âlemde yol alan Necip Fazıl, dava adamı olmanın şuur ve sorumluluğu altında sabırla yoğrulduğunu anlatmaya çalışmıştır.

İlk şiir kitabı yayınlandığında epey ilgi görmüştür, onu hece veznine yeni bir soluk getiren şair olarak takdim etmişlerdir. Hatta Baudelaire’e ve Rimbaud’ya benzetenler olmuştur ancak kendisine kalırsa Necip Fazıl, dünyada sadece Necip Fazıl’a benzemektedir.³⁹³ Yetişmeye, ulaşmaya çalıştığı hedef yine kendi içinde saklıdır, öncülük edecek şahsiyet yine kendi varlığıdır:

“Ben ki, toz kanatlı bir kelebeğim,
Minicik gövdeme yüklü Kafdağı,
Bir zerreciğim ki, Arş’a gebeyim,
Dev sancılarımın budur kaynağı!”³⁹⁴

O, kendisine dışardan bakmaya çalışarak araya uzak ve yakın mercekler koymaktadır. Fakat kendisini küçültürken, yükünü tam tersi merceklerle büyüttükçe büyütürken Kafdağı ve arş arasında gelgitler yaşatılmakta ve kendini güçlendirmiş

³⁹² A.e., s. 182.

³⁹³ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 111.

³⁹⁴ Kısakürek, **Çile**, s. 19.

olmaktadır. Dolayısıyla bir savunma tezahürü olarak kendisini küçültme oyunu, kendini yüceltmenin bir taktiği haline gelmektedir.³⁹⁵

O ve Ben adlı eserinde çocukluk dönemindeki yaşantısına dair geçen ifadeleri, bir yandan psikanalitik teori bağlamında değerlendirilmeye sonuna kadar kapıları açarken, öte yandan kendini farklı konumlandırışını, farklı bir yaratılışa olduğu kanısına inandığını, o ve öbürleri ayrımının altını kalın çizgilerle çizdiğini işaret etmektedir:

“Şimdi bütün bunları ben, gayeleri kendinden ibaret, hoş ve renkli hikâyeler diye anlatmıyorum; ruhumun ne yollardan ve nasıl pişmeye başladığını ve nelere istidat kazandığını göstermek ve her şeyi oraya bağlamak için kısa kısa noktalıyorum. Marazi bir hassasiyet... Acıtan bir hayal kuvveti... Ve bu arada dehşetli bir korku... O yaşta bile anlıyorum ki, ben başka türlü, ayrı yaratılışa bir insanım, hissettiklerimle öbür insanların duydukları arasında müthiş bir fark... İşte ilk çocukluğumun, kendi öz bünyesi içinde ve dışarıdan aldığı binbir tesir altında hüviyeti...”³⁹⁶

Necip Fazıl, toplum meseleleri karşısında idealist tavır takınan biridir. Ütopik düşünceleri olmakla beraber esasında bunun gerçekleşmeyeceğinin de bilincinde olmuştur. Ancak bu tavrından taviz vermeye yanaşmamıştır. Çünkü şayet bu ideal formundan uygulama aşamasına geçilirse oran yüzde yüzlerden altmışlara hatta ellilere düşecektir. Her ideal gibi onun gibiler de ufukta parlayan bir yıldız formunda erişilmez ama aydınlatmaya ve yol göstermeye devam edecek olan rehber olarak konumlanmıştır.³⁹⁷

Necip Fazıl, “*Yirminci asır (entelektüel)ine bağlı, ruhunu ve gayesini yitirmiş bir cemiyette bunalımlar yaşayan öncü kişiliğin şiiri...*”³⁹⁸ olarak tanımladığı *Kaldırımlar* adlı şiirinde, liderlik duygusuyla öncü ve önde olmayı, toplumun içinde bulunduğu hezeyanların ve bağlarından kopmuş halde can çekişen halinin çıkmazında çilekeş ve yükü sırtlanan rolüne bürünmeyi seçmiş bir düşünce adamıdır.

³⁹⁵ Durak, **Ben Terkisinde Necip Fazıl Kısakürek: Metin Çözümlemeleri**, s. 85.

³⁹⁶ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 22-23.

³⁹⁷ Okay, **Necip Fazıl “Sıcak Yarada Kezzap”**, s. 169.

³⁹⁸ Kısakürek, **Bâbîâli**, s. 19.

Ele aldığımız bu alt tema altında bağdaşım kurmak istediğimiz bir husus daha bulunmaktadır. Freud, Leonardo Da Vinci üzerine yapmış olduğu psikobiyoğrafik bağlamlı çalışmada onun babasıyla olan ilişkilerine dair iz sürerken, Leonardo'nun bilimsel araştırmalarında tabiat gözlemlerine ve kendi hükümlerine güvenmiş olduğu tespitini yapmış ve sanatçının var olan otoriteyi küçümseyip hafife alarak eskilerin taklidine de karşı olduğu kanaatine varmıştır. Dolayısıyla buradaki 'eskiler' ve 'otorite' kavramları, Leonardo'nun babasını ifade etmektedir, aksine tabiat ise şefkatli ve sevgi dolu annesini simgelemektedir. Erken dönem çocukluk zamanlarını babasız geçiren Leonardo, otorite desteği görmeksizin ayakta kalabilmiş ve bir baba figürünün, cinsel araştırmalarına ket vurmaması hasebiyle daha sonraki dönemlere yönelik bilimsel araştırmaları hür ve cesur bir özellik kazanmıştır.³⁹⁹ Buradan Necip Fazıl'ın babasıyla olan ilişkisine geçiş yapacak olduğumuzda, o da ilk çocukluk dönemleri ve hatta sonrasını ilgisiz bir babanın imgesi altında geçirmiştir. Baba figürünün otoritesinin yokluğuna rağmen kendine yetebilmeyi öğrenmesi, baba figürünün temsil ettiği eski ve otorite saydığı birçok şeyi küçümseyip hafife almasını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle mevcut düzenin otoritesine, kendisine dayatıldığını düşündüğü 'eski' düzene ait olan ve bu düzenin devamlılığını sağlayan hemen her şeye karşı bir duruş sergilemiştir. Baba figürünün eksikliği ve yetersizliği, onda mevcuda karşı çıkışı ve bu duruşunun da arkasında olarak liderlik etmesini sağlamıştır.

4.3. Kaygı

Melanie Klein, birçok çocuğun suçluluk ve kaygı duygularını büyük oranda hasta olarak ifade etmeye çalıştıklarını ve genel anlamda belirli bir yaş grubunda sıkça hastalanmaya kısmen nevrozun neden olduğunu dile getirmiştir.⁴⁰⁰

Haz vermeyen deneyimler, bilhassa sevilen kişilerle yakın ve mutlu bir ilişkinin olmaması, çocukta ikircikli duyguları ve çift değerliliği arttırmakta, güven ve umudun azalmasına neden olmaktadır. Hatta aynı zamanda içsel yıkıma ve dışsal zulme dayanan kaygıların güçlenip içsel güveni sağlayan süreçlerin yavaşlaması hatta

³⁹⁹ Odabaşı, "İlk Psikobiyoğrafik Çalışması Freud'un Leonardo da Vinci Eseri ve Psicotarih Üzerine", s. 324.

⁴⁰⁰ Melanie Klein, **Çocuk Psikanalizi**, Çev. Ayşegül Demir, İstanbul, Pinhan Yayınları, 2015, s. 149.

durması bile söz konusu olmaktadır.⁴⁰¹ Necip Fazıl'ın çocukluk döneminde babasıyla sürdüremediği yakın ilişkilerin, onda kararsız ve kuşku dolu düşünce dünyasının var olmasına sebep olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Keza zihninde dönüp duran düşünceler, küçüklüğünden itibaren içinde çarpınıp durduğu kaygılar ve korkular, bu bağlantıyı güçlendirmektedir.

İlhamını her nereden almış olursa olsun can sıkıntısı ve korku, Necip Fazıl'ın sanatçı kimliği üzerinde yaratıcılık vasfını beslemiş ve kendinden sonra gelen pek çok sanatçıyı da etkilemiştir.⁴⁰²

4.4. Ölüm

Ölüm, çözülemeyen bir sır, insanoğlu için gizemli bir durumdur. Pek çok yazar, şair ve düşünür ölüm hakkında yazıp çizmiştir ki bunlar arasında ölüm temasını en sık işleyenlerden biri de Necip Fazıl'dır.⁴⁰³

İlk dönem şiirlerinde dünyevi bakış açısının baskınlığından kaynaklanan korku ve endişe hali, hayata-ölüme yönelik konularda gözle görülür biçimde kendisini hissettirmektedir.⁴⁰⁴

“Başım çılgınlık çocuk, onu nasıl avutsam?
Ne yapsam da ölümü bir saatçik unutsam?...”⁴⁰⁵

“Köpek korkusuyla korktum ölümden,
Ölmeden ölmeyi anlayamadım.”⁴⁰⁶

Üstteki dizelerde ölümlü başı dertte olup ürperen bir ruh haliyle kaleme alınmış satırlar söz konusudur. Ancak daha sonraları hayatındaki dönüm noktalarıyla eş

⁴⁰¹ Klein, **Sevgi, Suçluluk ve Onarım**, s. 261.

⁴⁰² Şerife Çağın, “Necip Fazıl'ın “Tekinsiz Ev”leri”, **Yeni Türk Edebiyatı**, Sayı 15, Nisan 2017, s. 31.

⁴⁰³ Ramazan Şanlı, “Necip Fazıl Kısakürek'te Din Duygusu ve Tasavvuf”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 56.

⁴⁰⁴ Murat Tan, “Necip Fazıl'ın Hikayelerinde Kaçınılmaz Son: Ölüm”, **Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 5, Nisan 2016, s. 66.

⁴⁰⁵ Kısakürek, **Çile**, s. 141.

⁴⁰⁶ **A.e.**, s. 71.

zamanlı olarak ölüme bakış açısı da değişim göstermiş, önceleri ölümün soğuk olan yüzü giderek sıcak bir hal almış ve bunun izleri de şiirlerindeki ifadelere yansımıştır.⁴⁰⁷

“Bu dünyada renk, nakış, lezzet, ne varsa küsüm;
Gözümde son marifet, Azrâile tebessüm...”⁴⁰⁸

“Ölüm güzel şey, budur perdenin ardından haber...
Hiç güzel olmasaydı ölür müydü Peygamber?”⁴⁰⁹

Onun dünyaya bakış açısındaki değişim, ölümü konumlandığı yeri de değiştirmiştir:

“Öleceğiz; müjdeler olsun, müjdeler olsun!
Ölümü de öldüren Rabbe secdeler olsun!”⁴¹⁰

Nitekim ölüme bakışını şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Ben de ölümden korkarım. Şiirlerimi okuyorsunuz. Ölüm, çetin geçit... Onun ötesinde ya “ebedî saadet” veya “ebedî mahkûmiyet” var... Bizim gibilere bu kapının önünde tiril tiril titremek düşer. Kendini üzme, bu “korku”, “ümit” ile birlikte olunca güzeldir.”⁴¹¹

“Beni bir akrebin kısırcı hâlinde marazî bir hassasiyet dişledi”⁴¹² diyerek serdettiği mizacı, onu ilk başta korku duygusuyla tanıştırmış ve çocukluğunu geçirdiği konakta şahit olduğu iki ölüm vakası (dedesi ve kardeşi Selma'nın vefatı), bu duygunun sürekliliğinde büyük pay sahibi olmuştur.⁴¹³ “Korkularımın menbaında kaynaşan bir çok hâtıra arasında, hele iki ölüm vak'ası, bütün renkleri, sesleri ve kokularıyla canlı kalmıştı.”⁴¹⁴ 4-5 yıl önce kız kardeşi Selma'nın ölümünün ardından

⁴⁰⁷ Tan, “Necip Fazıl'ın Hikayelerinde Kaçınılmaz Son: Ölüm”, s. 67.

⁴⁰⁸ Kısakürek, **Çile**, s. 147.

⁴⁰⁹ **A.e.**, 153.

⁴¹⁰ **A.e.**, s. 152.

⁴¹¹ Ahmet Kabaklı, **Sultanü's Şuarâ Necip Fazıl**, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1995, s. 367.

⁴¹² Necip Fazıl Kısakürek, **Hikâyelerim**, 19. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2010, s. 8.

⁴¹³ Tan, “Necip Fazıl'ın Hikayelerinde Kaçınılmaz Son: Ölüm”, s. 73.

⁴¹⁴ Kısakürek, **Hikâyelerim**, s. 9.

gelen dedesinin vefatı; çocukluk günlerinin hatıralarıyla renklenmiş konağı ruhundan ayırmış ve O'nu ruhunu daha sonraları hayatının temel problemlerinden biri haline getireceği bir mana ile doldurmuştur. O zamana dek varlığın, hayat şekilleri üzerindeki manalarını kurcalayan hassasiyeti, bir anda ölümün getirdiği yokluk düşüncesiyle sarsılmış ve aklı çok derin bir meseleye çengel atmıştır:⁴¹⁵

“İlk düşünce, beni yokluk ısırdı:
Sonum yokluk olsa bu varlık niye?”⁴¹⁶

Yas tutan kişinin ‘iyi’ olarak konumladığı içsel nesnelere kaybetmiş olduğuna dair bilinçdışı düşümler, sevilen kişinin kaybının verdiği acıyı da şiddetlendirmektedir. Böyle bir durumda birey, kötü içsel nesnelere ağır bastığını ve iç dünyanın bozulma tehlikesi altında kaldığını düşünmektedir. Sevilen kişinin yitilmesi, yas tutan kişinin kayıp sevgi nesnesini kendi benliğinin içine yerleştirmesine yol açmaktadır. Hatta bu yitimin sonucunda birey, gelişimin ilk dönemlerinden itibaren içselleştirdiği nesnelere de zarar göreceği tehlikesinin baş gösterdiğini düşünmeye başlamaktadır. Nihayetinde ikircikli duygular artmakta ve başkalarına yönelik güvensizlik duyguları baş göstermektedir. Bu nedenle yastaki kişinin iç dünyasını yeniden kurup bütünleştirmesi ve bu acıyı mücadele ederek aşması gerekmektedir.⁴¹⁷ Necip Fazıl’ın iç dünyasını yeniden şekillendirme süreci yaklaşık otuz yılını almış ve zaferle çıkmak için çetin bir mücadele vermiştir. Ölüm duygusuna yönelik düşüncelerinde, yaşadığı kayıpların ağırlığı hissedilir ölçüde etkili olmuş ve benliğindeki inşa sürecinin onun için oldukça sancılı geçmesine zemin hazırlamıştır. Hayatının her dönemine iz bırakan bu tekrar kurulum süreci, eserlerine de fazlasıyla sirayet etmiştir.

Necip Fazıl’ın şiirlerinde yaşanan keskin dönüşlerin çıkış noktası olarak Abdülhakim Arvasî ile tanışması görülebilir. Bu karşılaşmanın ardından bohem yaşam tarzını bir kenara bırakarak dini bir hayat tarzına geçiş yapan Necip Fazıl’da yaşanan değişimlerin izleri, diğer edebi türdeki eserlerinde de net olarak görülmeye başlamıştır.

⁴¹⁵ Ak, **Necip Fazıl ve Büyük Doğu**, s. 21-22.

⁴¹⁶ Kısakürek, **Çile**, s. 310.

⁴¹⁷ Klein, **Sevgi, Suçluluk ve Onarım**, s. 265-266.

Tüm şiddetiyle varlığını gösteren bu değişimle beraber bilinçaltında var olan psikolojik hassasiyet eserlerinde gün yüzüne çıkmıştır.⁴¹⁸

“Nasıl olur?... Düşünen bir varlık nasıl yok olabilir?... Şuur isimli haysiyet ele geçer de sonra nasıl silinir?... Korkunun bu kadar büyüğü altından nasıl hiçlik gelebilir?... Haydi, madde, et, kemik silinsin; fakat fikir, hiçbir bıçağın kesemediği o ulvî mevcut, nasıl gider, nasıl kalmaz, gelmiş ve olmuşken, gelmemiş ve olmamışa dönebilir?...”⁴¹⁹

Fikir çilesini ve sorgulamalarını yansıttığı eserlerden biri olan *Bir Adam Yaratmak* piyesinde içindeki gelgitleri, olayın kahramanı Hüsrev’in ifadeleriyle dile getirerek ölüme vurgu yapmıştır.⁴²⁰

“Yaşamıyoruz. Resimlerimiz, fotoğraflarımız kadar yaşamıyoruz. Mendilimiz, gömleğimiz, potinlerimiz kadar yaşamıyoruz... Bir sigara kâğıdı kadar yaşamıyoruz. Kefenimizden evvel çürüyoruz. Duyuyorum! Kulak ver, sen de duyarsın!... Ölüler! Gözsüz kulaksız kurtların içtiği köpüklü şampanya damlaları! Tozun toprağın mezeleri! Korkunç bir saklambacın korkunç oyuncularını. Kurtarın beni ebedilikten! Öldüm sizi araya araya... Kurtarın beni düşünmekten!”⁴²¹

Yazmış olduğu satırlarda görüldüğü üzere, durmaksızın sorgulayıp anlamlandırmaya çalıştığı, bilinçaltındaki sularda gezinip durarak kendisinde vehim ve kaygılar oluşturan ölüm duygusu, yaşadığı dini dönüşümden fazlasıyla nasibini alarak zamanla benliğini de tatmin edebileceği bir araca dönüşmüştür.

İnsanın tüm duyguların santrali olarak çalışan benlik ve bu mekanizmanın en büyük isteği olan sonsuz bir yaşam arzusu, Necip Fazıl’ın yaşamış olduğu dini dönüşüm ve değişim sonrası sahip olduğu dini hassasiyetlerin gerekliliği olarak sonsuzluk yolculuğunda bir durak, bir basamak formuna dönüşmüştür. Ölümün soğuk yüzü böylelikle sevimli ve yumuşak bir hal almıştır. Keza *Rüya, Ölmek İstiyorum, Kuran’ın Gücü* gibi eserlerinde ölümün bu sıcak yüzü yer almaktadır.⁴²²

⁴¹⁸ Tan, “Necip Fazıl’ın Hikayelerinde Kaçınılmaz Son: Ölüm”, s. 67, 73.

⁴¹⁹ Kısakürek, *Hikâyelerim*, s. 205.

⁴²⁰ Zeynep Bilge Doğan, “Necip Fazıl’ın Fikir Dünyası ve Tiyatroları”, **Fikir, Sanat, Aksiyon: Necip Fazıl Kısakürek**, Ed. Murat Ayar vd., Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Kültür Yayınları, 2020, s. 39.

⁴²¹ Necip Fazıl Kısakürek, **Bir Adam Yaratmak**, 34. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2016, s. 112.

⁴²² Tan, “Necip Fazıl’ın Hikayelerinde Kaçınılmaz Son: Ölüm”, s. 74.

Esas itibarıyla psikanaliz zaviyesinden bu dönüşümün izlerini takip edecek olursak; burada devreye giren savunma mekanizmalarından ilkinin karşıt tepki geliştirme olduğu söylemek mümkün olacaktır. Bu mekanizmada kişi, bilinç dışında varlığını sürdüren içsel dürtülerin önüne engeller koyarak baskı mekanizmasını pekiştirmekte ve olumsuz dürtüleri böylelikle bilinç düzeyinden uzaklaştırmış olmaktadır.⁴²³ Ölüm duygusu, Necip Fazıl'ın bilinçaltında tehdit edici ve kaygı verici bir formda canlılığını sürdürüyorken, o da karşıt tepki geliştirme yolunu seçerek bu içsel dürtülerine kesin engeller koymuş ve olumsuz dürtüleri bilinç düzeyinden uzaklaştırma yolunu seçmiştir. Yaşadığı dini dönüşümde tasavvufi düşüncenin beraberinde getirmiş olduğu ölümü hoş görme, sevgiliye kavuşma günü olarak karşılama anlayışını idrak edebilmesinde, bu savunma mekanizmasının zihninde yeni bir boyuta geçiş kolaylığı sağladığını ifade edebiliriz.

4.5. Özdeşim

Özdeşlik, cinsel içgüdü objesi olarak seçilmemiş birisiyle aradaki ortaklık her algılandığında doğabilmektedir. Hatta bu ortaklık ne kadar güçlü ise, gerçekleşecek kısmî özdeşleşme de o derece başarıya ulaşacak ve yeni bir bağlanımın temelini inşa edecektir.⁴²⁴ Bu kabulden hareketle; Necip Fazıl, büyükbabasını temsil etmenin gururuyla yaşamış, babasını atlayarak dedesinden ona sirayet eden tüm irsiyet bağlarını bünyesinde topladığına inanmış ve ara kuşaktaki atlamanın hiçbir şeyi sekteye uğratmaması için bu özdeşimin içinde hemhal olmuş, yoğrulmuş, bayrağı hep üstte tutarak taşımaya çalışmıştır. Bu özdeşim psikanalitik bağlamda savunma mekanizmaları içinde 'içe alma' ile de örtüşmektedir.

Necip Fazıl'ın dedesine olan hasreti bitmemiş, her geçen yıl artarak devam etmiştir. Kendisini hep büyükbabasından bulmuş, onun manevi mirasını ve ruhunu kendisinin sürdürdüğüne inanmıştır:

“Anlaşıyor ki, konağın ruhu büyükbabam; ben de onun ruhuyum... Çünkü biricik oğlunun biricik oğluyum... Babadan oğula, içinde yaşattığı soy ideâlinin onca en mükemmel numunesiyim.”⁴²⁵

⁴²³ Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, s. 102.

⁴²⁴ Freud, **Kitle Psikolojisi**, s. 53.

⁴²⁵ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 12.

Hayatının son yıllarında torununa şöyle dediği kaydedilmiştir:

“Bazen kabiliyet, böyle bir nesli atlayarak zuhur ediyor. Bende de öyle olmuştur. Babamla değil, büyükbabamla izah edebilirsiniz beni.”⁴²⁶

Özdeşim, Necip Fazıl’ın hayatında yalnızca dedesiyle sınırlı kalmamış, hocası bildiği Abdülhakim Arvasî ile olan birlikteliğinde de önemli bir rol oynamıştır. Dini dönüşümü sonrasında tasavvufi boyutta yol almasıyla kendini içinde bulunduğu râbîta hali, onda tümgüçlülük (omnipotence) duygusunu hâsıl ederek hocası ile özdeşim oluşturmasına aracılık etmiştir. Bu durum psikanalizde ilk dönem anne-çocuk ilişkisindeki haset, tümgüçlülük ve özdeşim sacayaklarına gönderme yapmaktadır. Oral dönem izlerini gördüğümüz râbîta halinde, şeyh anne rolünde iken mürid ise ondan hikmetleri alan yani süt emen bebek konumundadır. Sürecin devamında mürid ve şeyh tümgüçlülük duygusu üzerinden bütünleşmektedir. Bu hususta Necip Fazıl’ın râbîta halini tanımlayan satırları iç dünyasında bu özdeşimi ne denli güçlü yaşamış olduğunu dile getirmektedir:

“İrşad edicinin, heceler ve kelimeler üstünde, radyo mevceleri halinde nurunu emme ve o yoldan erme işi olan râbîta, öyle bir hayat iksiri ki, gözünüzü kapayıp da kalbinizi mürşidinize açtığımı ân, sizi, aç bir kuzunun anne memesine yapışması gibi bir hâlet sarıyor... Ve her şeyin oradan geldiğini, o nur memesinden ağzınıza ve yüzünüze döküldüğünü görüyorsunuz. O memeye kurutacak kadar kuvvetle asılmayı bilerseniz ne mutlu size! O meme kurumaz; bütün insanlığı Ağustos sıcağında Büyük Sahrada toplasanız da hepsini birden tek bir mürşide rabîta ettirseniz yine kurumaz.”⁴²⁷

Bu ifadeler ışığında ‘nur memesi’nden, oral dönem izlerine uzanarak nesne ilişkisini kurmak kaçınılmaz olmaktadır. Daha sonrasında ise seçtiği nesneye bağlılığını ve kurmuş olduğu özdeşimi şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Dizlerimin üstündeki parmaklarımı, kaba ve şekilsiz parmaklarımı, Efendimin, ince ve uzun vezinli ve soylu parmakları şeklinde görür gibi olmaya başladım. Parmaklarım rengini bile değiştiriyor, esmerleşiyordu. İnanmayacaklara, “telkin, kendi kendini aldatma” diyeceklere ne söyleyebilirim?”⁴²⁸

⁴²⁶ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 72.

⁴²⁷ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 168.

⁴²⁸ **A.e.**, s. 169.

“Kendinize, mürşidinizi giydireceksiniz. Yâni arada siz yoksunuz; mürşidiniz var... Yüzünüz, kaşınız, gözünüz, ağzınız, burnunuz, hep onun... Elleriniz, parmaklarınız, kılığınız, kıyafetiniz de... Sanki siz O’sunuz.”⁴²⁹

4.6. Yalnızlık Ve Anlaşılammazlık

Tarih boyunca sanat dünyasının önemli simalarının, bir melankoli hali olan yalnızlık sürecine ve kendine kapanma haline girdikleri söylenmektedir. Esasında toplumsal yalnızlık duygusuna neden olan temel sebepler, toplum tarafından anlaşılammama, sosyal hayata adapte olammama, sahip olunan yaşamdan duyulan hoşnutsuzluk olarak ifade edilebilir. Necip Fazıl’ın da yaşamı boyunca hissettiği varoluşsal kaygılar ve zaman zaman etkisi altına girdiği bunalımlar, kendisini yalnız hissederek çile çekmesine neden olmuştur.⁴³⁰

“Ah, Mistik Şair, ah; büyüğü ve küçüğüyle şu Bâbîâli ikliminde, her bakımdan ne de yalnızdı!... Kendisini büyük bir (akvaryum) içinde, ayrı bir camlı bölmede mahpus bir balığa benzetiyordu. Bütün tanıdıkları, bildikleriyle teması, bir cam duvarın iki yanında burun buruna vermiş balıklar şeklinde... Derinden derine anlıyordu ki, o, bunların dünyasından değildir...”⁴³¹

Yaşamı boyunca kalabalıklar içinde kendisini yalnız hisseden Necip Fazıl, üniversite tahsili sonrası *Babıâli*’de de anlattığı üzere Anadolu’nun farklı şehirlerine gitmiştir. Yaşadığı iç sıkıntı ve bunalımdan kurtulmak ümidiyle bir kaçış fakat aynı zamanda da bir arayış içinde kendine yer bulmuştur. Ceyhan, Giresun ve Ankara’ya tayinini istemiş fakat bu illerin hiçbirinde aramakta olduğu şeyi bulamamıştır ve sürekli bir yalnızlık içerisinde kıvrınmaktadır. Öyle ki gösterişli bir nümayişle ilim tahsili için yollanmış olduğu Paris yıllarında bile hayatında yalnızlığın hüküm sürdüğü dile getirilebilir.⁴³² O, “*Yalnızlık; zehirim de, ilacım da sensin!*”⁴³³ diyerek şifayı yine içinde zaman zaman kaybolduğu yalnızlığında aramaya çalışmıştır.

⁴²⁹ A.e., s. 149.

⁴³⁰ Eren, “Necip Fazıl’ın Şiirlerindeki Yalnızlık”, s. 115-116,

⁴³¹ Kısakürek, *Bâbîâli*, s. 211.

⁴³² Eren, “Necip Fazıl’ın Şiirlerindeki Yalnızlık”, s. 117.

⁴³³ Kısakürek, *Cinnet Mustatili*, s. 221.

Etrafında birçok insan bulunmasına rağmen, o kendisini her zaman yalnız ve anlaşılammış görmekten geri durmamıştır. “*Kendimi bir orangutan maymunu kadar yalnız hissediyorum*” derken, etrafındakilerin kendi iç dünyasının yüceliğine ne denli uzak olduğunu, zihninde dönüp duran meselelere yabancı olduklarını, onun düşünce dünyasından fersah fersah ötede, farklı bir âlemde yaşadıklarını ve onun âlemine katılmaktan yoksun olduklarını ifade etmektedir.⁴³⁴

Vahap Kabahasanoğlu, Necip Fazıl’ın dinsel bağlarından kopmuş bir toplum içinde kendisini ayrı düşmüş ve yalnız hissettiğini, hatta geçmişe dalarak ruhuna sinen sessizliğe öylesine alışmış olduğunu ki kendi sesinin yankısından bile rahatsızlık duyduğunu dile getirmiştir.⁴³⁵ “*Ben, yankısından kaçan çocuk, kendi sesinin.*”⁴³⁶

“Benimki de, fertler arası bütün münasebet ve intikal vasıtalarını kaybetmenin, dipsiz bir kuyu içinde tek başıma kalmanın ve ilâhî azâmeti, birdenbire şahdamarında hissetmenin haliydi... Bu hâl bana, sadece bana hissettiriyordu ki, Allaktan başka her yakınlık, temelsiz bir vehimden ibaret...”⁴³⁷

Necip Fazıl’ı yakından tanıyanlar, onun çevresinde tek başına bir adam olduğunu dile getirmektedir. Çevresinde onun yalnızlığını anlayan az kimse vardır ve anlaşılammaktan duyduğu sıkıntı ve acı, kişisel ıstıraplarının çok daha üzerindedir.⁴³⁸

“Biz devamızı Patagonya’da anlatsak daha büyük bir alaka bulabilirdik. Çünkü herkes yeni bir şey duyuyor olarak kulak verirdi bize. Oysa burada biliyorum zannıyla, peşin fikirle, bir başka şeye irca ediyorlar. İslam deyince ya babaannesinin yeldirmesine, ya da burnundaki çorap kokusuna irca ediyorlar bizi.”⁴³⁹

Yukarıdaki ifadelerinde de görüldüğü üzere inandığı ve tutunduğu düşüncede anlaşılammazlığın sancısını yaşamakta ve entelektüel bir mevzide içten içe idealindeki ülküyü hayata geçirebilmek adına uygun bir zemin kollamaktadır.

⁴³⁴ Rasim Özdenören, “Necip Fazıl Kısakürek (Kişiliği Üzerine Notlar)”, **Mavera**, C. VII, Sayı 80-81-82, Temmuz-Ağustos-Eylül 1983, s. 30.

⁴³⁵ Vahap Kabahasanoğlu, “Necip Fazıl ve Ben”, **Necip Fazıl’ın Şiiri**, Ed. Bekir Oğuzbaşaran, İstanbul, Kültür ve Sanat Yayınları, 1983, s. 237.

⁴³⁶ Kısakürek, **Çile**, s. 67.

⁴³⁷ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 106-107.

⁴³⁸ Yorulmaz, **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, s. 10.

⁴³⁹ Akif İnan, “Üstad Çevresinde”, **Mavera**, Sayı 80-81-82, Temmuz-Ağustos-Eylül 1983, s. 161.

Küçüklüğünde geçirdiği hastalıkların yine en demli zamanlarından birinde, gece yarısı yataktan silkelenip kalktığını ve zihnini öylesine berrak hissettiğini dile getirmiş ve şöyle demiştir: “*Bu dünyada acaba, benden daha derin duyan ve düşünen ikinci bir kimse var mıdır?*”⁴⁴⁰ Bu ifadeler bir yönüyle düşünce derinliğinde kendisini koyduğu yerde tekliğini ve yalnızlığını işaret etmektedir.

Öte yandan onun yalnızlığı ve bunalımı üzerinde etkili olan önemli bir kıstas da kız kardeşi Selma'nın vefatıdır. Bu ölüm neticesinde yeni bir bunalım seline kapılmış ve bu olay sonrasında kitaplara sığınarak teskin olmaya çalışmıştır.⁴⁴¹ Çocukluğu oldukça kalabalık bir konakta geçmesine rağmen yine de kendisini yalnız hissetmektedir ve kimi zaman korkuya kapılmaktadır:

“Kaç gece, ortasında, pirinç bir şamdanda bedbaht bir mum ağlayan odamdaki yatağımda, hedefsiz korkularla titreyip yandaki odada yatan anneme seslendiğimi bilirim. Bu anlarda bana öyle gelirdi ki, gecenin bir hisar kadar kalın ve heybetli sessizliği içinde, konaktaki taşkın hayatın uğultusu, kapkaranlık bir ormanda duyulan çağlayan sedâsı gibi hâlâ işitilmektedir. Hâlâ esrarlı ellerin açıp kapadığı kapılar gıcırdamakta, merdivenlerden, sofalardan, cinlerin ayak sesleri gelmektedir.”⁴⁴²

“Cici annem, yatağının üstündeki yastıkları yükselterek karşı durabileceğini vehmettiği ölüme her an yaklaşı dursun, annem konağın ırgatlığı içinde devam etsin ve babam altın kaplama topuzlu bastonunu havaya kaldırarak, akli fikri hep dışarılarda, gezip dolaşsın... Ben yine romanlara abanmış bulunuyorum.”⁴⁴³

Bu ifadelerden de anlaşılmaktadır ki anne ve babadan kendi adına beklediği ilgiyi göremeyince aradığını bulmak adına adeta yudum yudum içerek kitapların dünyasına dalmıştır. Paul ve Virgin, Verter, Anna Karenina'yı okuyan 10 yaşındaki bu çocuk beynini bu eserlerin teknesinde yoğurduğunu dile getirmiştir. Okuduğu eserlerin onu delicesine sarstığından dem vurmaktadır.⁴⁴⁴ Kitaplarda kaybolduğu ve bir zaman sonra gerçek ve kurgunun birbirine karıştığı, hikâyelerin gerçek yaşantısını etkisi altına alarak kendinden geçip olayların heyecanı ile dış dünyadan koptuğu

⁴⁴⁰ Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 74.

⁴⁴¹ Eren, “Necip Fazıl'ın Şiirlerindeki Yalnızlık”, s. 118.

⁴⁴² Kısakürek, **Hikâyelerim**, s. 8.

⁴⁴³ Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 112.

⁴⁴⁴ **A.e.**, s. 115.

anlaşılmaktadır. Derken bitmek bilmeyen ve ardı kesilmeyen ve ne isteyip, neyi sebep kıldığını kendisinin bile bilmediği ağlamalar vuku bulmuştur.

Dedesı Mehmet Hilmi Efendi'nin vefatından sonra ise artık kimsesizdir. Konak içinde düşmüş olduğu yalnızlık, daha çok ev halkının birbirleriyle ilgisizliğinin bir sonucu olarak onu ferdiyeti içinde tek başına bırakmışken, bundan sonrasında ayrılıkların derinleştirdiği bir kimsesizlik içine dalmıştır. Bu süreçte yatılı mektepte okurken, annesinden de uzağa düşmüştür.⁴⁴⁵

“Beni ulvi mesele sahibi Avrupalılar içinde kim anlayabilirdi?... Beyninin elleri hifa perdesine dokunup büyük cereyana çarpılanlardan ve titreye titreye yatağına kaçanlardan acaba kim?... Şu mu, bu mu; büyük mustarıplerden daha kim?... Hiçbiri; beni Derviş Yunus ile Efendim Abdülhakim Hazretlerinden başka kimse anlayamazdı.”⁴⁴⁶

Oldukça küçük yaşında onu derinden etkileyen yalnızlık duygusu, hayatının sonraki dönemlerinde de peşini bırakmamış ve sürekli bir arayış içerisinde olmuştur. Bireysel ve melankolik yalnızlığını en fazla etkileyen odak ise gençlik yıllarında hissettiği varoluşsal kaygılar ve metafizik sorgulamalardır. Sürekli olarak bir arayış halinde olmuş, buhranına, içinde kaçma isteği uyandıran ve onu yalnızlığa sürükleyen kaygı ve endişelerine bir çare aramıştır. Öyle ki bu arayış zamanlarında kumara ve şehrin ıssız sokaklarına sığınır hale gelmiştir.⁴⁴⁷

Cumhuriyet'in ilanından bir sene sonra öğrenim için 1924 yılında Avrupa'ya gönderilmesi yaşadığı bunalımları dindirmemiştir. ‘Kâbus Şehri’ olarak ifade ettiği Paris'te de bohem hayatını sürdürmeye devam etmiştir. Yalnız geceleri, Paris'te de ruhunu sıkıştıran haddededir.⁴⁴⁸

“Duvara, bir titiz örümcek gibi,
İnce dertlerimle işledim bir ağ.
Ruhum gün doğunca sönecek gibi,
Şimdiden hayata ediyor veda.”⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ Ak, **Necip Fazıl ve Büyük Doğu**, s. 22.

⁴⁴⁶ Kısakürek, **Cinnet Mustatili**, s. 186.

⁴⁴⁷ Eren, “Necip Fazıl'ın Şiirlerindeki Yalnızlık”, s. 118.

⁴⁴⁸ **A.e.**, s. 119.

⁴⁴⁹ Kısakürek, **Çile**, s. 306.

Paris hayatını yerle bir eden kumar bağımlılığı, o dönemde tüm benliğini esir almıştır. Ancak bir yandan kurtulmak isteyip de öte yandan tüm çırpınışlarının onu daha da dibe çektiğinin farkındalığı ruhundaki hezeyanları ve çaresizliği gün yüzüne çıkarmıştır:

“Gözleri kaldırımda. ‘Kaldırımlar’ şiirini içinde biriktire biriktire saatlerce yayararak, oteline gitti. Odasına çıktı, aynanın karşısına geçti, uçları simsiyah tırnaklarıyla yanaklarını kanatırcasına ağlamaya başladı; -Allah’ım; beni kendi kendimden kurtar.”⁴⁵⁰

Aslında o, burada içindeki kendilikleri bölüp ruhunda gerilim yaratan, kaygısını arttıran ‘kendi’yi dışsallaştırarak yadsımaya çalışmıştır. Böylece yine bir savunma mekanizmasına başvurulmuş ve oluşan gerilimden kurtulmak istenmiştir. Bu yalnızlık ve anlaşılabilirlik duygusu, onda ödünleme ve yansıtma mekanizmalarının da devreye girmesine neden olmuştur; ödünlemede, yalnızlık duygusunun içinden çıkamayacağını ve bu dar alanda sıkıştığını hissederek tüm enerjisini ve potansiyelini farklı bir alana yönelterek, şiirleri üzerinden yalnızlığının tam aksine yığınlara hitap ederek enerjisini yönlendirmiştir. Kendi içine dönük halleri, onun toplumun birçok kesimine ayna tutacağı eserler kaleme almasına ve potansiyelini bu yöne kaydırmasına kapı aralamıştır. Kendisini yalnız hissedip sorgulayan her bireyin, iç dünyasında alıp vermelerine ve hayatındaki dönüm noktalarına kulak kabartarak dini dönüşüm çizgisinde onun yazmış olduğu eserler üzerinden kendinden pek çok nokta bulmasına ve yalnızlığın ıstırabını, varoluşu lehine bir araç haline getirmesine öncülük etmiştir.

Necip Fazıl, Büyük Veli olarak nitelendirdiği Abdülhakim Arvasî’nin eşiğine yüz süreceği zamana yani otuzlu yaşlarına dek derin bir melankoli içinde olduğunu ifade etmektedir.⁴⁵¹

“Ölsem diyecek yok mezar taşımı;
Hâlime ben bile hayret ederim.
Gölüm ne dertlidir, ne de bahtiyar;
Ne kendisine yâr, ne kimseye yâr,

⁴⁵⁰ Kısakürek, **Bâbü’lî**, s. 31.

⁴⁵¹ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 38.

Bir rüya uğruna ben diyâr diyâr,
Gölgemin peşinden yürür giderim...⁴⁵²

Bu şiirde dikkat edilirse asıl problem Necip Fazıl'ın yersiz yurtsuz olması değildir. Tam tersine tüm dünyayı kendisine ait gören şairin, benliğinin eşsizliğine atıfla hissettiği yalnızlık duygusudur. Bu durumda onun karakterinde yer bulan üstün benlik duygusunun yönlendirmiş olduğu bir yalnızlık ortaya çıkmaktadır. Bu yalnızlık, etrafındaki insanlardan tatmin olamama, kendisini daha yukarıda ve üstün olarak görme veya anlaşılama duygusundan kaynaklanan bir duygudur. Öyle ki, onun nezdinde öldüğü zaman mezar taşını dikebilecek tek bir kişi bile yoktur.⁴⁵³ Bu doğrultuda Necip Fazıl'ın ruhî âleminde yaşamış olduğu yalnızlık duygusunun etkisiyle, savunma mekanizmalarından yansıtmayı devreye soktuğuna dair kanaatimiz; yaşadığı bu duyguların müsebbibi olarak dış dünyaya atıfta bulunmasına ve çevresindekilerin, sosyal bir ilişki kurmaya tenezzül edilecek çapta olmadığına dair inancına dayanmaktadır.

Necip Fazıl, modern zaman insanının büyük şehirlerdeki yalnızlığını ve tedirginliğini dile getirerek kaldırımları bir dost olarak gördüğünü ifade etmiş aynı zamanda kaldırımların nihayetini ölüm olarak düşünmekten de geri durmamıştır.⁴⁵⁴

“Sokaktayım, kimsesiz bir sokak ortasında;
Yürüyorum, arkama bakmadan yürüyorum.
...
İn cin uykuda, yalnız iki yoldaş uyanık;
Biri benim, biri de serseri kaldırımlar.”⁴⁵⁵

Necip Fazıl'ın dış dünyadan kaçıp içe kapanma isteği, 1929'da yazmış olduğu *Yalnızlık* adlı şiire yansımıştır. Bu şiirde bir fener olarak konumlandırılan yalnızlık, korku objesi olmaktan çıkarak yol aydınlatıcı bir forma bürünmüştür. Necip Fazıl, yalnızlığı anlamlandırmaya başlamış ve onunla samimi bir bağ kurarak ulaşılmaz bir pozisyona geçtiğinin farkına varmıştır. O, dışarıdaki tüm şaşaaaya rağmen ömrünü

⁴⁵² Kısakürek, *Çile*, s. 68.

⁴⁵³ Eren, “Necip Fazıl'ın Şiirlerindeki Yalnızlık”, s. 121.

⁴⁵⁴ *A.e.*, s. 122.

⁴⁵⁵ Kısakürek, *Çile*, s. 156-157.

yalnızlığını yaşayarak geçirmiştir. Yalnızlık fenerini dolduran Necip Fazıl'ın kendisidir ve bu bir bakıma çevrenin aydınlatılması için gereklidir. Yaşamı boyunca üstad olarak anılan ve etrafını dolduran kalabalıklara rağmen yalnız bir hayat süren Necip Fazıl, aslında bu şiirinde geleceğini görmüştür.⁴⁵⁶

“Yalnızlık bir fenerse,
Ben de içinde bir mum,
Onu, billûr bir kâse
Gibi doldurur nurum.

Dışarıdan bana neler
Getirir pervaneler!
Pırıltılar, nâğmeler,
Renklerle eriyorum.”⁴⁵⁷

Özellikle kahramanlık ideali ve rehber olma misyonu ile beraber ele alındığında, kalabalıkları tıpkı *Yalnızlık* şiirinde ifade ettiği üzere bir fener gibi aydınlatmak ve görevini ifa edebilmek için yalnızlığı kendi seçmiştir ve hatta bu yalnızlıktan memnun olduğu dahi söylenebilir.

1934 yılına kadar hayatının ilk dönemini içine alan şiirleri, Necip Fazıl'ın varoluş kaygıları eşliğinde içinde yaşadığı bunalımların izlerini taşımaktadır. Bu dönemde, kaygı, korku, boşluk hissi, varoluşsal sorgulama ve arayış, ölüm korkusu ve ötelere merakı, ümitsizlik gibi duygularına sürekli olarak yalnızlık eşlik etmiştir. 1934-1970 yılları arasında ise Necip Fazıl, gençlik yılları boyunca arayışlarını, hayatında önemli bir yeri olan Abdülhakim Arvasî ile tanışması sonucunda yeni anlayışlara bağlamıştır. Eserlerinde manevi atmosferin yoğunluğu ve dini eğilimlerinin etkisi artarak tasavvufa uzanan bir mistisizm görülmeye başlanmıştır. Bu tanışma, onun şiirlerine dini-mistik bir hava yüklemiş ve varoluşsal kaygıları ve sorgulamaları bir cevaba bağlanarak davasının yüklenicisi olan Büyük Doğu kanalına doğru yönelmiştir. Ancak bu dönemeç sonrasındaki yol almalarında yalnızlık boyut değiştirerek yine yanı başında olmuştur. Allah'tan başka her şeyin anlamsızlığını kavradığını dile getiren Necip Fazıl, bu defa da manevi bir buhran dönemine girmiştir.

⁴⁵⁶ Eren, “Necip Fazıl'ın Şiirlerindeki Yalnızlık”, s. 124.

⁴⁵⁷ Kısakürek, *Çile*, s. 231.

Bu buhran, onu artık Müslümanca bir hassasiyetin derin izlerinin görüldüğü farklı bir yalnızlık boyutuna taşımıştır.⁴⁵⁸

“Bu nasıl bir dünya, hikâyesi zor;
Mekânı bir satır, zamanı vehim.
Bütün bir kâinat muşamba dekor,
Bütün bir insanlık yalana teslim.
...
Ben ki, toz kanatlı bir kelebeğim,
Minicik gövdeme yüklü Kafdağı,
Bir zerreciğim ki, Arş’a gebeyim,
Dev sancılarımın budur kaynağı!”⁴⁵⁹

Üstte vermiş olduğumuz şiirine atıfla, yeni girmiş olduğu bu dönemde, onu yalnızlığa götürecek olan sebepler, insanların vehme, muşamba dekora, yalana ve hikâyesi zor anlatılacak bir dünyaya teslimiyetleridir. O, inancı gereği yalnızlığı seçebilecek bir konuma geçmiştir. Kendince bir dik duruş, yalnızlık ve tecrit hali, onun Allah’a sığınmasını daha da perçinlemiştir.⁴⁶⁰ Öyle ki, yalnızlığını yücelterek Allah’a çıkan yolların kendinde toplandığını ve bu yükün sıradan, uluorta bir muhteviyat olmadığını, taşıdıklarına değer biçilemeyeceğini dile getirmiştir:

“Yaram var, havanlar dövemez merhem;
Yüküm var, bulamaz pazarlar dirhem.
Ne çıkar, bu yola düşmemiş gölgem;
Yollar ki, Allah’a çıkar, bendedir.”⁴⁶¹

İlk gençlik dönemlerinde mistik ve metafizik bilinmezliğin ruhunda meydana getirmiş olduğu boşluk nedeniyle arayış içinde olan ve kendi kabuğuna sığınmakta çareyi bulan yalnızlık hissi, dini hassasiyetlerin inşa ettiği saiklerden sonraki dönemlerde asıl gerçeğe dış gerçeklik arasında mekik dokuyup çile çekmeye dayanan başka bir yalnızlık formuna dönüşmüştür. Artık ötenin davasına düşme gayesi içinde aksiyona geçen bir arayışın benlikte vücut bulduğu bir yalnızlık söz konusu

⁴⁵⁸ Eren, “Necip Fazıl’ın Şiirlerindeki Yalnızlık”, s. 125-126.

⁴⁵⁹ Kısakürek, **Çile**, s. 17, 19.

⁴⁶⁰ Eren, “Necip Fazıl’ın Şiirlerindeki Yalnızlık”, s. 127.

⁴⁶¹ Kısakürek, **Çile**, s. 66.

olmuştur.⁴⁶² Hayatının son dönemlerini de içine alan ve üçüncü dönem olarak isimlendirebileceğimiz dönemde, Necip Fazıl tam olarak toplumsal, edebi ve siyasi bir aksiyon halinde tüm zihin gücünü ve aktifliğini korumaya çalışmış, İslam dini bağlamında kültür ve edebiyat hareketlerini yürüterek dava adamı olmaktan vazgeçmemiştir. Fakat toplumda somut bir karşılık bulamaması onda anlaşılamadığına dair bir inancın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir yandan yaş aldığından ötürü ihtiyarlık yılları, bir yandan dönemdaşlarıyla sınırlı paylaşımlarda bulunmasından dolayı yine kendi dünyasında ve kendi kabuğunda yaşamaya devam etmiştir ve bu nedenle iç dünyasındaki yalnızlık, bu son dönemde de kaybolmamıştır. Orhan Okay'ın ifadesiyle ben merkezli ve egosantrik bir dünyası olan Necip Fazıl, kendi ideolojisi ekseninde anlaşılamadığına inanmıştır ve bu his, onu kalabalıklar içinde sevgi gösterilerine ve yoğun ilgiye matuf olsa ve alkışlansa da daha da yalnızlaştırmıştır.⁴⁶³

“1972 ilkbaharından beri evimde adetâ hapisteyim, gardiyanım kendim... Kitaplarımla meşgulüm ve yeni bir ruh haletine bürülü... Üçüncü çile deyip geçeyim ve fazla konuşmayayım...”⁴⁶⁴

4.7. Hezeyanlar

Necip Fazıl, on iki yaşına gelinceye kadar geçen süredeki çocukluğunu, büyük bir tecessüs ile ‘ötelere araştırmacı’ derin bir melankoli devresi olarak tanımlamaktadır.⁴⁶⁵ *O ve Ben* adlı eserinde ruh halini şu satırlarla dile getirmektedir:

“Bütün bedahatler, meccanî ve hazırlop insan emniyetleri nazarımda yeniden gerçekleştirilmesi lâzım birer mahiyet alıyordu. İnsanların kaşları, gözleri, parmakları bile tuhafıma gidiyor, bunları ilk defa görüyormuş ve sebebini anlayamıyormuşçasına bir garabet hissi beni kaplıyordu. Bir de, bu hislerin arkasında, hayâle sığmaz korkular: “Ya sabah kalkar da, kendimde, konuştuğum dilden tek kelime bulamıyacak olursam?”, “Ya hafızamı, tabî zevklerimi, bütün insan ve eşya münasebetlerini idare eden emniyet duygumu kaybedersem?”, “Öldükten sonra ebedî hayat... Cennet veya cehennemde ebediyet... Sonu olmamak? Hep var olmak... Bu dünyadaki devam ölçüsüne göre nasıl kavranır bu iş? Akıl patlamaz da ne yapar?”⁴⁶⁶

⁴⁶² Eren, “Necip Fazıl’ın Şiirlerindeki Yalnızlık”, s. 128.

⁴⁶³ A.e., s. 128-129.

⁴⁶⁴ Kısakürek, *O ve Ben*, s. 248.

⁴⁶⁵ Ak, *Necip Fazıl ve Büyük Doğu*, s. 21.

⁴⁶⁶ Kısakürek, *O ve Ben*, s. 45.

Bu ifadelerden de görüleceği üzere, Necip Fazıl her şeyi sorgulamakta, mana yüklenmiş birçok şeyi en baştan ve yeniden anlamlandırmak istemektedir. Tüm bunları yaparken de her şeye ve herkese yabancı olabileceğinin endişesini içinde taşımaktadır. Öyle ki maddi âlemden manevi âleme uzanan sorgulamaları yaparken aklının sınırlarında dolaştığını ve ötesini kavramakta yaşadığı zorlanmayı dile getirmektedir. Esasında Darülfünun'da Felsefe bölümünde eğitim alması bu sorgulamaların yönlendirdiği bir mecra olarak görülebilir. Daha sonrasında eğitim için gittiği Paris'te yaşadığı bohem hayat, yine sorgulamalarının kırılma noktaları olarak görülebilmektedir. Paris'teki ruh halini şöyle dile getirmektedir:

“Aylarca, şehrin gündüzünden habersiz adeta bir gece yaşayışı... Oteldeki odamın aynası karşısında, yanaklarımı tırnaklayarak döktüğüm gözyaşları... Çok defa otelin sabah kahvaltısından ibaret günlük gıda... Ve ıstırap, ıstırap, ıstırap... Kendi kendine gelmediği zaman zorla arayıp da bulduğum, bulmak için her şeyi yaptığım, her vesileyle tökezleyip dümdüz yürümeye razı olmadığım ve daima inkisarına istekli çıktığım ıstırap...”⁴⁶⁷

Uçlarda gezinip acı çekerek ve demlenerek hakikate ulaşma yolunu seçen Necip Fazıl, yaşadığı hezeyanları ve çalkantıları dile getirip paylaşmaktan imtina etmemiş ve edindiği tecrübeleri, bu cendereden sıyrıldığında yükselmek için bir basamak haline getirmiştir.

4.8. Öfke

O'nun mizacının en dikkat çeken tarafı öfkeli, hiddetli ve müdahaleci oluşudur. Bu mizaca, yaşadığı devirde toplumun tek parti ve tek düşünce baskısı altında biçimlenmesine karşı tek başına verdiği mücadelenin kendisini yıpratması da eklendiğinde devasa bir asabiyet heykeli ortaya çıkmaktadır.⁴⁶⁸ Bu hal, girişimci, yılmayan, tükenmeyen bir kinetikle davasına sarılmasını ve ivmelenerek güç kazanmasını sağlamıştır. Psikanaliz zaviyesinden değerlendirildiğinde yüceltme geliştirerek edebiyata ve fikir hayatına aksettirdiği ve kontrol altında tuttuğu öfkesi,

⁴⁶⁷ A.e., s. 64.

⁴⁶⁸ Ertaş, **Necip Fazıl: Tenkitler, Polemikler, Kavgalar**, s. 22.

kahramanlık ideallerine ulaşmada ve kurtarıcılık vasfına erişmede önemli bir itici güç vazifesi görmüştür.

Ertaş, ‘asabiyet’ kelimesini Necip Fazıl için hem taassup hem de hiddet manasında kullanmakta ve her iki mananın da Necip Fazıl’a yakıştığını ve kişiliğinin önemli bir cüzü olduğunu dile getirmektedir. Düşüncüyü teklige zorlayan baskı döneminin fikir adamlarından olan Necip Fazıl, bu dayatmaya karşı asabiyetin çerçevelediği dirençle sivrilmiştir. O’nun tüm yazılarında fikir öfkesini görebilmek mümkündür. Sanki öfkesini ardına takılan kalabalıklara da aşlamak istemiştir. O’na göre öfke, fikrin dinamizmidir:⁴⁶⁹

“İnsan başını, sıçan kafasından ayıran tek hassa... Ha tüfeği olmayan asker, ha öfkesi olmayan fikir! Kollarımız, kuvveti nasıl sinir cümlemizde bulursa, herhangi bir dünya görüşü de, sinir cümlesini fikir öfkesinde ele geçirir... Zihin, onun sayesinde dinamizmaya kavuşur, yıldırımlaşır, kudrete erer, cansız bir ölçü kalıbı olmaktan kurtulur. Tek kelimeyle fikir öfkesi, kıymet hükümlerimizin hamle ve irade kaynağı.”⁴⁷⁰

Burada serdettiği beyanlara da bakıldığında Fazıl’ın fikir öfkesinin onu besleyen, kamçılaman, hayatına yön veren bir olgu olduğu görülmektedir. Kabına sığmayan ve coşan düşüncelerini dizginlememiş, öfkesini eklemlediği fikirlerini bir hücum, bir başkaldırı menşei haline getirmeyi seçmiştir. Burada fikir dünyasının, öfkesinin bu denli yoğunlaştığı mecra olması dikkate değer bir husustur. İcraata geçmek için öncelikle fikir âleminde olgunlaştırdığı kazanımlarını, öfke ile pişirmektedir. Öfkenin bu mecraya yoğunlaşması, öncelikle bireysel manada faydalı görünmektedir. Öyle ki; bu noktada psikanalizde savunma mekanizmaları arasında önemli bir yere sahip olan yer değiştirme yansımaları dikkat çekmektedir. Yer değiştirme; bir düşüncenin önem ve yoğunluğunun, bu düşünceden ayrılıp orijinal olarak düşük yoğunlukta, ancak ilk düşünceyle çağrışım bağlantısı içindeki bir başka düşünceye geçmesidir. Farklı düşünceler arasında olmaktadır.⁴⁷¹ Dolayısıyla içinde biriken öfkesini asıl odak noktasından başka mecralara yönlendirmiş olması, eserlerinde ve ideolojisinde göze çarpan bir husustur. Çocukluk döneminde ebeveyn

⁴⁶⁹ A.e., s. 23.

⁴⁷⁰ Necip Fazıl Kısakürek, **Hücum ve Polemik**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1992, s. 43.

⁴⁷¹ Akvardar v.d., **Psikanalitik Kurama Giriş**, s. 174.

ilişkisinde babaya dönük tutumu, ilerleyen süreçte farklı stratejilerin işlerlik kazanmasına sebep olmuştur. Öte yandan yüceltme mekanizmasını da devreye sokarak bilinçaltında varlığını sürdüren öfke dürtüsünü, yazıları, şiirleri, konferansları ve fikirleri üzerinden toplumsal boyutta kabul gören bir biçimde ortaya çıkarmıştır.

Henüz 22 yaşındayken yazdığı bir şiirinde öfkesini okuyucuyla buluşturmaktadır:

“Hangi öfkeyle yüzün, böyle karıştı yer yer,
Sana yan mı baktılar, bir şey mi söylediler?
Bir şey dinleme artık, artık bir şey dinleme!
Çağır, bütün günahkâr ruhları cehenneme!
Karşına, sahil, kaya, insan kim çıkarsa vur!
Vur başına, âlemde, kör, sağır, ne varsa vur!
Sal her taraftan, dağdan, gökten, pencereden sal!
Nihayet kala kala dünyada tek kişi kal!”⁴⁷²

İlerleyen zamanlarda kendisine dini bir mesnet de bulan Necip Fazıl’ın öfkesi, Okay’a göre yazılarının alamet-i farikasıdır. Hakiki bir mümine yakıştırılmayacak egosantrik bir tutum ile bir dava uğruna gösterilen asabiyeti birbirinden ayırıp tahlil etmek zordur. Nitekim bunun ayırdına varmanın zorluğunun farkında olan Necip Fazıl, bu tavrına dini bir dayanak olarak şu hikâyeyi dile getirmiştir:⁴⁷³

“Bir zat ki bütün hayatında tek emri ihmal etmemiş... Öldükten sonra azap ediliyor.
“-Yarabbi, diyor; ben her emrini yaptım, niçin azaba müstahak oluyorum?”
Ve şu nida geliyor:
“Şunun için müstahak oluyorsun ki, ömrün boyunca yalnız benim amelimi yaptım, fakat benim için bir kere öfkelenmedin!”⁴⁷⁴

Ancak bu öfkenin içinde ne kadarının Allah, ne kadarının kul için olduğu muallaktır.⁴⁷⁵ Öte yandan Necip Fazıl, yukarıdaki menkıbeyi aktardıktan sonra şu ifadeleri de eklemektedir: “*Bakın Allah için kızmak ne büyük şey... İçinde*

⁴⁷² Kısakürek, Çile, s. 182.

⁴⁷³ Okay, **Necip Fazıl Kısakürek: Kendi Sesinin Yankısı**, s. 9.

⁴⁷⁴ Necip Fazıl Kısakürek, **Hesaplaşma**, 14. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2018, s. 79.

⁴⁷⁵ Okay, **Kendi Sesinin Yankısı: Necip Fazıl Kısakürek**, s. 10.

*bulduğumuz devrin Allah düşmanlarına karşı nefret, gayz ve hiddet, 100 bin sene namazdan üstündür!*⁴⁷⁶

Bu yönüyle değerlendirildiğinde, öfkeli tutumlarına meşru dayanaklar bulduğu ve Abdülhakim Arvasî tanıştıktan sonra değişen hayat döneminde de bu tavrını dini açıdan olumlayan kanaatlere sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan Necip Fazıl'ın sistemli, disiplinli düşünce ve tenkitleri de; heyecanlı, mübalağalı ve hiddetli üslubunun gölgesinde kalmıştır.⁴⁷⁷

4.9. Narsisizm

Freud, *Narsisizm Üzerine ve Schreber Vakası* eserinde çocuklarına aşırı derecede sevgi ve ilgi gösteren ebeveynlerin tutumları incelendiğinde bunun esasında daha öncesinde kendilerinin terk ettiği narsisizmlerinin yeniden küllerinden doğuşu olarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir.⁴⁷⁸

“Daha önce nesne seçimi durumunda narsistik bir belirti olarak düşündüğümüz aşırı değer vermenin oluşturduğu güvenilir işaret, hepimizin bildiği gibi ebeveynin duygusal tutumuna egemendir. Dolayısıyla -aklı başında bir gözlemcinin doğrulamak için herhangi bir vesile göremeyeceği- her tür mükemmeliyeti çocuğa atfetme ve çocuğun tüm kusurlarını gizleyip unutmaya zorlanımının etkisindedir... Dahası, kendi narsizmlerinin saygı duymaya zorlandığı kültürel kazanımların işlevini çocuk için askıya alır ve kendileri için çoktan vazgeçtikleri ayrıcalıkları onun için yeniden talep etmeye yönelirler. Çocuk ebeveyninden daha iyi bir yaşam sürecek, yaşama egemen olduğunu anladıkları zorunluluklara tabi olmayacaktır... Narsistik sistemin en hassas noktasında, yani gerçeklik tarafından şiddetle bastırılan benin ölümsüzlüğü konusunda güvenlik çocuğa sığınılarak elde edilir... Ebeveyn sevgisi, nesne sevgisine dönüşse de eski doğasını kesin kesine açığa vuran ebeveyn narsizminin yeniden doğmasından başka bir şey değildir.”⁴⁷⁹

Burada dikkat edilirse, Necip Fazıl'ın aile dinamiğinde ebeveyni olarak değerlendireceğimiz dedesi Mehmet Hilmi Bey'in ona yüklemiş olduğu

⁴⁷⁶ Kısakürek, **Hesaplaşma**, s. 79.

⁴⁷⁷ Ertaş, **Necip Fazıl: Tenkitler, Polemikler, Kavgalar**, s. 25.

⁴⁷⁸ Sibel Yıldız, “Freudyen Psikanaliz Kuramları Işığında Balzac'ı İncelemek: Tuhaf Öyküler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 66.

⁴⁷⁹ Sigmund Freud, **Narsisizm Üzerine ve Schreber Vakası**, Çev. Banu Büyükkal, Saffet Murat Tura, 4. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2012, s. 37-38.

mükemmeliyet ve tüm kusurların üstünü ısrarla örtme tutumunun altında yatan odağın küllerinden doğmuş bir narsisizm olduğu ileri sürülebilir.

Aileler zamanında kendi narsisizmlerinin kültürel ve sosyal bakımdan birçok engelle takılmasından dolayı çocuklarının yolları üzerinde bu engellerin olmasına müsaade etmezler. Çünkü kendi yaşamlarında vazgeçmiş oldukları bu ayrıcalık hali artık boyut ve nesne değiştirmiş, bundan sonrasında bu ayrıcalıklar çocukları için arzulanır hale gelmiştir. Kendilerinin mücadele etmek zorunda olduğu şeylerle çocuklarının karşılaşmalarını istemekte ve çocuklarının kendilerine kıyasla çok daha iyi bir yaşam standardına sahip olmalarını arzulamaktadırlar.⁴⁸⁰ Bir yönüyle de kendi hayatlarında vazgeçmiş oldukları duygular, çocukların üzerine yüklenerek yansıtma mekanizması devreye sokulmaktadır.

Bu durum annesinin, Necip Fazıl'a yaklaşımıyla oldukça örtüşmektedir. Hatta küçük kızı Selma'yı kaybettikten sonra ilgisi tamamen oğluna yönelmiş ve konaktaki sığıntıdan hallice ve savaşmaktan bile yoksun kalan haliyle oğlunda, kendi gerçekleştiremediği ayrıcalıkların tezahürünü görmeyi dilemiştir. Dolayısıyla dededen ve anneden kendisine yönelmiş olan anlam yüklü tavırlar, her ne kadar baba cephesinde devasa boşluklar var olsa da Necip Fazıl'da büyük bir özgüven ve ben algısının şekillenmesinde rol oynamış ancak bir bakıma da yüklenen büyük hedefler ve bel bağlanan umutların ağırlığı altında bocalamasını da beraberinde getirmiştir. Kimlikler ve idealler arasında sıkışan Necip Fazıl'ın kendini bulması ve sağlıklı bir ben inşası çabası arayış döneminin sonuna değin sürmüştür.

Annesine ve babasına yapmış olduğu yatırımlarda zarar eden Necip Fazıl, duygusal yatırımlarını kendi içine çekmiş ve okuduğu kitapların büyülü dünyasında aslında kendi iç dünyasına yatırım yapmaya başlamıştır. Freud'a göre "*Eğer ben nesnenin özelliklerini üstlenirse, ide kendisini bir sevgi nesnesi olarak sunar; idin kaybını, "Bak, beni de sevebilirsin. Ben de o nesneye çok benziyorum," diyerek gidermeye çalışır.*"⁴⁸¹ Nesne libidosu bu yolla narsistik libidoya dönüşerek cinsellikten sıyrılmakta ve bu durum bir tür yüceltmeye de sebep olmaktadır. Bu özdeşleşmeler

⁴⁸⁰ Yıldız, "Freudyen Psikanaliz Kuramları Işığında Balzac'ı İncelemek: Tuhaf Öyküler", s. 66

⁴⁸¹ Freud, **Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve Id**, s. 90.

sayesinde bene akan libido ikincil narsisizmi oluşturmaktadır.⁴⁸² Çevresine yaptığı yatırımlar nedeniyle birincil narsisizmini oluşturan enerjisi oldukça azalan çocuk etrafındaki nesnelere haz elde edemeyince, bakışlarını kendisine doğrultmaktadır.⁴⁸³ Böylece narsisizmin de temelleri atılmış olmaktadır.

Sanat ve daha da özelinde edebiyat alanında sıklıkla kullanılan mekanizmalardan biri de, yüceltmedir. Yaratım süreci, yüceltmenin kendisi ve sonucu olarak görülmektedir. Freud açısından her sanatsal eser, nevrotik bir vaka olarak nitelendirilse de O, bu durumu yüceltmenin bir sonucu olarak gördüğünü dile getirmektedir. Freud'a göre sanatçılar, bilinçaltını daha iyi tanımlarından ötürü birincil süreçleri yetenekleri ve materyalleri vasıtasıyla sanata dönüştürebilmektedir. Öte yandan yüceltme mekanizmasına başvuran bir sanatçı, biyografisinden ayrı düşünülemez. Yüceltme mekanizması, sanatçının biyografik tarafını meydana çıkarması açısından önem arz etmektedir. Sıradan insanlardan farklı şekilde bastırılmış duyguların doğal ve yüceltilmiş bir yolla açığa çıkarılması sanatçıyı psikolojik açıdan rahatlatmakta ve eser üretmenin tesiriyle haz duygusunu da arttırmaktadır.⁴⁸⁴

Sanatçılar, toplumun dertlerini çok daha fazla önemseyen ve hassas yapıları ve bilinç düzeylerinin yüksek olması nedeniyle daha fazla kişisel sorunları olan kimselerdir. Sanatçıların en büyük savunma mekanizması yine kendi sanatı olmaktadır ve çoğu zaman kendilerine bir dünya yaratarak fikirlerini ifade etmeye, kendilerine haz vermeye devam etmeye çalışmaktadırlar. Bu sebeple yüceltme vasıtasıyla yaratıcılığı hisseden ve bu kabiliyetini keşfeden sanatçıların narsisist yapıları nedensiz değildir.⁴⁸⁵ Necip Fazıl, sanatıyla kendini yücelterek narsisist kişilik yapısı içerisinde kendisine bir yol açmış, gerek ona yüklenen gerekse de kendisinin yüklenmiş olduğu sorumluluklarla yalnızca benliğini değil, çoğunlukla fikirlerini ve ideolojisini yüceltmış ve narsisizmin sınırlayıp çerçevelediği dinamikleri oldukça esneten bir bakış açısıyla topluma bakmıştır.

⁴⁸² A.e., s. 91.

⁴⁸³ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 156.

⁴⁸⁴ Zeynep Tek, "Psikanalitik Okuma İle Ziya Paşa'nın Eserleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 108-109.

⁴⁸⁵ A.e., s. 109.

4.10. Ben Algısı

Benlik, ‘can-ım’, ‘ruh-um’ kelimelerindeki gibi bireyin her şeyi kendine bağlaması ve isnat etmesidir.⁴⁸⁶ Benlik, bireyin çevresi ile ilişkisinin başlıca yürütücüsüdür ve doyum ihtiyacı, doyum nesnesi olan varlıkların elde edilmesi ve elde tutulması, çeşitli alışkanlıkların ve bilgilerin edinilmesi, bunları uygulayabilecek ortamların oluşturulması, toplumsal gerçeği ve baskıları fark ederek bunlardan kurtulmanın çarelerinin ve entelektüel ilgiler, estetik ve artistik kaygılara cevap verebilecek yolların bulunması vb. daha pek çok hususu kapsamına almaktadır.⁴⁸⁷ Bu noktada, Necip Fazıl’ın gençlik hezeyanları, benlik bunalımları, entelektüel çevresi, bohem hayatı ve yaşadığı gelgitler benliğinin çevrelediği alan içinde konumlanmaktadır. Şiire merakı, edebiyata yönelimi ve estetik anlayışının, sorgulamalarına cevap bulmasında odak noktaları oluşturması benliğinin açık pencerelerinden gözlem yapmaya olanak sağlamıştır.

Necip Fazıl’ın eserlerinde ben ve benlik kavramları doğrudan ya da dolaylı olarak gözler önüne serilmekte ve benliğinin izleri görülmektedir. *O ve Ben* adlı eserinde dedesinin kendisini “*Gel benim akl-ı evvel torunum!*”⁴⁸⁸ diyerek sevdiğini anlatırken bir yönüyle diğer torunlar arasında kendisinin farklı bir yerde ve üstün olduğunun dedesinin zaviyesinden de onaylandığını dile getirmektedir.⁴⁸⁹ Zekâsına vurgu yaptığı başka bir anekdotta da hocası Abdülhakim Arvasî’nin kendisine şöyle dediğini aktarmıştır: “*Sende iki şey fitrat halinde; zekâ ve muhabbet. Muhabbet inip çıkar fakat zekâ sabittir. Ona çare yok.*”⁴⁹⁰ Yine hocasının kendisine “*Keşke bu kadar zeki olmasaydın!*” cümlesini sarf ettiğini dile getirmektedir.⁴⁹¹

Esasında Necip Fazıl’ın *Ben* şiirinde kendi içerisinde parçalanmış, uzlaşmasız, doyumsuz bir ben algısı bulunmaktadır. Bir yandan kendisine ve başkalarına güveni olmayan bir ben, diğer yanda ise geleceğe ümitle bakan, hırslı, sabırlı, inatla ölüm sonrası var olmaya çalışan bir ben mevcuttur. En fazla ve en az değer arasında inip

⁴⁸⁶ Şanlı, “Necip Fazıl Kısakürek’te Din Duygusu ve Tasavvuf”, s. 70.

⁴⁸⁷ Akvardar v.d., **Psikanalitik Kurama Giriş**, s. 68.

⁴⁸⁸ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 12.

⁴⁸⁹ Şanlı, “Necip Fazıl Kısakürek’te Din Duygusu ve Tasavvuf”, s. 70.

⁴⁹⁰ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 182.

⁴⁹¹ Şanlı, “Necip Fazıl Kısakürek’te Din Duygusu ve Tasavvuf”, s. 70.

çıkan bir Necip Fazıl algısı ve bu kısır döngü içinde de tüm düşünce yükünün boşa gittiği ve onu açmazdan kurtarmaya yetmediği görülmektedir. Kişisel çaresizlik yankılarını hissettirmektedir.⁴⁹²

“Bir fikir ki, sıcak yarada kezzap,
Bir fikir ki, beyin zarında sülük.
Selâm, selâm sana haşmetli azap;
Yandıkça gelişen tılsımlı kütük.”⁴⁹³

Zamanı aşma düşüncesi öyle takıntılı hale gelmiştir ki, şiirde ifade edilen yaraya dökülen kezzap ve beyin zarına yapışan sülük kadar acı vermektedir. Ancak yine de ‘ben’, sonsuzluğa ulaşma emelinden kendini alamamaktadır. Üstelik çektiği acılara dayanabilme gücü kendine hayranlığı beraberinde getirmiştir, kendini yücelttiği için azabını da selamlamış ve kendisini şiddetli acıya katlanabilen ‘tılsımlı kütük’ olarak tanımlamıştır.⁴⁹⁴

Hayatından kesitleri anlatmış olduğu *Bâbîâli*’de “*Bu eser bir insanın, kendisini kendisinden süzüp, ayırıp, çıkarıp, türlü dekorları, eşyası, etrafıyla bir arada dışarıdan seyredişini çerçevesiyor*”⁴⁹⁵ diyerek kendi fotoğrafını çekmeye çalıştığını dile getirmektedir. Kendisini tanımlarken şu ifadeleri kullanmıştır:

“Zalimden mazluma ve mazlumdan zalime her an yer değiştiren bir karakter... Tezatlar kumkuması... Neşede de kederde de son derece mübalağalı garip bir mahluk...”⁴⁹⁶

Uçlarda yaşayan bu karakter, birçok şeye gebedir. Hayvanlarla olan iletişimde; örneğin kedi yavrularına bayıldığını, onları beslediğini ancak bir yandan da kemiklerini sıkarken ağlattığını ve başlarını süte soktuğunu söylemektedir.⁴⁹⁷

⁴⁹² Durak, **Ben Terkisinde Necip Fazıl Kısakürek: Metin Çözümlemeleri**, s. 27-28.

⁴⁹³ Kısakürek, **Çile**, s. 18.

⁴⁹⁴ Durak, **Ben Terkisinde Necip Fazıl Kısakürek: Metin Çözümlemeleri**, s. 74.

⁴⁹⁵ Kısakürek, **Bâbîâli**, s. 7.

⁴⁹⁶ Kısakürek, **Kafa Kâğıdı**, s. 80.

⁴⁹⁷ **A.e.**, s. 80.

“*Ne oldumsa bu mektepte oldum*”⁴⁹⁸ dediği Bahriye Mektebi’ni, düşünmeye ve kişiliğinin ana dokusunu oluşturmaya başladığı yer olarak tanımlamaktadır. Yine bu mektepte okurken giydiği o cicili bicili kıyafetler altında adeta mutluluktan uçtuğunu dile getirmiş ve kendini beğenen, övgü dolu sözleri sarf etmiştir: “*Kıvrık uçları yuvarlak kolalı yaka, altında siyah kravat ve çıpalı parlak düğmeler ne de yakışıyor sana!... Hele sokağa çık da gör; bütün genç kızların gözü sende kalacak!...*”⁴⁹⁹

Ben merkez öylesine güçlüdür ki, başkaları onun çevresinde pervanedir, tek ilgi merkezi odur. Ben merkez, kendi gücünü değişik açılardan göstermektedir⁵⁰⁰: “*O öldü, bu öldü, şu öldü... Ben kaldım!*”⁵⁰¹ Özellikle Abdülhakim Arvasî ile tanışmadan önceki dönemde kendisinde benliğin yoğun ve derin izleri görülse de, hocasıyla tanıştıktan sonraki yön değiştirmeleri bu izlerin yerini başka izlerin almasına vesile olmuştur. Bu noktada Mustafa Miyasoğlu’nun yapmış olduğu tespitler şöyledir:

“Necip Fazıl, sanat ve kültür hayatımızda majiskül harflerle yazılmış bir “ben” ve “benlik” adamı iken, birden “gaiplerden gelen ses”in cazibesine kapılmış ve onun yankısı olmaya hayatını adamıştır. Şeyhi Abdülhakim Arvasî Hazretleri ondaki egosantrizmi öylesine tasarrufuna alarak yoğurmuş ki, delilik sularında dolaşan deha belirtisi, birden gerçek dehâya dönüşmüş, inkılâpçı ve müceddid müjdecisi görevini şerefle yerine getirmiştir.”⁵⁰²

O, kendi ‘ben’ini ararken teselli bulmaz korku ve üzüntülere düşmüştür. Nihayet en sonunda bir kurtuluşu andıran dinî-mistik duyuşlarda karar kılarak Allah’a çıkan yolları miyar edinmiş ve tasavvufa yatkın bir üslup benimsemiştir.⁵⁰³ Bilhassa hayatının sonlarına doğru yazmış olduğu *Dev* başlıklı şiiri benlik konusunda kat ettiği yolu ve bulunduğu noktayı göstermesi açısından önem arz etmektedir.⁵⁰⁴

“Öyle bir devim ki, ben hakikatte pireyim,
Bir delik gösterin de, utancımдан gireyim...”⁵⁰⁵

⁴⁹⁸ A.e., s. 135.

⁴⁹⁹ A.e., s. 136.

⁵⁰⁰ Durak, **Ben Terkisinde Necip Fazıl Kısakürek: Metin Çözümlemeleri**, s. 127.

⁵⁰¹ Kısakürek, **Bâbü’l-İlâhi**, s. 330.

⁵⁰² Miyasoğlu, **Necip Fazıl Kısakürek**, s. 31.

⁵⁰³ Kabaklı, **Sultanü’ş Şuarâ Necip Fazıl**, s. 18.

⁵⁰⁴ Şanlı, “Necip Fazıl Kısakürek’te Din Duygusu ve Tasavvuf”, s. 72.

⁵⁰⁵ Kısakürek, **Çile**, s. 105.

Görüldüğü üzere, önceleri dürtülerinin tesiriyle benin hareket alanının şekillendiği ve id'in yönlendirmeleri etkisiyle ifadelerindeki benmerkezci tutum dikkat çekmekte, daha sonraki dönemlerde Abdülhakim Arvasî ile tanışmalarından sonraki yön değişimiyle benin oturmuş olduğu zeminde id'in kapsamının daraltılıp baskılandığı dikkat çekmektedir.

4.11. Abdülhakim Arvasî Ve Dinî Dönüşüm

Kültür ve dinin vazifesi, kişiyi iç ve dış güçlerden korumaya çalışmaktır. İnsanlık, hayatını tehlikeye sokan tabiat ve içgüdü güçlerinden sakınmak için ilk dönemlerden itibaren din ve kültürün çatısı altında toplanmıştır. Çünkü insan, tüm bu iç ve dış güçlere karşı koyabilecek güçten yoksundur. Bu nedenle, ilk dönemlerden itibaren dine sahip çıkılmıştır. Freud'un öne sürdüğü teoriye göre de akıl ve kuvvet açısından kendisinden çok daha güçlü olarak gördüğü baba karşısındaki bir çocuğun pozisyonu da bu durumla paralellik göstermektedir. Çocuk, babasından korkmakta ancak aynı zamanda tehlike durumunda babasının koruyup kollayacağı inancından ve sevgisinden de emin durumdadır, babayı yüceltip ilahlaştırmaktadır.⁵⁰⁶

Freud'a göre Allah inancı, korku ve çaresizlik duygularından doğmaktadır. Yaşam süresince korku ve çaresizliğin sürekli olarak devamlılığının farkına varılması, bireyi güçlü bir babanın varlığı fikrine yöneltmiştir. Freud, insanın doğanın gücüne, kadere ve toplumun felaket ve ıstıraplarına karşı kendisini Tanrı'nın koruduğuna inandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla din olgusu, çocukluk yıllarında doğup sonrasında insanı yaşamı süresince bırakmayan bir oluşum olarak değerlendirilebilmektedir.⁵⁰⁷ Baba karmaşası ve Tanrı inancı arasında oldukça yakın bir ilişki olduğunu dile getiren Freud, dinin bir ihtiyaç olarak görülmesinin kökeninde ebeveynlere dönük karmaşanın izlerinin olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰⁸ Necip Fazıl, baba otoritesine duyduğu ihtiyacın tek başına üstesinden gelip gençlik yıllarında her ne

⁵⁰⁶ Yavuz, **Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri**, s. 24.

⁵⁰⁷ **A.e.**, s. 25.

⁵⁰⁸ Sigmund Freud, **Leonardo Da Vinci**, İstanbul, Oda Yayınları, 2019, s. 98-99'dan aktaran: Odabaşı, "İlk Psikobiyografi Çalışması Freud'un Leonardo da Vinci Eseri ve Psicotarih Üzerine", s. 325.

kadar Tanrı'dan uzak bir yaşayış içinde olsa da özdeşim kurabileceği bir otorite figürü olarak şeyhiyle karşılaşmış olması, gelişim dönemleri boyunca yaşadığı bohem hayatının da tesiriyle duvar örmüş olduğu o mesafeli Tanrı-kul ilişkisinin evrilmesinde büyük rol oynamıştır.

İnsan farkında olmaksızın devamlı olarak güçlü, koruyucu ve güvenlik sağlayan bir baba aramaktadır. Bu durum çocuk için ruhsal bir ihtiyaç halidir ve nihayetinde bu ihtiyaç çocukta yaşamı boyunca güçlü ve koruyan bir babanın (Tanrı'nın) varlığına inanmayı meydana getirmiştir.⁵⁰⁹ Tüm ifade edilenlerin ışığında Necip Fazıl'ın boşlukta duran 'baba' figürünü doldurmak için seçtiği en önemli nesnelere birinin Abdülhakim Arvasî olduğu görülmektedir. Önce dedesiyle daha sonrasında ise dini boyutu da işin içine katarak şeyhiyle özdeşleşmesi, onu Tanrı'ya ulaşma yolunda çocukluğundaki sorunlu baba-oğul ilişkisinden farklı bir boyuta taşımıştır, yatırım yaptığı ve baba misyonunu üstlenen nesnelere yüklediği değerler üzerinden tekrar ayağa kaldırarak Allah inancını perçinlediği bir döneme sokmuştur.

“Yalvardım: Gösterin bilmece yol!
Ey yedinci kat gök, esrarını aç!
Annemin duası, düş de perde ol!
Bir asâ kes bana, ihtiyar ağaç!”⁵¹⁰

Necip Fazıl, yukarıda verilmiş olan şiirinin bu bölümünde, seslenenlerin yetersizliğini, kendisine yardım etme gücünden yoksunluklarını ortaya koymakta ve bu söylemler, Hz. İbrahim'in Allah'ı arayış metodu ile örtüşmektedir. Necip Fazıl, kendisinin bu çileyi tek başına çekmek durumunda olduğunu 'yalvardım' vurgusuyla dile getirmektedir; yalvardım ama kimse bana yol göstermedi demektir.⁵¹¹ Cenderede hissettiği zamanların dönemecinde Abdülhakim Arvasî ile tanışması ve adeta vurulması, yardım çılgınlığının geç de olsa onun nezdinde duyulması olarak yorumlanabilmektedir.

⁵⁰⁹Eckart Nase, Joachim Scharfenberg, **Psychoanalyse und Religion**, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1977, p. 193, 225, 234'ten aktaran: Yavuz, **Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri**, s. 26.

⁵¹⁰ Kısakürek, **Çile**, s. 18.

⁵¹¹ Durak, **Ben Terkisinde Necip Fazıl Kısakürek: Metin Çözümlemeleri**, s. 74.

Necip Fazıl, 1934 yılında Beyoğlu Ağa Camii'nde ders veren Seyyid Abdülhakim Arvasî ile tanışmış ve anlattıklarından oldukça etkilenmiştir. Arvasî, ders bitiminde kendisini evine davet etmiş ve Necip Fazıl da bir süre sonra bu davete icabet etmiştir. Bu ziyaret onu oldukça etkilemiştir ve dinsel değişimini fiilen başlatan odak noktası olmuştur. Ziyaret sonrası önemli psikolojik sıkıntılar ve buhranlar geçirmiş, sıkıntılara çözüm bulacağı ümidiyle yine Abdülhakim Arvasî'ye başvurmuş ve ona tabi olmuştur.⁵¹² Ak'a göre Necip Fazıl, tüm hayatı boyunca gerçekliğin asıl mahiyetini kavramaya yönelik derin bir ilgi içinde bulunmuş, tek derdi ve varoluş imkânı ruhundaki hakikat iştihakına bağlı olmuştur. Onda mevcut olan bu hakikat iştihakı sonradan kazandığı bir nitelik değil, tabiatında mevcut bir karakterdir ve bu hakikat iştihakı, 1934 yılında din âlimi Abdülhakim Arvasî ile tanıştığı bambaşka bir istikamet kazanmış ve asıl dayanağını Mutlak Hakikat inancında bulmuştur.⁵¹³

Din, “*ferdin insanüstü, yüce bir varlığa yönelmesi ve O'na içten bağlanması hareketidir.*”⁵¹⁴ Başka bir ifadeyle din, “*ferdin, ilâhî kudretin varlığını, görülen ve görülmeyen her şeyin O'nun iradesiyle yürütüldüğünü gönülden kabul ve tasdik ederek hizmetine girmesi*”⁵¹⁵ demektir. Carl Gustav Jung, dinden söz ederken “*istence bağlı keyfi hareketlerin bir sonucu olmayan dinamik bir varlığa veya etkiye, dikkatli ve özenli bir şekilde uymaktır*”⁵¹⁶ ifadelerini kullanmıştır. Ona göre din, insan öznesini kavrayarak kontrolü altına almaktadır ve insan aklının özel bir tutumu olarak görünmektedir.⁵¹⁷ Psikanalizde din anlayışı bağlamında Freud'un düşünce tarzı ise normal bir dinî psikolojik davranış olarak tezahür etmemektedir. Bu nedenle psikanalizin, onun anladığı tarz içerisinde dini açıklayacak bir araç olarak kabul edilmesinin isabetli sonuçlara ulaştıramayacağı muhtemel görünmektedir. Bu nedenle Jung'un bu çerçevede oluşturduğu yaklaşım, dinin ve din psikolojisinin psikanalitik açıdan mümkün olabileceğini göstermiştir.⁵¹⁸

⁵¹² Nesibe Esen, “Necip Fazıl Kısakürek'te Dinsel Değişim”, **Arayış, Değişim ve Din**, Ed. Hasan Kayıklık, Adana, Karahan Kitabevi, 2017, s. 71.

⁵¹³ Ak, **Necip Fazıl ve Büyük Doğu**, s. 25.

⁵¹⁴ Kerim Yavuz, “Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 5, 1982, s. 87.

⁵¹⁵ **A.e.**, s. 88.

⁵¹⁶ Carl Gustav Jung, **Psikoloji ve Din**, Çev. Raziye Karabey, İstanbul, Okyanus Yayınları, 1998, s. 6.

⁵¹⁷ **A.e.**, s. 6-7.

⁵¹⁸ Yavuz, **Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri**, s. 71.

Bireyin dini tecrübe ya da yaşantısı, hayatının daha güzel ve daha anlamlı hale gelmesine katkıda bulunuyorsa çekinmeden bu durumun Allah'ın bir lütfu olduğunu söylemesi mümkündür. Böyle bir akide, inanan için bir yaşam kaynağı ve gücüdür. Böylelikle bu inanç, bireyin hayatına mana katmaktadır. Buradan hareketle Jung, dini inancın insanın ruhi âleminden silinmesini değil de tam aksine bu tecrübenin insan ruhunda yenilenip akla ve mantığa uyumlu hale gelmesini ve ruhta kendini bularak canlılık kazanmasını istemektedir.⁵¹⁹ Jung'a göre Allah bilinçdışından gelerek bireye kendisini duyurmaktadır. Dikkat edilirse bireyin hem inanması, hem inancını duyumsaması, hem de inancı üzerine düşünmesi gerekmektedir. Jung'a göre yalnızca inanan ancak düşünmeyi ihmal eden birey, şüphenin varlığını hesaba katmamaktadır. Aslında inanç ve şüphe aynı sulara dolanmaktadır. Sağlam bir biçimde düşünen insan, özünde doğru bir anlayış tarzına ulaşmasında yardımcı olacağı için şüpheden çekinmeyecektir.⁵²⁰ Necip Fazıl'ın inanç dünyasında da bu durumun tezahürleri fazlaca görülmüştür. Hayatını ayırdığı evrelerin ikinci yarısında geçirmiş olduğu dönüşümün sancılarını ve içini yiyip bitiren şüphe kumkumalarını bertaraf etmek için sorgulamalarını ve hesaplaşmalarını iç dünyasında yapmaktan kaçınmamıştır.

Esasında Arvasî ile tanışması sonrasında yaşadığı değişim, dinsel bir değişimdir. Dinsel değişimin dört farklı yönü bulunmaktadır;⁵²¹ bu boyutlardan inanılan dini yaşama yoğunluğunda görülen değişim, Necip Fazıl'ın yaşadığı dinsel değişim türüdür.⁵²² Abdülhakim Arvasî'den 'Efendim' diye bahsetmekte ve gördüğü bir rüyanın neticesinde kurtuluş reçetesinin efendisinin elinde olduğunu, ona teslimiyetiyle varlığının kendisini koruyup kollayacağını dile getirmektedir:

“Vecih'ten, Efendime gidip bana imdad niyaz etmesini istediğim günü takip eden gece, 8-9 Nisan Perşembe gecesini, muazzam bir rüya görmüştür: Hapishane... Müthiş bir kaynaşma... Abdülhakim Efendi Hazretlerini getiriyorlarmış!... Memur kılıklı ve şapkallı bir takım insanlar bana “Sen de gel” dediler. Yürüdüm... Dışarıya çıktık. Bir yokuş sonunda durduk. Anlatılmaz bir açıklık, berraklık, güzellik... Durgun ve berrak su, yemyeşil ağaçlar, tertemiz gök, ağaçların suda aksi ve ferahlıkta harika bir tecelli... Kurtuluşumun senedi idi bu; artık çifte tel örgünün parçaladığı yüzlerden

⁵¹⁹ A.e., s. 37.

⁵²⁰ A.e., s. 38.

⁵²¹ Hasan Kayıklık, “Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.V, Sayı 2, Temmuz-Aralık 2005, s. 9.

⁵²² Esen, “Necip Fazıl Kısakürek'te Dinsel Değişim”, s. 71.

korkmamalıydım. Acı ve tatlı günlerden sonra, günü ve saati gelince kurtulacaktım. Efendim benimle beraberdi. O yanımda oldukça düşmez, kapaklanmazdım.”⁵²³

Baba karmaşası ve Tanrı inancının oldukça bağlantılı olduğunu ifade eden Freud, dine karşı duyulan ihtiyacın kökeninin ebeveyn kaynaklı karmaşada odaklandığını dile getirmiştir.⁵²⁴ Bu nedenle Necip Fazıl’da da çocukluk yıllarında baba figürü otoritesinin bulanıklığı ve ilgisizlik, Tanrı inancı üzerinde de etkili olmuş, duyduğu gereksinim ilerleyen dönemlerde çok daha baskın biçimde kendini göstermiştir. Dini bağlamda her imge, öge ve figür bu ihtiyacın doyumunu noktasında devreye girmiş ve bağlanılan her nesne, çocukluk dönemi ebeveyn karmaşasında doyuma ulaşamayan ihtiyacı giderme hususunda oldukça işlevsel olmuştur. Bir bakıma Tanrı’ya ulaşma yolunda aracılık yapan ve çocukluk karmaşalarının ilerleyen dönemlerde tutamaçları olan bu nesnelere, hedeflenen bir amaç değil de araç olarak kalmış ve hakikate ermesinde basamak vazifesi görmüştür.

4.12. Çilecilik

İmam-ı Rabbani’nin *Mektubat*’ındaki “*Allah nazarında en üstün dereceli insan, iyi olduğu halde kötülüğünden bahsedilendir*”⁵²⁵ ifadelerini dile getiren ve bu bakış açısından beslenen Necip Fazıl, okları kendi üzerine doğrulttuğu zaman “*Bense kötüyüm, iyi değilim; fakat size Allah üzerine söylüyorum ki, onların, düşmanlarımla belirtiği şekilde kötü değilim*”⁵²⁶ şeklinde savunma yapmıştır. Nefsiyle yüzleşmesinde haddinden fazlasıyla sorumlu tutulmaktan imtina ettiğini şöyle dile getirmiştir:

“Beni, sayısız günahlara batmış, günahsızlık iddiasından ateş gibi korkan, her an günaha karşı istidadiyla kendisini nereye götüreceği belli olmayan bir fert biliniz! Fakat yine iyice biliniz ki, ben küfür fırçasının resmettiği insan değilim... Eğer bunların, beni, benim için değil, din için lekelediğini sezecek kadar aklınız yerindeyse, büsbütün ve sınıksız davaya bağlanın!”⁵²⁷

⁵²³ Kısakürek, *Cinnet Mustatili*, s. 199.

⁵²⁴ Odabaşı, “İlk Psikobiyografi Çalışması Freud’un Leonardo da Vinci Eseri ve Psicotarih Üzerine”, s. 324-325.

⁵²⁵ Kısakürek, *Cinnet Mustatili*, s. 30.

⁵²⁶ *A.e.*, s. 30.

⁵²⁷ *A.e.*, s. 3.

Bu cümlelerde de ifade edildiği üzere dinin, onun toplum önündeki kimliği üzerinden zarar görmesine karşı bir duruş sergilemek istemiş ve nefsinin yererken, yaptığı bu öz eleştiri üzerinden kendisine yapılan yaftalamaları reddetmiştir. Üstlendiği dava şuurunun bilincinde olan Necip Fazıl, hapisanede geçirdiği zamanlarda çileciliğin basamaklarından şükürün getirdiği huzura tutunmaya çalışmış ve her ne kadar içerisinin boğuculuğu üzerine gelse de bir yolunu bularak bulunduğu ortama karşı pozitif bakış açısı geliştirmeye çalışmıştır:

“Uyanır uyanmaz kendime şöyle diyorum: Mükemmelsin! Demir gibisin! Kurtuluş adına bir gün daha yaklaşmış bulunuyorsun! Kalk ve Allah’a şükret! Böylece uyandım ve gördüm ki, hava fevkalade güzel!... her taraf günlük güneşlik... bahçemde serçelerin ve güvercinlerin neşesine payan yok... Neşe, şevk... Varlık şevki, vazife iradesi! Ey nimet, büyük nimet, ilahi nimet! Dol kalbime ve beni kurtar!”⁵²⁸

“Ve ben nasıl yalnızım; nasıl da nefis acılarına mahkumum; nasıl da çiy, kaba, vahşiyim? Tasavvuf büyükleri “Yaş ağaçlar gibi haykıra haykıra, sızlana sızlana yanma; kuru ağaçlar gibi, sessiz ve şikayetsiz, çatırsız ve patırtısız, yan!” demişler... Nerede o hal, nerede ben? Nasıl da yaşım, rutubetliyim, çiyim, vahşiyim?”⁵²⁹

Bu ifadeler çektiği çileleri sineye gömemeyip dile getiren ve sitem eden ancak temsil makamında olan haliyle bu durumu da kendisinde hamlık olarak gören Necip Fazıl’ın iç dünyasının tezahürleridir. Psikanaliz bağlamında ele alındığında savunma mekanizmalarından çileciliğe atıf yapan bu hallerin çizdiği sınırlar içerisinde Necip Fazıl, dini dönüşümün başlarında tasavvuf penceresinden bakarak çektiği çilenin manevi anlamlarına gark olacağına inancıyla çileciliği rızaiyetle kabul etmekte ancak kendisini henüz yolun başında görmektedir:

“Allah’ım; bana tahammül ver yalnızlığa! Bunu senden ben istedim ve sen kabul buyurdun... Beni hapisane içinde, vahşi yüzler, sesler ve insanlardan korudun! Hamdederim; yine de duam o... Fakat bana tahammül ver yalnızlığa!... Dudağımda derin ve kamil bir tebessüm, emrettiğin çileyi doldurayım... fakat yılmayayım...”⁵³⁰

“Herkesin kahkahadan hoplayacağı, zıplayacağı sözde saadet şartları içinde, beni bulutlar dolusu gözyaşı nasibine kavuştur Allah’ım! Ağlayabilmek için ille yılanlı

⁵²⁸ A.e., s. 40.

⁵²⁹ A.e., s. 42.

⁵³⁰ A.e., s. 47.

kuyuya düşmek mi lazım?... Asıl dünyanın en korkunç bir yılanlı kuyu olduğunu anlamak yetmez mi?”⁵³¹

Necip Fazıl, Allah rızasını gözetken salt bir çile haliyle olunmazı oldurmaya, yapılmamışı yapmaya çalışmakta ve zor olanı başararak temsil makamına yakışacak role bürünmek istemektedir:

“... Sadece ilahi hikmet, mücerred çile, yanmak için yanmak, Allah için yanmak... Bunlar kaldı. Bunlar ve ben... Bulunmazı bulmaya, düşünülemez düşünmeye, muhali kurcalamaya mahkum ben...”⁵³²

Öyle ki, Yaradan ile arasındaki hususiyete işaret ederek ona verilmek istenen zararın kuldandan gelmesinin mümkün olamayacağını, çektiği çilenin ancak Allah katındaki nefis mücadelesi bağlamında cereyan ettiğini dile getirmektedir:

“... Allahla aramdaki sırrın haysiyeti bakımından “Beni buradan çıkarın, sizin hapisten anladığınız eza, bu benim çektiğim değildir! Kanununuzda böyle bir mahkumiyet maddesi yoktur!” diyemiyorum, diyemedim.”⁵³³ “Beni taştan ve demirden aciz hapisaneye insanlar attı; köpükten ve zardan kudretli hapisaneye ise O koydu. Ondan başka kim çıkarabilir?...”⁵³⁴

Çektiği çileleri, bir müjde ve Yaradan’ın katından bir mesaj olarak görmüştür ve bilhassa hapisane sürecinde herkesin ona musallat oluşunun altındaki sırrı şu hakikatte bulduğunu açıklamıştır:

“Ey irşad yolunun isteklisi!... Allah, senin insanlara güvenmemen için, eziyeti sana onların elinden veriyor. Hattâ seni kendisinden başka hiçbir şey oyalamasın diye, seni bütün mâsivadan iz’âç ediyor. Muradı budur.”
Bu hikmetin üzerine kapanarak dakikalarca sarsıla arsıla ağladım. O bana, ilâhî bir müjdeydi. Fakat ben buna lâıyk mıydım? Allahım; ben bu çapta bir acıya ve bu çapta bir lütfâ lâıyk mıyım?...”⁵³⁵

⁵³¹ A.e., s. 296.

⁵³² A.e., s. 126.

⁵³³ A.e., s. 129.

⁵³⁴ A.e., s. 163.

⁵³⁵ A.e., s. 254.

Kafasındaki sorular, vehimler, sorgulamalar ve ruhî hafakanlar, kendisine acı veren bir noktaya ulaşsa da, Necip Fazıl bu durumu bir nimet olarak yorumlamıştır:

“Ey Müslüman, sana düşen nimetse çile... Uyumamak ve düşünmeye memur olmak... Bu çile kapısından erişilecek dünyayı bilseydin, yatağını ve yorganını satardın!”⁵³⁶

4.13. Suçluluk Duygusu

Suçluluk duygusunun oldukça yoğun olduğu hallerde birey, bunun oluşturduğu kaygıdan kurtulmanın çaresini cezalandırılmada aramaktadır. Suç, cezayla; ceza ise bağışlanmayla nihayete ulaşmaktadır. Çocuğa verilen eğitimin gerçekleşmesini sağlayan bu temel ilke bağlamında ceza, ebeveynin sevgisini yitirmeyi, bağışlanma ise bu sevgiyi yeniden elde etmeyi temsil etmektedir. Çocuk, yetişme süreci içerisinde zamanla anne ve babanın onay vermediği tutumlardan dolayı, ebeveynleri yanında olmasa dahi suçlanma duygusunu öğrenmektedir ve bu nedenle davranışlarını düzenlemeye başlamaktadır.⁵³⁷

Başlarda anne baba ve sonrasında toplumun içselleştirilen değerleri, bireyin üzerine uygun olmayan davranışlarından dolayı kendisini suçlama, yargılama ve cezalandırma sorumluluğunu yüklemektedir. İşte tam da burada yapma-bozma mekanizması, bireyin kendisi ve çevresi tarafından onaylanmayıp kabul görmeyecek fikir ya da davranışlardan vazgeçmesi ve velev ki böyle bir söz ya da fiil dışı vurulup bilinç düzeyine çıkmışsa, ortaya çıkan bu durumu onarmasıyla tayin edilmektedir. Suçlayıcı bir ana babanın oluşturmuş olduğu sert ve katı bir süperego, bireyi her türlü teşebbüsten alıkoymakta ve yaşama alanını daraltmaktadır. Yapma bozma mekanizması daha ziyade bireyin farkında olduğu suçluluk duygularına karşı olarak geliştirilir ve gerek duyulursa yadsıma ve yansıtma mekanizmaları da kullanılabilir.⁵³⁸

⁵³⁶ Necip Fazıl Kısakürek, **İman ve İslâm Atlası**, 3. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1991, s. 358.

⁵³⁷ Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, s. 100-101.

⁵³⁸ **A.e.**, s. 100-102.

Birey, suçluluk duygusunu hafifletip engellemek amacıyla savunma mekanizmalarını devreye sokabilmektedir.⁵³⁹ Necip Fazıl, kumar oynama bağımlılığının pençesinde çırpınıp dururken de ağına düştüğü bu illetin ruhunda oluşturduğu ıstırap ve acının farkındadır. Öyle ki, günlerce gün yüzü göremeden ve yemek yemeden çılgıncasına kulüpte bu bağımlılığın hegemonyasına kendini kaptırmışken, odasına dönüp yalnız kaldığında yaptıklarından ötürü Allah'a yalvararak ortaya çıkan bu durumu onarma gayretine girer: “...Odasına çıktı, aynanın karşısına geçti, uçları simsiyah tırnaklarıyla yanaklarını kanatırcasına ağlamaya başladı; Allah'im; beni kendi kendimden kurtar.”⁵⁴⁰

Bu temennisiyle bir yandan kendisini kendinden dışsallaştırma dolayısıyla yansıtma yoluna gitmekte ve yapanın aslında kendisi olmadığı algısını da oluşturmak istemektedir:

“Fikirde daima, ruhçu, tecritçi, sezici, keyfiyetçi; sır idrakine bağlı ve ilâhi vahdeti tasdikçiydim. Fakat bu hâller, ateşe kartpostal üzerinden bakmak, onu resimden tanımak gibi bir şeydi. İçine giremiyor, ötesine geçemiyordum. Olamamanın ve tam bulamamanın içime yerleştiği huzursuzluğu da hiçbir şey dağıtamıyordu... “Hani ya, ne vakit?” diye yalvaran sesi duymamak için de, zaman zaman, kendimi kaba nefsanıyetime büsbütün bırakıyor, en sert nefis esareti altında yaşıyordum.”⁵⁴¹

Adeta sırf o sesi duymamak için nefsinin esaretinde yaşıyor olduğu vurgusu, kumar illetini kendinden kaçtığı için oynadığını dile getirdiği cümleler bağlamında düşünüldüğünde meşrulaştırmasına imkân vermektedir. Burada yansıtma yaparak her şeyi aslında şeytanın suçuymuş gibi ifade ederek bir anlamda kendine açmış olduğu alanda suçluluk duygusunu hafifletmeye çalışmaktadır:

“Kumar: İşte felâketim!... Kendimden kaçmak ve içimdeki sabit fikirleri uyutmak için bende ilâç haline gelen gebertici zehir... Beni çürüten, şahsiyetimi lif lif yolan, dış hayata ve cücelere karşı müdafaalarımı tek tek düşüren bu zehir, şeytanın içime girmek için ruh kalemde açtığı en korkunç gedikti... Üstüne şeytanın eli değer değer teslim oluverdiğim bir ukde yaşıyordum.”⁵⁴²

⁵³⁹ Burger, **Kişilik**, s. 121.

⁵⁴⁰ Kısakürek, **Bâbüâli**, s. 31.

⁵⁴¹ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 72-73.

⁵⁴² **A.e.**, s. 73.

Mitografik bir bakış açısında yazar/sanatçı, statü sahibi biri olarak 'kurban' kavramıyla bağlantı halindedir. Refah içinde yaşayan zengin birinin, bu kavram dâhilinde olamayacağı aşikârdır. Bu nedenle, sanatçının/yazarın kimliğine derbeder, yoksul, çile dolu ve bohem bir hayat tarzının eklenmesi oldukça olağan bir durum olmaktadır. Çünkü sanatçının eski dönemlere dayandırılan ve atası olarak kabul edilebilecek olan kişilik, daha önceki toplumların rahip/büyücü figürlerine tekabül etmektedir. Bu kimselerin dünya uğraşlarından ziyade öteki âleme yönelmeleri, kimi zaman ilahi ilhamın gelmesi ve bu ziyaretin tesiriyle ya da bu ziyaretin gerçekleşmesini sağlamak için yaptıkları alkol, uyuşturucu kullanımı vb. birtakım şeylerle diğer insanlardan farklılık gösteren bir kimliklerinin olması beklenmektedir. Öyle ki bu bakış açısında, bohem olarak adlandırılan yaşam tarzının altında belirli bir dünya anlayışı yatmaktadır. Sanatçının bu hali bir bakıma ideolojik olarak çerçevelenmiştir.⁵⁴³ Bu açıdan değerlendirildiği zaman, Necip Fazıl'ın bohem hayatı ve bu hayatın girdabında düştüğü kumar bağımlılığı, sanatçı profiline tarih boyunca doğrultulan kurban perspektifi ışığında kimliğinin bir parçası olarak olağan kabul edilebilmekte ve öbür insanlardan farklı kılan karakter mayaları olarak görülebilmektedir. Bu doğrultuda Necip Fazıl'ın içinde bulunduğu illet halinin farkında olmasına rağmen kurtulamamasını da bir vakte bağladığı ve tanrısal esini bekleyerek kurban olmanın diyetini ödeyip tamamlamak için gün sayıp çile doldurduğu kanaatine varmak mümkün görünmektedir.

Başka bir açıdan savunma mekanizmalarını da devreye alarak değerlendirdiğimizde ise; yapılan yanlış düzeltme ve bu yanlıştan ötürü af dileme, ceza tehdidinin bağışlanmaya dönüştürülebildiği çocukluk yıllarında öğrenilmektedir. Yapma-bozma mekanizması kaynağını bu yaşantılardan almaktadır.⁵⁴⁴ Aslında dedesiyle olan münasebetleri hatırlanacak olursa, çocukluk yıllarında hatalarının her zaman hoş görüldüğü ve cezalandırılacağı endişesi taşıdığı durumlarda bile bağışlandığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla yapma-bozma mekanizması Necip Fazıl için çocukluk yıllarında oldukça rahat bir işlerlik kazanmış ve muhtemeldir ki o, yaşamının ilerleyen yıllarında da bu denli rahat işleyeceğini umduğu mekanizmaya

⁵⁴³ Cebeci, **Psikanalitik Edebiyat Kuramı**, s. 35-36.

⁵⁴⁴ Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, s. 101.

sonraki dönemlerde işlerlik kazandırmakta zorlanmıştır. Müslüman kimliğine büründüğü zaman ‘tövbe’ kapısında duraladığında bunun çocukluğundaki gibi kolay işlemeyeceğini fark ederek aslında başına gelenlere müstahak olduğu inancını geliştirmeye başlamıştır.

Her ne kadar Necip Fazıl için büyüdüğü ailede ebeveynlerin tahakkümle yoğurdukları bir süperegonun varlığı söz konusu olmasa da, zihin dünyasındaki sorgulamaların demirden ağlarla ördüğü bir süperegonun mevcudiyeti yadsınamaz. Çocukluğunda dedesinin ona gösterdiği ‘sonsuz’ müsamahanın ve ilaveten annesinin gösterdiği ‘sonsuz’ suskunluğun, yapma-bozma mekanizmasının sağlıklı çalışmasını sekteye uğratan olumsuz dönütlerini ilerleyen yaşlarında bilhassa dönüm noktalarında ıstıraplarla toplamıştır. Hayatından kesitler verecek olursak örneğin; Paris’teki tahsil hayatında düşmüş olduğu kumar illetinden, dedesinin karşısında suçu her defasında affedilen küçük çocuk edasıyla kurtulamamış ve affa mazhar olamayarak ödeneği de, ilişkisi de kesilmiştir. Yine cezaevinde kaldığı zaman dilimlerinde edindiği tecrübeler ve maruz kaldığı muameleler, yapma-bozma mekanizmasına sıklıkla başvurmasına neden olmuş ancak istediği sonucu almasında tatmin edici olamamıştır.

Yaşam sürecinde suçluluk duygusunu yoğun olarak yaşadığı başka bir durum da kız kardeşi Selma’nın vefatı olmuştur. Kız kardeşinin ölümü, onun üzerinde çok derin bir tesir bırakmış ve daha sonraları ona dair hatıraları canlandığında bu durum, çocuk haliyle ona yönelik yaptığı yaramazlıkların vicdan azabı altında suçluluk duygusu hissetmesine neden olmuştur. Burada savunma mekanizmalarından içe almanın devrede olduğu görülmektedir, nitekim sevdiği insandan ayrılmış olmanın meydana getirdiği kaygıyı hafifletmek gayesiyle bu kişiyi benliğine mâl ederek ilişkisini simgesel boyutta sürdürmeye devam etmiştir. Ayrıca içe alınan insana yönelmesi gereken kızgınlık hissi de kendi üzerine çevrilmekte ve suçluluk duygusu oluşturmaktadır.⁵⁴⁵ Kız kardeşiyle aralarındaki elma-lira alışverişinde yaşadıklarını anlatıp iç geçirmesinde ve “*Hayatımın ilk büyük vicdan azabı budur*”⁵⁴⁶ ifadelerinde

⁵⁴⁵ A.e., s. 96.

⁵⁴⁶ Kısakürek, **O ve Ben**, s. 34.

de görüleceği üzere onu kaybetmiş olmanın akabinde devreye giren içe alma savunması, beraberinde suçluluk duygusunu da getirmiştir.

Necip Fazıl'ın eserleri bağlamında bu duygu ele alınacak olursa; *Ben* şiirinde, “*Ben sırtında taşıyan işlenmedik günahı*”⁵⁴⁷ dizesinde bir anlamda, suçluluk duygusu ile her an işleyebileceği günahın ezikliğini ve pişmanlığını duyma, zihinsel ve bedensel özgürlükten yoksun olma, kendiyle çekişme durumu göze çarpmaktadır. İkincil bir anlamda bakacak olursak, kimsenin işlemediği günahı sırtında taşıyan bir ben vurgusu, hiç kimsenin işleyemeyeceği en büyük günahı işlemeyi gücül olarak taşıma, tüm insanların işleyebilecekleri günahları üstlenme, insanları kendi bedeninde toplayarak onları günahlarından arındırma ve kurtarma yorumu da çıkarılabilmektedir.⁵⁴⁸ İşlenmedik günah, insanın kopup geldiği ilahi âleme tekrar dönüşünde araya giren dünya engelidir ve insan dünyaya geldiği zamandan itibaren bu engeli aşmaya çalışmaktadır. Öyle ki psikanalitik yaklaşımda işlenmedik günah, Ödipus (Oedipus) Kompleksi ya da Elektra'ya bağlanmaktadır. Bu engeller birer mahrumiyet olarak insanı regresyonla Hz. Adem dönemine değin sürüklemektedir.⁵⁴⁹ Bu noktada ‘olan ben’ ve ‘olması arzulanan ben’ ikilemi bağlamında işlenmedik günah, tek başına suçluluk duygusu ve yücelme arzusu anlam birimlerinin çelişkisinde kendi iç dünyasındaki huzursuzluğun odaklanışını ifade etmektedir.⁵⁵⁰

4.14. Nesne İlişkileri

Bowlby'nin ortaya koyduğu bağlanma teorisine göre; bireyin biyososyal davranış sistemi içerisinde gelişimi, onu dış çevrenin zararlarından ve diğer doğal tehlikelerden koruyan ilk bakıcısı tarafından düzenlenmektedir. Bowlby, yapmış olduğu çalışmalarda bağlanma modelinin bireyin doğumundan başlayıp ölümüne değin sergilediği davranışlar üzerinde oldukça önemli etkilerinin olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁵¹ “*Bağlanma figürü, bebeğin kendi davranışsal sisteminin bir parçası*

⁵⁴⁷ Kısakürek, *Çile*, s. 67.

⁵⁴⁸ Durak, *Ben Terkisinde Necip Fazıl Kısakürek: Metin Çözümlemeleri*, s. 16.

⁵⁴⁹ Kabahasanoğlu, “Necip Fazıl ve Ben”, s. 238.

⁵⁵⁰ Durak, *Ben Terkisinde Necip Fazıl Kısakürek: Metin Çözümlemeleri*, s. 17.

⁵⁵¹ Kirkpatrick, “Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi”, s. 135-136, 138.

olarak algıladığı ve ağlayarak veya uzanarak yakınlığını korumaya çalıştığı, kendini yanında güvende hissettiği temel bakıcıdır.”⁵⁵²

Necip Fazıl’ın en önemli şiirlerinden biri olan *Kaldırımlar* şiirinde de bireyin dünyadan kaçışı ve yalnızlığı özellikle vurgulanırken kaldırımlar, “*çilekeş yalnızların annesi*”⁵⁵³ olarak tanımlanmaktadır. Anneye bağlanma davranışına dek geriye götürülebilecek olan bu tutum, onun anneye düşkünlüğünün yansımaları olarak çevresindeki her şeyden soyutlanan ve çile çeken yalnız ruhunun sığınağına işaret etmektedir.

“Ensem in örsünde bir demir balyoz,
Kapandım yatağa son çare diye.
Bir kanlı şafakta, bana çil horoz,
Yepyeni bir dünya etti hediye.”⁵⁵⁴

Necip Fazıl’ın bu kıtalarında çil horoz, babayı temsil etmektedir. Kanlı şafak (anne babanın zifaf gecesi) annesinin cinsel uzvu, hediye de kendi yaşamıdır. Babanın çil horoz kalıbıyla sembolize edilmesi küçümseyici bir ifade olmakla birlikte bunun nedenini şairin anneye aşırı bağlılığına ve babaya duyduğu öfkeye bağlamak mümkün görünmektedir.⁵⁵⁵

Psikanalitik teoride ele almış olduğumuz kadının erkek olamayışından ötürü duyduğu kaygı ve vuku bulan Elektra Kompleksi bağlamında, evliliğinde eşinden göremediği ilgi ve ihtiyaçlarının havada kalması dolayısıyla bu durum kadın için katlanılmaz bir hale gelmekte ve kendi değerini ilkel bir düşünce sistemi içinde takdir etmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla dünyaya getirmiş olduğu erkek çocuk üzerinden “Ben bir kadını ancak bir erkek dünyaya getirebiliyorum” cümleleriyle bilinçdışı gerilimi söndürmektedir. Eşinin mizacından ötürü ruhunu onda feraha ulaştıramayan anne, bebeğine yöneldikçe ayrıldığı memleketini, göçün olumsuz sonuçlarını, dışlanmışlığı unutacak ve bebeğini kayıplarının ve bilhassa da eşinde arayıp bulamadığı kayıplarının ikamesi olarak algılamaya başlayacaktır. Ancak bebek

⁵⁵² Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, s. 106.

⁵⁵³ Kısakürek, *Çile*, s. 157.

⁵⁵⁴ *A.e.*, s. 17.

⁵⁵⁵ Durak, *Ben Terkisinde Necip Fazıl Kısakürek: Metin Çözümlemeleri*, s. 68.

açısından düşünüldüğünde annenin endişesini, bunaltısını ve yasını sonlandırıp acılarını gidermek, anne-çocuk ilişkisinde ideal olmaktan oldukça uzak bir çaba olmaktadır.⁵⁵⁶ Annesi Mediha Hanım, ihtiyaç duyduğu şeyleri eşinde bulamadığı için yaşadığı tüm kayıpları oğlu Necip Fazıl üzerinden bulmaya çalışmış ve kendisine yeni bir kapı aralamak istemiştir. Necip Fazıl'ın hayatında da annesiyle olan ilişkisinde annesinin tüm kayıplarının yerine kendisinin ikame edildiği görülmekte ve annesine çare olabilmek, bu kayıpları ve acıları telafi edebilmek için çırpınışları arasında var olma kaygısıyla da baş etmeye çalıştığı ileri sürülebilmektedir.

Dini açıdan bağlanma figürü ise, ona inananları sevip onlar için güvenli bir alan oluşturan şeydir. Dindar kişi, onu tehlikelerden koruyan ve huzur veren Tanrı'ya ya da diğer figürlere inanmaya devam ederek günlük yaşamıyla ilgili problemleri ya da zorluklara ilişkin sırları, seçmiş olduğu bu bağlanma figürüne açmaktadır.⁵⁵⁷ Burada asıl husus, Tanrı'nın şefkatli ve ihtiyaç hissedildiğinde her zaman çocuklarının yanında olan, onların güvenliklerini sağlayan bir anne olarak tasavvur edilmesidir.⁵⁵⁸

Bağlanma figürlerini bilhassa ölüm gibi bir sebep nihayetinde kaybeden bir insan için Tanrı, bu figürlerin yerini alarak bireyin psikolojisinin bozulmasını önleyebilmektedir. Yapılan araştırmalar, ani şekilde din değiştiren bireylerin, kederli oldukları ve kafa karışıklığı yaşadıkları dönemlerde dinden yardım almaya daha meyilli olduklarını ortaya koymaktadır. Birey için sığınılacak bir liman olması açısından bağlanma teorisi, psikolojik problemlerin üstesinden gelme hususunda güvenli bir alan oluşturan dinin rolünü işaret etmektedir. Bu doğrultuda Tanrı'nın güvenilir varlığının sonucunda sakinlik ve güvenlik tesisi söz konusu olmaktadır.⁵⁵⁹ Ancak Necip Fazıl, Allah'ı tek hakikat olarak görüp ona sığınmasından sonraki dönemlerinde de içindeki yalnızlık duygusundan kurtulamamıştır. Bilhassa sosyal ortamında maddi ve manevi boyuttaki yalnızlığı, Abdülhakim Arvasî ile tanıştıktan sonraki dönemde etkisini göstermeye devam etse de Necip Fazıl, ilk dönem

⁵⁵⁶ Beyazyüz, **Cemil Meriç'in Psikobiyografisi**, s. 138-139.

⁵⁵⁷ Kirkpatrick, "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi", s. 140.

⁵⁵⁸ Gordon D. Kaufman, **The Theological Imagination: Constructing the Concept of God**, Philadelphia, Westminster, 1981, p. 67'den aktaran: Lee A. Kirkpatrick, "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi", s. 140.

⁵⁵⁹ Kirkpatrick, "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi", s. 145-148.

yalnızlığından daha farklı bir yalnızlık içinde bulunmaktadır.⁵⁶⁰ Hocası Abdülhakim Arvasî ile tanışıp daha ilk bakışta etkisi altına girmesi ile yaşadığı dini dönüşümler, içinde bulunduğu ruhî bunalımlardan kurtulma ümidiyle onun yardım eline uzanmak istemesi ve onu bir bağlanma figürü olarak görmesinden kaynaklıdır. Öte yandan bu doğrultuda bağlanma teorisi, sebebi ne olursa olsun ailelerine yönelik olarak güvenli bağlanma oluşturamamış çocuklar için, başka yerler ve figürler üzerinden kurduğu bağlanmaların araştırılmasını salık vermektedir. Bu anlayış doğrultusunda dinsel gruplar, mezhepler ya da oluşumlar, bağlanma rolünü yerine getirmeye çalışmaktadır.⁵⁶¹

Öte yandan bağlanmaların getirdiği dini dönüşümler neticesinde Necip Fazıl'ın ideolojik olarak bürünmüş olduğu dava adamlığının sorumluluğu, onun heyecanı ve coşkusuna nispetle toplumun duyarsızlığı sebebiyle omuzlarına bir yük daha bindirmiştir. Bir yandan büyük işler başarabilecek olmaya inancı canlılığını korurken, bir yandan evvelden beri süregelen yalnızlığıyla tekrar baş başa kalmasının ağırlığı üzerindedir. Rehberi olduğu daha doğrusu kendisini rehberi olarak konumlandığı toplum, onun hayalindeki inkişaflara erişmek için daha çok yol kat etmelidir. Bebeklik ve çocukluk döneminde bağlanma ilişkisinde bağlanılan, beklenti içine girilen ve umut yüklenen figürün annesi değil de kendisi olduğu, annesiyle esasında yer değiştirdiği ve onun yükünü omuzladığı düşünüldüğünde, yetişkinlik döneminde de bunun yansıması olarak içinde bulunduğu toplumun yükünü, derdini ve sorumluluğunu bütünüyle yüklenip kendini yalnızca dava adamlığına adanması da şaşırtıcı bir sonuç olmamaktadır.

⁵⁶⁰ Eren, "Necip Fazıl'ın Şiirlerindeki Yalnızlık", s. 128.

⁵⁶¹ Kirkpatrick, "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi", s. 155-156.

SONUÇ

Yapmış olduğumuz çalışmada sosyal bilimlerin bize sunmuş olduğu geniş yelpazede psikoloji ve tarih ilminin verileri ışığında, topluma mâl olmuş ve üstlendiği İslamî davada öncü bir kişilik olan Necip Fazıl Kısakürek'in psikobiyografisi inşa edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda, Necip Fazıl'ın hayat hikâyesi ve ideolojisi, kendi ayırmış olduğu evreler de göz önünde bulundurularak psikanalizin takım çantasında mevcut olan araçlar vasıtasıyla betimlenmiştir. Öyle ki bu doğrultuda Freud'un kurucusu olduğu psikanalitik teorinin çerçeveleri geniş tutularak psikoseksüel gelişim dönemleri ve topografik kişilik kuramından nesne ilişkilerine uzanan bir yol haritası üzerinden Necip Fazıl'ın psikoloji ilminin zemininde davranışlarının, söylemlerinin, tutumlarının ve yönelimlerinin ruh dünyasındaki bağlantılarının röntgeni çekilmiştir. Psikanalizde bilhassa Freud sonrası dönemde kapsamı daha da genişletilen savunma mekanizmaları, Necip Fazıl'ın hayatına yaptığımız yolculukta merceğimizin önüne taktığımız lens vazifesi görmüştür.

Necip Fazıl'ın hayatında öne çıkan bireysel, sosyal ve ruhsal öğeler, psikanalitik kuramda kendine yer bulan psikoseksüel gelişim dönemleri ve kişilik kuramlarında açıklanan temel özelliklerle benzerlik göstermektedir. Psikanalitik kuramda ego psikolojisinde önemli bir yer tutan savunma mekanizmalarının insan davranışlarındaki işlerliğinin Necip Fazıl'ın yaşamında da karşılık bulduğu görülmüş ve belirlenen temalar detaylandırılarak yaşantısında gerek kırılma noktalarında, gerek gelişim dönemlerinin olağan seyrinde bu stratejilere başvurulduğu ortaya çıkarılmıştır.

Hayatının dönüm noktalarında ruhî âlemindeki çalkantıları, gelgitleri, korku ve kaygıları, yalnızlığı ve anlaşılabilirliği, hezeyanları, bağlanma nesnelere rolünü ayrı başlıklar altında temalar halinde detaylandırmak çalışmanın küçük kral yollarını oluşturmuştur. Böylelikle bulanıklık giderilerek kanalize olunacak hususlar saptanmıştır. Her tema altında kendisinin serd etmiş olduğu cümlelere atıflar yapılarak psikolojinin ve daha özelden psikanalizin varsayımları üzerinden iç dünyası aydınlatılmıştır. Dava azmi, liderliği, kalabalıklar içinde yalnızlığı ve kahramanlık idealinin altında yatan ve bu güdülerini ivmelendiren dinamikler ortaya çıkarılmıştır. Kahramanlık idealinin, sanatçı kimliği ve toplum nezdinde yürütmeye çalıştığı dava şuuru üzerinde yükseldiği, öte yandan çocukluk dönemlerine akseden yönüyle

annesinin ve dedesinin ona yüklemiş olduğu misyon ve sorumlulukların da bu ideali şekillendirdiği tespit edilmiştir.

Kahramanlık imgesi temasında, Necip Fazıl'ın hayatında bu durumun yansımaları açık bir biçimde gözlenmektedir. Kendisini önde tutan, lider olan kişilik yapısı göze çarpmaktadır. Liderlik vasfının, ailesinden gelen ve ona daha çocukken yüklenmiş olan misyon ve sorumlulukla ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Dedesinin bel bağladığı ve oldukça erken dönemlerden itibaren kendi oğlunda gerçekleştirmediği idealleri torunu üzerinden gerçekleştirmeyi hedeflediği, annesinin ise umutla bağlanıp kayıplarını telafi edebileceğine inanarak anlam yüklediği bir konuma getirilen Necip Fazıl için bu imgelerin, kahramanlık, dava adamlığı ve kurtarıcılık ideallerinde birer motivasyon kaynağı oluşturdukları saptanmıştır. Hayatının daha sonraki dönemlerinde toplum nezdinde karşılık bulan fikirleri ve ideolojisi, sürdürdüğü davanın sözcülüğünü ölene dek sırtlanmasını gerektirmiş ve yaşadığı hesaplaşmalar neticesinde bebeklikten yaşlılığa uzanan yaşam akışında aksiyoner kimliğini otuzundan sonra bulabilmiştir.

Eserlerinde göz önünde olan vurucu betimlemelerinin altında yatan anlamlar irdelendiğinde alt metinde iç yaşantısına dair yoğun tortulara ve bilinçaltının dış dünyaya dönüştürerek yansıttığı duygu ve dürtü salınımlarına rastlanmaktadır. Büyük ölçüde kendi şekillendirdiği superegonun, ilerleyen yaşamında yüksek sesle ve büyük harflerle dava savunuculuğuna girişmesindeki rolünün saptanması çalışmamızda dikkate değer bir bulgudur.

Necip Fazıl, yaşadığı dinî dönüşüm seyrinde fildişi kulesinden çıkıp Agora'ya inmiştir. Sarıp sarmalandığını ve her ne kadar babasından ilgi görmeyip bir yabancı gibi bahsetse de yetiştiği ortamda el üstünde tutulduğunu hayatını anlattığımız bölümlerde ifade etmiş bulunmaktayız. Dolayısıyla adeta fildişi bir kulede yaşayan Necip Fazıl, narsisizmin öncelikli olarak dede ve anneden doğup ona yansıyan ve ikincil olarak kendisinde de karşılık bulan idealleriyle beslenmekteyken, zamanın durduğunu ifade ettiği şeyhi ile ilk karşılaşması sonrasında bu idealleri yücelterek yeni bir boyut kazandırmıştır. Öyle ki, bireysel fazdan toplumsal faza geçiş yaparak iç âlemindeki öğeleri geniş bir satha yayarak dönüştürmüş, bir başka açıdan da kaygı ve

endişenin yoğunluğunu yansıtma ile azaltma gayesi gütmüştür. Onun, döneminin aydın kesiminin bir anlamda süperegosu olma görevini üstlendiği görülmüştür.

Görülmektedir ki psikanalitik kuramda yazarın, yaratıcı süreçte kendisine ait ‘savunma stratejileri’ni yapıtına yansıtması, çeşitli eğilimlerinin alternatif sonuçlarını hem kendisine hem de başkalarına göstererek iç çatışmalarını çözmeye çalışmak ve hâlihazırda kullandığı çözümü oluşturduğu eser üzerinden desteklemeyi hedeflemek şeklinde gerçekleşmektedir.⁵⁶² Bu stratejiler kanalıyla eserlerindeki izlere bakıldığında, iç çatışmalarını çözümlene çabası Necip Fazıl’da da açık bir biçimde görülmektedir.

Şeyhini miyar kabul ederek sınıflandırdığı hayat döneminde hezeyanlarının, korkularının, kaygılarının, öfkesinin, anlaşılamazlığının ve yalnızlığının, ben algısının şekillenmesinde önemli rol oynadığı görülmüştür. Bu duygular, şeyhi olarak addettiği Abdülhakim Arvasî’yle tanışmasından sonraki evrede dönüşüme uğrayarak yüceltilmiş ve ‘kutlu bir dava’nın temsiliyetinin verdiği güvenle yeni anlamlar kazanmıştır. Yüceltme geliştirerek edebiyat ve fikir hayatına aksettirdiği ve kontrol altına aldığı öfkesinin, rasyonalize edilerek neden bulma stratejisiyle üst bir anlam kazandığı; yalnızlığının, çileciliğin tuttuğu bir damardan beslendiği; hezeyanları ve anlaşılamazlığının ise yansıtma ile çerçevelenerek ayrı bir âlemde yükünü sırtlandığı kitlenin genel teamüllerinden uzak bir tonda ve üst bir noktadan seslenmesiyle irtibatlandırılarak tepedeki tek haline vurgu yapıldığı anlaşılmıştır.

Bohem bir yaşam sürdürdüğü dönemleri anmaktan gocunmayan Necip Fazıl’ın bu süreçte kumar bağımlılığından söz ederek pişmanlığını dile getirmesiyle, esasında yapma-bozma mekanizması vasıtasıyla savunma kanadına geçtiği tespit edilmiştir. Ancak bu stratejinin çocukluk döneminde sekteye uğraması, her hatasının dedesinin uhdesinde affedilmesi, hatasını telafi etme çabasına girmemiş olması ve sonuç olarak bu mekanizmanın sağlıklı işlememesi ileriki yaşamındaki pişmanlıklarında çocukluğundaki pürüzsüz akışı yakalayamamasına kapı aralamıştır. Kumar illetinden kurtulmak için Allah’a yalvarırken, kendisini bu illetin elinde bir tutsak olarak resmetmiş ve kurtulma feryadıyla teslim olmuştur. Bir yandan kendini, kendinden

⁵⁶² Cebeci, **Psikanalitik Edebiyat Kuramı**, s. 178.

dışsallaştırarak dolaylı yoldan yansıtma yoluna gittiği ve yapanın aslında kendisi olmadığı algısını da oluşturmak istediği görülmüştür. Öte yandan da, Müslüman kimliğine büründüğü zaman 'tövbe' kapısında duraladığında bunun çocukluğundaki gibi kolay işlemeyeceğini fark ederek aslında başına gelenlere müstahak olduğu inancını geliştirmeye başladığı görülmüştür. Öyle ki, bağlantı şablonumuzda bu durumun çileciliği besleyen damarlardan biri olduğu kanaati şekillenmiştir. Öte yandan içinde bulunduğu illet halinin farkında olmasına rağmen kurtulamamasını da bir vakte bağladığı ve tanrısal esini bekleyerek kurban olmanın diyetini ödeyip tamamlamak için gün sayıp çile doldurduğu kanaatine vardığını düşünmek bu aşamada mümkün görünmektedir.

Çileciliğin tezahürlerini yaşamında açıkça gözleyebildiğimiz Necip Fazıl'ın, hapisanede geçirdiği zamanlarda çileciliğin basamaklarından şükürün getirdiği huzura tutunmaya gayret ederek her ne kadar içerisinin boğuculuğu üzerine gelse de bir yolunu bulup bulunduğu ortama karşı pozitif bakış açısı geliştirmeye çalıştığı görülmüştür. Dini dönüşümün başlarında tasavvuf penceresinden bakarak çektiği çilenin manevi anlamlarına gark olacağına inancıyla çileciliği rızaiyetle kabul etmiştir. Allah rızasını gözetken salt bir çile haliyle olunmazı oldurmaya, yapılmamışı yapmaya çalışmakta ve zor olanı başararak temsil makamına yakışacak role bürünmek istemektedir. Zihnindeki sorular, vehimler, sorgulamalar ve ruhî hafakanlar, kendisine acı veren bir noktaya ulaşırsa da, bu durumu bir nimet olarak yorumlayan Necip Fazıl portresi önümüze çıkmıştır. Psikanalizde savunma mekanizmalarından biri olan çileciliğin, onun yaşamında böylesine yoğun karşılık bulması dini hassasiyetlerinin ön plana çıkması ve nefsinin isteklerini bastırma çabasıyla bağlantılıdır. Hatta Necip Fazıl'da çileciliğin bilinç düzeyine yükselerek kendisine yer edindiğini söylemek de mümkündür.

Yaşamında suçluluk duygusunu yoğun olarak hissettiği durumlardan biri olarak kız kardeşinin ölümü, onun üzerinde çok derin bir tesir bırakmış ve hatıraları canlandığında bu durum, çocuk haliyle ona yönelik yaptığı yaramazlıkların vicdan azabı altında suçluluk duygusu hissetmesine sebep olmuştur. Burada savunma mekanizmalarından içe almanın devrede olduğu görülmektedir, nitekim sevdiği

insandan ayrılmış olmanın ortaya çıkardığı kaygıyı hafifletmek gayesiyle bu kişiyi benliğine mâl ederek ilişkisini simgesel boyutta sürdürmeye devam ettiği saptanmıştır.

Nesne ilişkileri kapsamında ise anne-çocuk arasındaki bağlantıda aynalama evresinde annesinden ona yansıyan kaygı, kayıp ve çaresizliğin yarattığı duyguları ödünleme ve döngüden çıkma adına umut bağlanan ve tümgüçlülük (omnipotence) duygusunu olanca çabasıyla kendi beninden şekillendirmeye çalışan bir Necip Fazıl imgesi dikkat çekmektedir. Annesiyle olan ilişkisinde annesinin tüm kayıplarının yerine kendisinin ikame edildiği görülmekte ve annesine çare olabilmek, bu kayıpları ve acıları telafi edebilmek için çırpınışları arasında var olma kaygısıyla da baş etmeye çalıştığı söylenebilmektedir.

Dini açıdan bağlanma temayülleri noktasında Abdülhakim Arvasî ile tanışıp daha ilk bakışta etkisi altına girmesi ile yaşadığı dini dönüşümler, içinde bulunduğu ruhî bunalımlardan kurtulma ümidiyle onun yardım eline uzanmak istemesi ve onu bir bağlanma figürü olarak görmesinden kaynaklıdır. Bağlanma teorisinde güvenli bağlanma oluşturamamış çocukların dini oluşumlar vesilesiyle bu bağlanma rolünü hayata geçirdikleri anlayışından hareketle Necip Fazıl'ın bu yöndeki tutumu da açıklık kazanmaktadır.

Necip Fazıl, büyükbabasını temsil etmenin gururuyla yaşamış, babasını atlayarak dedesinden ona sirayet eden tüm irsiyet bağlarını bünyesinde topladığına inanmış ve ara kuşaktaki atlamanın hiçbir şeyi sekteye uğratmaması için bu özdeşimin içinde hemhal olarak bayrağı hep üstte tutarak taşımaya çalışmıştır. Bu özdeşim psikanalitik bağlamda savunma mekanizmaları içinde 'içe alma' ile de örtüşmektedir. Kendisini hep büyükbabasında bulmuş, onun manevî mirasını ve ruhunu kendisinin sürdürdüğüne inanmıştır. Bununla beraber özdeşim, hocası bildiği Abdülhakim Arvasî ile olan birlikteliğinde de önemli bir rol oynamıştır. Dini dönüşümü sonrasında tasavvuf yolunda ilerlemesiyle kendisini içinde bulduğu râbîta hali, onda tümgüçlülük (omnipotence) duygusunu hâsıl ederek hocası ile özdeşim oluşturmasına aracılık etmiştir. Bu durum psikanalizde ilk dönem anne-çocuk ilişkisindeki haset, tümgüçlülük ve özdeşim sacayaklarına da gönderme yapmaktadır. Oral dönem izlerini gördüğümüz râbîta halinde, şeyh anne rolünde, mürid ise ondan hikmetleri alan yani

süt emen bebek konumundadır. Bu durumun Necip Fazıl'ın yaşamındaki izdüşümleri, şeyhi ile münasebetlerinde kendi ifadeleri ışığında saptanmıştır.

Necip Fazıl'ın yaşamında gerek kapsamın genişliği, gerekse uzmanlık alanı dışındaki dinamikler nedeniyle her yönüyle ele alamadığımız durumlar çalışmanın sınırlılıklarındandır. Bu minvalde bilhassa çalışma alanımızı belli temalarla sınırlandırarak bütünü çerçevelediğimiz geniş bir sathına ışık tutmak ve dikey bağlamda kazı çalışmasına yönelmek daha isabetli görülmüştür. Hapishane süreci ve siyasi hayatı detaylıca ele almadığımız bakır alanlardandır. İdeolojik olarak siyasî açıdan çalkantılı hayatı, farklı uzmanlık alanlarına kapı aralamaktadır ve bu hususların, siyaset ve sosyoloji bilim dalları için yeni araştırma konuları olarak yerini alacağı ve bu alanlarda yetkin çalışmaların vücuda geleceği kanaatindeyiz.

Sonuç olarak, yaptığımız çalışmada öncelikli olarak Necip Fazıl'ın eserleri baz alınıp kendi betimlemelerinden yola çıkılarak davranışlarının, söylemlerinin ve tutumlarının, iç dünyasındaki bağlantı noktaları ortaya çıkarılmıştır. Psikobiyografik bakış açısıyla literatürden elde edilen veriler ışığında gelişimsel süreçte geçmiş yaşantılarında, ileriki hayatında yönelim, karar ve manevralarına basamaklık eden ve motivasyon kaynağı oluşturan duygu, güdü ve psikolojik tandanslı eğilim ve öğeler tespit edilmiştir. Elinizdeki çalışmanın bu alanda fayda sağlamasını umut etmekle beraber psikoloji merceğiyle insan ruhuna bakıp dönüm noktalarını analiz etmenin kesin veri elde etmekten uzak sınırlılıklarını da göz önünde bulundurmak gerektiği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Ak, Suat: **Necip Fazıl ve Büyük Doğu**, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2016.
- Ak, Suat: **Sistem Karşısında Gerçek Muhalefet**, İstanbul, Rasyo Yayınları, 2009.
- Akvardar, Yıldız, Erdoğan Çalpak, Ulviye Etaner, Cem Hürol, Halûk Sunat, Raşit Tükel, Alp Üçok & Başak Yücel: **Psikanalitik Kurama Giriş**, 5. bs., İstanbul, Bağlam Yayınları, 2015.
- Alper, Yusuf: **Psikodinamik Açından Cemal Süreya ve Şiiri**, İstanbul Özgür Yayınları, 2009.
- Alperen, Ahmet: “Necip Fazıl Kısakürek’in Sanatı”, **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl**, Ed. Hasan Tanrikulu, Ankara, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 1994, s. 27-44.
- Anderson, James William: “Psikobiyoğrafının Metodolojisi”, Çev. Gökhan Kağnıcı, **Tarih Okulu**, Sayı VII, Mayıs-Ağustos 2010, s. 77-97.
- Atalay, Mehmet: “Malcolm X: A Martry of A Psychological Armageddon”, **Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi**, Sayı 11-12, 2011, s. 133-150.
- Atalay, Mehmet: “A Psychobiography of Malcolm X”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denver Üniversitesi, 1999.
- Atkinson, Rita L., Richard C., Atkinson, Edward E. Smith, Daryl J. Bem, Susan N. Hoeksema: **Psikolojiye Giriş**, Çev. Yavuz Alogan, 2.bs., Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2002.
- Bayram, Enver: “Kur’an’da Psikolojik Savunma Mekanizmaları”, **Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.VI, Sayı 2, 2018, s. 1-28.

- Baz, İbrahim: “Necip Fazıl Kısakürek ve Büyük Doğu Düşüncesi”, **Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni**, Ed. Bayram Ali Çetinkaya, C. X, İstanbul, İnsan Yayınları, 2015, s. 385-423.
- Beyazyüz, Murat, Yakup Albayrak: **II. Abdülhamid Bir Şehzadenin Ruh Portresi**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2016.
- Beyazyüz, Murat: **Cemil Meriç’in Psikobiyografisi**, 2. bs., İstanbul, Timaş Yayınları, 2016.
- Bowlby, John: **A Secure Base**, United States of America, Basic Books, 1988.
- Budak, Selçuk: **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2000.
- Burger, Jerry M.: **Kişilik**, Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2006.
- Büyükbaş, Mehmet: “Nurettin Topçu’da Dini Yaşayışın Psikolojisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Cebeci, Oğuz: **Psikanalitik Edebiyat Kuramı**, İstanbul, İthaki Yayınları, 2004.
- Certel, Hüseyin: “Ebu Tâlib El-Mekkî’de Tasavvufi Yaşayış”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
- Clark, Arthur J.: “Psikolojik Danışmada Savunma Mekanizmalarının Tanınması ve Şekillendirilmesi”, Çev. Ö. Hakan Ersever, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. XXV, Sayı 2, 1992, s. 579-596.

- Craib, Ian: **Psikanaliz Nedir?**, Çev. Ali Kılıçlıoğlu, 3. bs., İstanbul, Say Yayınları, 2011.
- Cüceloğlu, Doğan: **İnsan ve Davranışı**, 15. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2006.
- Çağın, Şerife: “Necip Fazıl’ın “Tekinsiz Ev”leri”, **Yeni Türk Edebiyatı**, Sayı 15, Nisan 2017, s. 19-32.
- Çebi, Hasan: **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl Kısakürek’in Şiiri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Deutsch, Morton, Robert M. Krauss: “Psikoseksüel Gelişim Evreleri”, Çev. Bekir Onur, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.XIX, Sayı 1, 2019, s. 225-237.
- Doğan, Mehmet Can: “Şiir İçin Tehlikeli Şair”, **Bütün Yönleriyle Necip Fazıl**, Ed. Hasan Tanrıkulu, Ankara, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 1994, s. 19-22.
- Doğan, Zeynep Bilge: “Necip Fazıl’ın Fikir Dünyası ve Tiyatroları”, **Fikir, Sanat, Aksiyon: Necip Fazıl Kısakürek**, Ed. Murat Ayar vd., Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Kültür Yayınları, 2020, s. 39-43.
- Durak, Mustafa: **Ben Terkisinde Necip Fazıl Kısakürek: Metin Çözümlemeleri**, İstanbul, Tabevi, 2007.
- Ebru, Emine: **Sigmund Freud: Ruh ve Haz**, İstanbul, Kafekültür Yayıncılık, 2014.
- Edel, Leon: “The Biographer and Psychoanalysis,” **Critical Inquiry**, Vol. XLII, 1961, pp. 458-466.

- Ekiz, Osman Nuri, Atilla Yayım, Zekeriya Nikbay, Yalçın Toker, Vahap Kabahasanoğlu, Müslim Ergül: **Necip Fazıl Kısakürek**, İstanbul, Toker Yayınları, 2002.
- Elms, Alan C.: **Uncovering Lives: The Uneasy Alliance of Biography and Psychology**, Oxford University Press, 1994.
- Eren, Hale: “Necip Fazıl’ın Şiirlerindeki Yalnızlık”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı 10, 2017, s. 115-133.
- Erol, Kemal: “Necip Fazıl’ın Şiirinde Toplumsal ve Kültürel Dejenerasyon”, **Adam Akademi**, C.VIII, Sayı 1, 2018, s. 57-80.
- Ertaş, Murat: **Necip Fazıl: Tenkitler, Polemikler, Kavgalar (Sanat ve Edebiyat Dünyasında Yaşanan Meşhur Tartışmalar)**, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2008.
- Esen, Nesibe: “Necip Fazıl Kısakürek’te Dinsel Değişim”, **Arayış, Değişim ve Din**, Ed. Hasan Kayıklık, Adana, Karahan Kitabevi, 2017, s. 69-102.
- Esencan, Tuğba Y., Gülay Rathfisch: “Psikoseksüel Gelişim Kuramının Kadın Hastalıkları ve Doğum Hemşireliği Alanına Yansımaları”, **KASHED**, C.III, Sayı 2, 2017, s. 68-82.
- Freud, Anna: **Ben ve Savunma Mekanizmaları**, Çev. Yeşim Erim, 2. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2011.
- Freud, Sigmund: **Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış**, Çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 1998.
- Freud, Sigmund: **Düşlerin Yorumu I**, Çev. Emre Kapkın, 2. bs., İstanbul, Payel Yayınları, 1996.

- Freud, Sigmund: **Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve Id**, Çev. Ali Babaoğlu, 3. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2011.
- Freud, Sigmund: **Kitle Psikolojisi**, Çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Bozak Yayınları, 1975.
- Freud, Sigmund: **Leonardo Da Vinci**, İstanbul, Oda Yayınları, 2019.
- Freud, Sigmund: **Metapsikoloji**, Çev. Emre Kapkın ve Ayşen Tekşen, 2. bs., İstanbul, Payel Yayınevi, 2013.
- Freud, Sigmund: **Narsisizm Üzerine ve Schreber Vakası**, Çev. Banu Büyükkal, Saffet Murat Tura, 4. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2012.
- Freud, Sigmund: **Psikanaliz Üzerine**, Çev. Kâmuran Şipal, 2. bs., İstanbul, Cem Yayınevi, 2000.
- Freud, Sigmund: **Yaşamım ve Psikanaliz**, Çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, 2. bs., Say Yayınları, 1993.
- Geçtan, Engin: **Psikanaliz ve Sonrası**, 8. bs., İstanbul, Remzi Kitapevi, 1998.
- Gürsu, Orhan: “Hasan Basri Çantay: Bir Psikobiyografi Denemesi”, **EKEV Akademi Dergisi**, Sayı 62, Bahar 2015, s. 251-268.
- Hancıoğlu, Hümeyra: “Necip Fazıl Kısakürek’in Şiirlerinde Temalar”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Hançerlioğlu, Orhan: **Ruhbilim Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1988.

- Hayta, Akif: “Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Haznedaroğlu, Aslıhan: “Necip Fazıl Kısakürek’in Tiyatro Eserlerinde Tarih”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Hökelekli, Hayati: **İnsan Psikolojisi Yazıları**, 3. bs, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2017.
- İmamoglu, A. Vahit: “Mehmet Akif’te Dini Hayatın Psikolojisi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- İnan, Akif: “Üstad Çevresinde“, **Mavera**, Sayı 80-81-82, Temmuz-Ağustos-Eylül 1983, s. 151-169.
- İnan, Mehmet Akif: “Necip Fazıl Kısakürek”, **Mehmet Akif İnan Eserleri**, Yay. haz. Hıdır Yıldırım, C.III, Ankara, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2015, s. 79-84.
- İnan, Mehmet Akif: “Üstad’ın Çevresinde”, **Mehmet Akif İnan Eserleri**, Yay. haz. Hıdır Yıldırım, C.III, Ankara, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2015, s. 76-78.
- Jung, Carl Gustav: **Psikoloji ve Din**, Çev. Raziye Karabey, İstanbul, Okyanus Yayınları, 1998.
- Kabahasanoğlu, Vahap: “Necip Fazıl ve Ben”, **Necip Fazıl’ın Şiiri**, Ed. Bekir Oğuzbaşaran, İstanbul, Kültür ve Sanat Yayınları, 1983, s. 230-243.
- Kabaklı, Ahmet: **Sultanü’s Şuarâ Necip Fazıl**, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1995.

- Kahveci, Harun: “Psikobiyografik Açından Ömer Lütfi Mete’nin Hayatı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Kaplan, Hasan: “Bazen Bir Puro Sadece Bir Purodur: Leonardo Da Vinci’nin Dini Kimliği Üzerine Psikobiyografik Bir İnceleme”, **Dini Araştırmalar**, C. XII, Sayı 35, Eylül-Aralık 2009, s. 107-126.
- Karaca, Faruk: “Din Psikolojisinde Psiko-biyografi Geleneği”, **Bilimname**, C.XL, No:4, 2019, s. 7-35.
- Karaca, Şahika: “Psikanalitik Bir Okuma Denemesi: Huzur’da Çocuklar”, **TÜBAR**, C.XL, 2016 Güz, s. 137-157.
- Kaufman, Gordon D.: **The Theological Imagination: Constructing the Concept of God**, Philadelphia, Westminster, 1981.
- Kayıklık, Hasan: “Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.V, Sayı 2, Temmuz-Aralık 2005, s. 5-23.
- Kısa, Cihad: “Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Bâbîâli**, 8. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1999.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Bir Adam Yaratmak**, 34. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2016.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Cinnet Mustatili**, 20. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2018.

- Kısakürek, Necip Fazıl: **Çile**, 79. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2014
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Dünya Bir İnkılâp Bekliyor**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1993.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Hesaplaşma**, 14. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2018.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Hikâyelerim**, 19. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2010.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Hücum ve Polemik**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1992.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **İdeolocya Örgüsü**, 14. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2017.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **İmân ve Aksiyon**, 25. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2016.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **İman ve İslâm Atlası**, 3. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1991.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Kafa Kâğıdı**, 22. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2018.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Konuşmalar**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2017.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **O ve Ben**, 41. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2018.

- Kirkpatrick, Lee A.: “Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi”, Çev. Mustafa Koç, **Bilimname**, C.X, Sayı 1, 2006, s. 133-172.
- Klein, Melanie: **Çocuk Psikanalizi**, Çev. Ayşegül Demir, İstanbul, Pinhan Yayınları, 2015.
- Klein, Melanie: **Haset ve Şükran**, Çev. Orhan Koçak, Yavuz Erten, 3. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2011.
- Klein, Melanie: **Sevgi, Suçluluk ve Onarım**, Çev. Zeynep Koçak, İstanbul, Kanat Kitap, 2008.
- Mahler, Margaret, Fred Pine, Anni Bergman: **İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu**, Çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.
- Miller, Patricia H.: **Gelişim Psikolojisi Kuramları**, Çev. Zeynep Gültekin, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 2008.
- Miyasoğlu, Mustafa: **Necip Fazıl Kısakürek**, 4. bs., İstanbul, Akçağ Yayınları, 1999.
- Morgan, Clifford T.: **Psikolojiye Giriş**, Ed. Sirel Karakaş, Rükzan Eski, Çev. Buket Tegin, 19. bs., Konya, Eğitim Kitabevi Yayınları, 2011.
- Nase, Eckart, Joachim Scharfenberg: **Psychoanalyse und Religion**, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1977.
- Odabaşı, Hadiye Yılmaz: “İlk Psikobiyografi Çalışması Freud’un Leonardo da Vinci Eseri ve Psicotarih Üzerine”, **Üsküdar University Journal of Social Science**, Sayı 11, 2020, s. 301-334.
- Okay, M. Orhan: **Necip Fazıl “Sıcak Yarada Kezzap”**, 3. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2018.

- Okay, Orhan: **Necip Fazıl Kısakürek**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Özdenören, Rasim: “Necip Fazıl Kısakürek (Kişiliği Üzerine Notlar)”, **Mavera**, C.VII, Sayı 80-81-82, Temmuz-Ağustos-Eylül 1983, s. 19-46.
- Schultz, William Todd, Stephanie Lawrence: “Psychobiography: Theory and Method”, **American Psychologist**, Vol. LXXII, No:3, 2017, s. 434-445.
- Sevinç, Kenan: “Freudyen Psikolojide Bilinçaltı ve Bilinçdışı Kavramları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar”, **Kilitbahir**, Sayı 15, Eylül 2019, s. 125-158.
- Shelley, Percy Bysshe.: **Shelley’s Poetry and Prose**, Ed. Reiman and Powers, Newyork, Norton, 1984.
- Sönmezer, Burak: “Necip Fazıl Kısakürek’in Düşünsel Hayatı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2014.
- Şanlı, Ramazan: “Necip Fazıl Kısakürek’te Din Duygusu ve Tasavvuf”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Tan, Murat: “Necip Fazıl’ın Hikayelerinde Kaçınılmaz Son: Ölüm”, **Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 5, Nisan 2016, s. 64-75.
- Tek, Zeynep: “Psikanalitik Okuma İle Ziya Paşa’nın Eserleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Tekin, Mustafa: “Necip Fazıl Kısakürek’te İslamcı Refleksler”, **Necip Fazıl Kitabı**, Ed. Asım Öz, İsmail Kara, Aykut Ertuğrul, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2015, s. 445-461.
- Tura, Saffet Murat: **Freud’dan Lacan’a Psikanaliz**, 4. bs., İstanbul, Kanat Kitap, 2010.

- Weiss, Robert S.: “Continuities and transformations in social relationships from childhood to adulthood”, **Relationships and development**, Ed. W. W. Hartup & Z. Rubin, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc., 1986, pp. 95-110.
- Volkan, Vamık D., Norman Itzkowitz: **Atatürk’ün Psikanalitik Biyografisi**, Ankara, Pusula Yayınevi, 2017.
- Volkan, Vamık D., Norman Itzkowitz: **Ölümsüz Atatürk**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1998.
- Yalçın, Murat (Ed.): “Necip Fazıl Kısakürek”, **Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi**, C. II, 3. bs., Yapı Kredi Yayınları, 2010, s. 628-632.
- Yavuz, Kerim: **Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1987.
- Yavuz, Kerim: “Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 5, 1982, s. 87-108.
- Yavuz, Kerim: “Yunus Emre’nin İç Benine Dini ve Psikolojik Yaklaşımlar”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 9, 1990, s. 12-21.
- Yıldız, Sibel: “Freudyen Psikanaliz Kuramları Işığında Balzac’ı İncelemek: Tuhaf Öyküler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Yorulmaz, Hüseyin: **Bir Neslin Üstadı Necip Fazıl Kısakürek**, 4. bs., İstanbul, Hat Yayınevi, 2016.